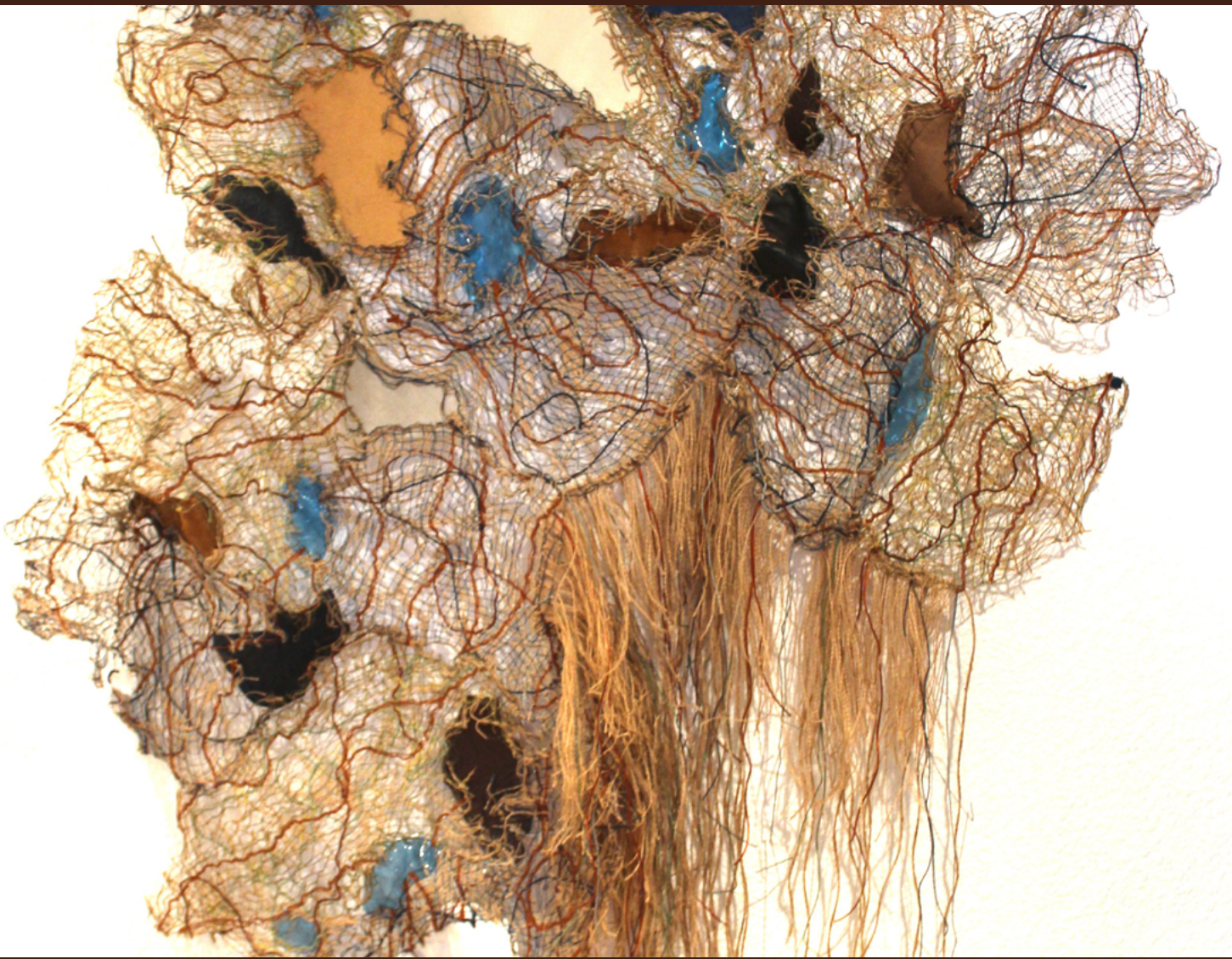

association française des catalanistes

REC

Revue d'Études Catalanes, N° 7

REC - Revue d'Études Catalanes, N° 7

Comité de rédaction de ce numéro

Éditeurs : Maria LACUEVA LORENZ, Universitat Oberta de Catalunya
Josep VIDAL ARRÁEZ, Lycée Polyvalent Déodat de Séverac de Céret

Équipe éditoriale de la REC

Directrice de la publication :	Immaculada FÀBREGAS, Université de Bretagne-Sud
Rédactrice en chef :	Maria LLOMBART HUESCA, Université Paul Valéry – Montpellier 3
Comité de rédaction :	Domènec BERNARDÓ, Université de Perpignan – Via Domitia Martine BERTHELOT, Université de Perpignan – Via Domitia Fabrice CORRONS, Université Toulouse 2 - Jean Jaurès Immaculada FÀBREGAS, Université de Bretagne-Sud Mònica GÜELL, Université Paris-Sorbonne Christian LAGARDE, Université de Perpignan – Via Domitia Maria LLOMBART HUESCA, Université Paul Valéry – Montpellier 3 Michel MARTÍNEZ, Université Toulouse 1 Capitole Estrella MASSIP GRAUPERA, Université Aix-Marseille Mercè PUJOL, Université de Perpignan Via domitia Sandrine RIBES, Université Paul Valéry – Montpellier 3
Image de couverture :	Artista: Mayte Navarro Golf El somni de Vicente / Le rêve de Vicente (original: El sueño de Vicente). Fils recyclats, corda de colomar, restes de plàstics i cuir. Any: 2022 Mides aproximades de la instal·lació: 50 x 90 cm.
Responsable de la mise en page :	Jamie ALEXANDER, Université Toulouse Capitole
Contact :	Association Française des Catalanistes - http://france-catalaniste.com francecatalaniste1@gmail.com

Sumari

REC - Revue d'Études Catalanes, N° 7

**La culture catalane, une pelote de fils entremêlés.
La cultura catalana, un embull de fils i de filets**

Coordinateurs :

Josep Vidal Arráez, Maria Lacueva Lorenz

Responsables de la correction linguistique et typographique :

Josep Vidal Arráez, Maria Lacueva Lorenz

La cultura catalana, un embull de fils i de filets <i>Josep Vidal & Maria Lacueva</i>	4
Le courrier catalan (1924-1927) <i>Eliseu Trenc</i>	8
La culture catalane dans la presse nationale française En contexte pré-référendum sur l'indépendance (2015-2017) <i>Quentin Daste</i>	18
La crítica literària com un dels malestars de la cultura catalana del final del segle xx i començament del xxi <i>Andrea Pereira</i>	30
La culture catalane des sitcoms Plats bruts (1999-2002) et Siete vidas (1999-2006) <i>Manuel Bonells</i>	44
Estudi exploratori d'etiquetes per catalogar l'ús de la llengua catalana a Twitter, ¹ Tiktok i Youtube <i>Anna Tudela</i>	54

Josep Vidal

Lycée Polyvalent Déodat de Séverac de Céret

Maria Lacueva

Universitat Oberta de Catalunya

LA CULTURA CATALANA, UN EMBULL DE FILS I DE FILETS

La noció general de cultura és molt complexa, té múltiples facetes i són nombrosos els autors i les disciplines que han intentat definir-la al llarg de la història. En aquest sentit, la seva definició és diversa i variada segons la disciplina, l'autor o l'època en la qual aquesta es produeix.

Així, i per citar només tres exemples, mentre que pel filòsof alemany Johann Gottfried von Herder, la cultura seria una herència rebuda de les generacions anteriors que se centra en la llengua i que és fruit de l'esperit de la nació (Herder, 2000), per l'antropòleg Edward B. Tylor, el concepte “cultura” designaria el conjunt de ciències, creences, art, moral, lleis, costums així com altres facultats i hàbits adquirits per l'home en situació social (Tylor, 1871). Finalment, per l'antropòleg francès Claude Lévi-Strauss, quan parlem de cultura estariem parlant, en realitat, d'un conjunt de sistemes simbòlics al capdavant dels quals se situaria el llenguatge però també les regles matrimonials, els intercanvis econòmics, l'art, la ciència i la religió (Lévi-Strauss, 1950).

Ara bé, què és, com s'interpreta i com es difon el concepte “cultura catalana”?

L'objectiu del setè volum de la *Revue d'Études Catalanes* (REC) és centrar-se en l'evolució d'aquest concepte des de la segona meitat del segle XX i fins als nostres dies, tot aportant elements de reflexió sobre què s'entén per «cultura catalana» en l'actualitat i quines pràctiques se'n deriven, tant des de les institucions com des d'iniciatives socials o populars.

Una anàlisi diacrònica de la noció de “cultura catalana” en el darrer segle ens mostra que el concepte de cultura sembla(va) monopoli d'intel·lectuals, polítics i filòsofs, essent aquest fortament associat als conceptes de literatura i/o de creació artística. Prova d'això en són les diverses visions i els diferents debats al voltant de la qüestió que van dur a terme als anys seixanta i, de nou, als anys vuitanta, historiadors, filòsofs, escriptors i editors com ara Pierre Vilar, Joan Triadú, Joan Fuster o Josep Maria Castellet. Unes reflexions i debats als quals hem pogut tenir accés gràcies a la publicació dels llibres *Debat sobre [la] cultura catalana* (celebrat el 1967 però no publicat fins al 2019 per L'Avenç) i *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana* (1983).

Si destaquem concretament aquestes dues obres és perquè, en el seu moment, allò que s'hi diu va esdevenir un punt d'inflexió que ha continuat latent fins fa pocs dies. Efectivament, la manera de concebre la cultura d'aquells intel·lectuals, en un moment on tot estava per fer i tot era possible, va influir notablement les diverses polítiques culturals dels diferents territoris de parla catalana.

Aquesta afirmació la corroboren i l'expliquen amb deteniment dos altres productes culturals que volem destacar: el llibre *El malestar en la cultura catalana: La cultura de la normalització 1976-1999*, de Josep-Anton Fernández (2008) i el debat cultural que van dur a terme al CCCB, el 09 de desembre de 2019, Maria Bohigas, Najat El Hachmi, Àngels Margarit, Mercè Picornell i Simona Škrabec.

I si considerem que aquests dos productes culturals són destacats és perquè mostren dues cares ben diferents de la mateixa moneda. D'una banda, Josep-Anton Fernández contextualitza l'origen d'allò que s'anomena “la normalització cultural” catalana, és a dir, el procés de creació d'una política cultural catalana concreta durant la segona meitat del segle XX, una normalització que no és res més que un intent d'erradicar el malestar crònic de saber-se una cultura subordinada. Ara bé, al nostre entendre, la gran aportació de Fernández és el fet de postular que o bé la cultura catalana s'adapta a la postmodernitat i a tots els seus reptes, problemes i desafiaments o no serà.

I és aquí on, d'una altra banda, apareix l'emulació del debat d'aquells intel·lectuals dels anys seixanta, ara a càrrec de cinc dones referents de la cultura catalana actual (Bohigas, El Hachmi, Margarit, Picornell i Škrabec). Unes dones que destaquen que avui dia podem dir que el concepte de “cultura” s'ha “democratitzat” i que s'esmenta sovint en els debats més candents de disciplines tan diverses com els estudis culturals, la sociologia, la didàctica de llengües estrangeres o el periodisme i la comunicació audiovisual. Així doncs, el malestar expressat per Fernández hauria estat superat i ens trobaríem davant d'una cultura que intenta ser postmoderna.

Sigui com sigui, s'hagi aconseguit superar o no aquest malestar, les maneres de produir, gestionar i consumir la cultura també s'han modificat substancialment. Tot plegat ens du a plantejar-nos diversos eixos o línies temàtiques susceptibles de poder abordar el concepte de “cultura” tot defugint els tòpics, els aprioris i els estereotips, i obrint pas a una nova manera d'enfocar un concepte tan dinàmic i en constant evolució com és el de “cultura”.

En aquest sentit, el setè volum de la REC presenta cinc articles en els quals s'analitza la difusió de la cultura catalana des de tres punts de vista.

En primer lloc, els articles d'Eliseu Trenc i de Quentin Daste estudien la difusió de la cultura catalana en la premsa escrita. Concretament, d'una banda, Trenc fa un repàs dels diferents aspectes culturals abordats per la revista francesa *Le courrier catalan*, una revista que tenia com a principal objectiu fer conèixer la persecució sistemàtica, de la dictadura de Primo de Rivera, de la llengua i cultura catalanes. D'altra banda, Daste se centra en l'estudi de quins són els elements culturals catalans que van ser prioritzats en la premsa quotidiana francesa durant els anys del “procés català” i, doncs, que van contribuir a una certa representació, en la societat francesa, de què era la “cultura catalana”.

En segon lloc, en estreta relació amb l'art d'escriure, trobem l'article d'Andrea Pereira, un article que pretén contribuir al debat cultural sobre si existeix o no, actualment, una crítica literària catalana i quin tipus de crítica es fa. En el seu article, Pereira desgrana quins són els problemes i funcions de la crítica literària catalana d'ençà del procés de normalització cultural i fins a l'actualitat.

Finalment, els darrers dos articles, els de Manuel Bonells i Anna Tudela, analitzen la visió i continguts culturals difosos per grans mitjans de comunicació de masses com ara la televisió i les xarxes socials. D'un costat, l'article de Bonells escruta quins continguts socioculturals van ser difosos i vehiculats en les sèries de televisió *Plats Bruts* i *Siete Vidas*, ambdues pioneres de les comèdies de situació a l'estat espanyol i que van marcar una època. D'un altre costat, l'article d'Anna Tudela s'interessa pels continguts més populars en llengua catalana en les xarxes socials de Youtube, Twitter i TikTok.

BIBLIOGRAFIA

Castellet, Josep-Maria; Ferrater, Josep; Fuster, Joan; Molas, Joaquim; Porcel, Baltasar (2019). Debat sobre [la] cultura catalana. Barcelona: L'Avenç.

Fernández, Josep-Anton. (2008). El malestar en la cultura catalana: La cultura de la normalització 1976-1999. Barcelona : Empúries.

Herder, Johann Gottfried. (2000). Histoire et cultures. Une autre philosophie de l'histoire. Idées pour l'histoire de la philosophie de l'humanité. Paris: Flammarion.

Lévi-Strauss, Claude. (1950). Introduction à l'œuvre de Marcel Mauss. In Sociologie et Anthropologie. Paris: PUF.

Tylor, Edward. (1871). La civilisation primitive. Paris: Reinwald.

Vilar, Pierre; Triadú, Joan; Ferrater, Josep; Castellet, Josep Maria; Molas, Joaquim; Rubert de Ventós, Xavier; Tarradell, Miquel; Termes, Josep; Fuster, Joan (1983). Reflexions crítiques sobre la cultura catalana. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Eliseu Trenc

Membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans (Secció Històrico- Arqueològica)

LE COURRIER CATALAN (1924-1927)

RESUM

La revista *Le courrier catalan* fou publicada a París per La Lliga i Acció Catalana per fer conèixer la persecució sistemàtica de la dictadura de Primo de Rivera contra la llengua i la pàtria catalanes. Nogensmenys, al costat del seu caràcter polític, catalanista, va tenir una forta dimensió cultural que aquest treball pretén explicar.

ABSTRACT

Le courrier catalan magazine was published in Paris by La Lliga and Acció Catalana to familiarize the public with the systematic persecution of Primo de Rivera's dictatorship towards the Catalan language and culture. Apart from its Catalan and political character, the publication had a strong cultural dimension which this study aims to show.

PARAULES CLAU: Premsa catalana de l'exili, defensa de la cultura catalana, dictadura de Primo de Rivera

KEYWORDS: Catalan press in exile, defence of Catalan culture, Primo de Rivera dictatorship

Quan Francesc Cambó va veure que s'havia equivocat respecte a Primo de Rivera, va decidir fundar a París una *Société pour l'Encouragement de la Culture Catalane*, l'objectiu de la qual era donar a conèixer a França la repressió de la Dictadura contra Catalunya i cercar el suport d'intel·lectuals, institucions i polítics francesos i estrangers. Aquesta societat concentrava l'activitat dels catalanistes de la Lliga i d'Acció Catalana que van fer front comú contra la dictadura, ja que "van arribar a una entesa al marge d'Estat català, quan no en contra" (Crexell, 1987:180).

Amb la fi de la dictadura, el 24 de juny de 1924, l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, un entitat que havia realitzat un constant esforç per introduir el català a l'escola, veient el seu imminent perill de dissolució així com la possibilitat immediata d'interrupció de les edicions i dels altres treballs que duia a terme, cregué aconsellable "crear una entitat paral·lela o similar a França, a la qual es traspassaria una bona part del fons econòmic i de la tasca cultural que aquí no fos possible endegar. Així va sorgir la Société d'Éditions Raymond Lulle" (Roig, 1992: 309). Ja a l'estiu de 1924, l'Associació Protectora va iniciar les gestions a París gràcies als bons contactes que hi tenien Joan Estelrich i Alfons Maseras. El 30 d'octubre de 1924 va tenir lloc a París l'Assemblea General constitutiva de la *Société d'Éditions Raymond Lulle* i la primera reunió del Consell d'Administració. J. Pérez Jorba fou designat administrador i Alfons Maseras, secretari. L'article 5 de l'estatut de la societat explicitava la seva finalitat: "La Société aura pour but l'exploitation d'une maison d'édition et notamment l'édition de tous travaux relatifs à la langue, la littérature et, en général, à toute la culture catalane, ancienne et moderne".

Cambó encarregà a Joan Estelri

ch l'organització de la *Société pour l'Encouragement* que estava instal·lada en un pis del Barri llatí, al carrer Serpente, n.º. 21, i li va encomanar la creació d'una revista en francès *Le courrier catalan*, com a òrgan de la nova entitat. La revista fou publicada per tal d'impedir que Estat Català i Francesc Macià apareguessin com l'única veu catalana a l'estranger. Acció Catalana de Nicolau d'Owler s'associà amb la Lliga i Cambó per a tirar endavant la revista. Cambó i Estelrich enviaren a París Alfons Maseras per tal de dirigir la revista. Maseras semblava la persona idònia per aquesta tasca ja que: "es trobava en posició equidistant entre Joan Estelrich i Francesc Cambó —els homes de la Lliga— per un costat, i Lluís Nicolau d'Owler, prop del qual ja havia treballat i a qui havia manifestat un evident suport ideològic" (Corretger, 1995:140). I a més escrivia el francès com el català. La missió de la revista era la mateixa que la *Société d'Encouragement*, fer conèixer el problema de Catalunya i divulgar la persecució sistemàtica de la dictadura espanyola contra la llengua i la pàtria catalanes, en particular contra l'Institut d'Estudis Catalans, l'escola, la premsa catalana, etc.

La revista era en format de diari (56 x38,2 cm), tenia quatre pàgines impreses a quatre columnes. La redacció i administració eren 71 rue de Rennes a París, i la impremia la *Société Générale d'Impression et d'Édition*. Es publicà entre el 16 de maig de 1924 i l'1 de setembre de 1927, amb un total de 77 números. Era quinzenal i es venia al preu de 2 francs. La realitat és que es venia molt poc, ja que, com feia essencialment una feina de propaganda, era enviada a diputats, senadors, diplomàtics, escriptors i tota mena de personalitats que podien interessar-se per la causa catalana. Si la revista era política i social, amb les seccions "Nouvelles de la quinzaine" i "La situation en Espagne", també era cultural amb les seccions "Livres catalans", "Courrier littéraire" i "Courrier d'art". Una particularitat de la revista, que la fa molt valuosa respecte a l'impacte del problema català a Europa, és que recull, resumeix o copia literalment molts articles de revistes, essencialment francòfones, franceses, belgues i suïsses que tracten de les relacions entre l'Estat espanyol i Catalunya, on es denuncia la repressió de la dictadura de Primo de Rivera envers Catalunya o es dona informació sobre les activitats dels Catalans a França, especialment dels artistes. En alguns números gairebé la meitat de *Le courrier catalan* és còpia d'articles publicats primer a revistes franceses com *La Vie Marseillaise*, *L'Éclair de Montpellier*, *Le Nord Littéraire et Artistique* (Lilla), *Cahiers idéalistes*, *Comœdia*, *Revue bleue*, *L'Art vivant*, *L'amour de l'art* (París), o belgues i suïsses com *La Renaissance d'Occident* (Brusselles), *Journal de Genève*, etc.

Com hem dit, Alfons Maseras fou el cap de redacció real de la revista, enviat expressament a París per dirigir-la, malgrat el fet que per raons diplomàtiques figurés un francès, Maurice Toussaint, com a gerent. Col·laborà igualment com a periodista habitual de forma sovint anònima o probablement sota el pseudònim "Lector", sobretot en les seccions de literatura "Livres catalans" i "Courrier littéraire". Molts dels articles més polítics de la revista no són signats, i és molt probable que siguin d'ell.

Domènec de Bellmunt, periodista, col·laborà al diari *La Veü de Catalunya* amb vint-i-un anys. Més tard entrà a *La Publicitat*, on publicava les cròniques des de París i on s'exilià a causa de la dictadura de Primo de Rivera. Compartí amb Maseras l'edició de *Le courrier catalan* fent de secretari de la publicació. Probablement la seva proximitat amb Nicolau d'Olwer, de qui seria més tard secretari durant la República, explica la seva presència a la revista com a representant d'Acció catalana. Publicà poc a la revista, recordem l'article "Històries d'emigrats" (*Le courrier catalan*, núm. 55, 16 d'agost de 1926), sembla que la seva tasca fou efectivament de secretariat. Nogensmenys, com que la majoria dels articles polítics són anònims, no es pot descartar totalment la seva autoria en alguns d'ells.

Pere Guilanyà i Roure (1897-1964), amb vocació de poeta, s'introduí en ambients culturals de Barcelona entre 1918 i 1920. S'escapà del servei militar cap a l'any 1920 i es traslladà a París. Amic ja a Barcelona de Ventura Gassol, amb qui compartia ideals catalanistes i patriòtics, a París conegué i tractà de prop Francesc Macià. També col·laborà activament a la Casa de Catalunya de París, presidida per Pau Planes. Lògicament Pere Guilanyà hauria d'haver col·laborat al *Butlletí de l'Estat Català*, que es publicà a París els anys 1925-1926, però d'una banda aquesta revista era política i veurem que les col·laboracions de Guilanyà a *Le courrier catalan* van ser sobretot literàries, i d'altra banda Guilanyà era amic d'Alfons Maseras (publicà a *La Veü de Catalunya* una entrevista amb aquest, "Vida Catalana a París. Mitja hora amb Alfons Maseras"¹). Això pot explicar la seva presència a *Le courrier catalan*.

Trobem altres col·laboradors catalans a la revista, particularment a la secció artística "Courrier d'art", però com que aquesta tracta tant d'exposicions a Barcelona com a París, tenim diferents autors, per exemple Feliu Elias o Fabius Pictor, evidentment un pseudònim (recordem que Fabius Pictor és un dels primers historiadors de la Roma antiga), procediment freqüent a la revista.

¹ Guilanyà (1926).

UNA REVISTA CULTURAL

Malgrat la seva finalitat fonamentalment política, *Le courrier catalan* s'interessà molt per la vida cultural catalana tant al Principat com a França. A gairebé tots els números tenim les dues rúbriques "Courrier littéraire" i "Courrier d'art".

LA LITERATURA

Respecte a la literatura, la majoria dels articles no estan signats o ho són amb pseudònims com el de "Lector" que probablement és Alfons Maseras. La majoria dels articles tracten els autors contemporanis, com Joan Alcover (núm. 6, 1 d'agost de 1924), Pere Corominas (núm. 2, 1 de juny de 1924), la poesia de López Picó (núm. 8, 1 de setembre de 1924), Gabriel Alomar (núm. 26, 1 de juny de 1925), Alfons Maseras amb l'article "Alfons Maseras et l'esprit catalan" (núm. 29, 15 de juliol de 1925), Joan Maragall (núm. 34, 1 d'octubre de 1925), Ventura Gassol (núm. 36, 1 de novembre de 1925), Josep Carner (núm. 39, 15 de desembre de 1925), Clementina Arderiu (núm. 57, 16 de setembre de 1926), Maria Antònia Salvà (núm. 59, 15 d'octubre de 1926). També hi ha articles signats, els del professor i universitari Jean Amade sobre Milà i Fontanals (núm. 22, 15 de març de 1925) i "La renaissance littéraire en Catalogne" (núm. 31, 15 d'agost de 1925) i les reproduccions dels articles publicats a la revista *O mundo* de Lisboa, del portuguès Humberto Pelagio, "Pierre Corominas. Le mouvement artistique en Catalogne" (núm. 4, 1 de juliol de 1924) i "La littérature catalane" (núm. 15, 15 de desembre de 1924). Arran de l'homenatge català a Santiago Rusiñol, que fou organitzat a Sitges el diumenge 10 de gener de 1926 (núm. 40,41 i 42, de gener i febrer de 1926), *Le courrier catalan* reproduceix un paràgraf d'un article de Léon Daudet publicat a la revista *Action Française* el 13 gener de 1926 (núm. 41, 16 de gener de 1926) i el llarg article d'Alfons Maseras, publicat en el gran diari parisenc *Comœdia* el 21 de gener (núm. 42, 1 de febrer de 1926).

Quant a la secció "Courrier littéraire", d'ençà del febrer de 1926, Guilanya en fou el principal redactor. Parla de Joaquim Folguera (núm. 42, 1 de febrer de 1926), de Cristòfor de Domènech (núm. 51, 16 de juny de 1926), de Pompeu Fabra (núm. 52, 16 de juliol de 1926), d'"Adrià Gual et la constitution de l'association du Théâtre Intime" (núm. 54, 1 d'agost de 1926), de Víctor Català, "Un film" (núm. 58, 1 d'octubre de 1926), de Prudenci Bertrana (núm. 62, 1 de desembre de 1926) de Josep Maria Junoy (núm. 63, 16 de desembre de 1926), Raimon Casellas (núm. 64, 1 de gener de 1927), de Josep Pin i Soler, que havia mort feia poc (núm. 67-68, 1 de març de 1927), de Ramon Vives i Pastor (núm. 71-72, 1 de maig de 1927) i d'una traducció d'Omar Kayyam (núm. 71-72, 1 de maig de 1927). Com ja hem assenyalat, molts articles anònims de la secció "Livres catalans" són probablement d'Alfons Maseras. A més del firmat per "Lector", el seu pseudònim sobre "Le poète Joan Alcover" (núm. 6, 1 d'agost de 1926), li podem atribuir la ressenya del llibre de Joan Estelrich, "Entre la vida i els llibres" (1926) publicada als números 47, del 16 d'abril de 1926, i 48, de l'1 de maig de 1926. Un altre dels col·laboradors d'aquestes seccions literàries fou l'escriptor heterodox i socialista Cristòfor de Domènech, amic de Maseras, del qual es va reproduir el seu article sobre "La fondation Bernat Metge", publicat a una revista americana (núm. 43, 16 de febrer de 1926). També segurament de Maseras, un dels pocs literats que defensava a Cristòfor de Domènech és l'article dedicat a ell al núm. 51, 16 de juny de 1926, com segurament la nota necrològica, "Cristòfor de Domènech est mort", publicada al darrer número de *Le courrier catalan* (núm. 77, 1 de setembre de 1927).

La majoria dels col·laboradors francesos de la revista pertanyen al moviment felibre i als moviments regionalistes francesos. Això es deu sens dubte al coneixement del moviment felibre que tenia Joan Estelrich i de les seves connexions amb els poetes occitans i provençals². El més present a la revista fou F. Jean-Desthieux. A gairebé tots els números sortia a primera plana una mena d'editorial firmada per ell, on afirmava les relacions privilegiades entre el regionalisme francès i l'autonomisme català com en el seu primer article al núm. 1 (16 de maig de 1924) de *Le courrier catalan*, titulat "L'Amitié catalane et l'Amitié française". François Jean-Desthieux (1895-1944) fou un periodista, deixeble i amic de Charles-Brun, que el va iniciar a la poesia, al felibrisme i al regionalisme. Publicà l'assaig *L'évolution régionaliste (Du Félibrige au Fédéralisme)*. Això explica la seva catalanofília. En un article titulat "Le mouvement catalan" (núm. 6, 1 d'agost de 1924), Jean-Desthieux escriu:

"Les Catalans refusent de demeurer plus longtemps sous le joug centraliste du pouvoir madrilène ; c'est leur droit de vouloir disposer d'eux-mêmes ; nous avons aidé l'Irlande à faire valoir ce droit ; nous sommes dans la logique républicaine lorsque nous demandons qu'on aide aussi bien la Catalogne à s'affranchir..."

Jean-Desthieux es mostra doncs partidari de la separació de Catalunya de l'Estat espanyol. Entre els altres felibres i occitanistes presents a *Le courrier catalan*, podem citar Jean Charles-Brun, Pierre Rouquette, Jean-Paul Régis i J. R. de Brousse. Jean Charles-Brun (1870-1946) fou un felibre i un animador del moviment regionalista a França a principis del segle XX. Fou el fundador de la *Fédération régionaliste française* l'any 1900 i en fou el secretari general fins la seva mort l'any 1946. Gran admirador d'Unamuno, fou un dels intel·lectuals que anà a rebre l'escriptor a la seva arribada a França, a Cherbourg, desterrat a Fuerteventura i deslluirat pel periodista francès Henry Dumay. Segons Charles-Brun: "Unamuno en France", (*Le courrier catalan*, núm. 6, 1 d'agost de 1926), tota la ciutat esperava Unamuno per a homenatjar-lo. Pierre Rouquette (1898-1988), occitanista catalanòfil de Marsella, no col·laborà directament a la revista, sinó mitjançant la reproducció d'articles que publicà a *L'Éclair de Montpellier* ("Pour la connaissance des lettres provençales anciennes. L'exemple de la Catalogne", *Le courrier catalan*, núm. 9, 1 de setembre de 1924, p. 3), com també fou el cas de Jean Paul Régis, fundador de la revista de Tolosa de Llenguadoc *Oc* amb l'article "Au sujet des Conteurs catalans" (*Le courrier catalan*, núm. 56, 1 de setembre de 1926). Quant a J. R. de Brousse, nat Jean Joseph Rozès (1876-1960), advocat, fundador i president de 1910 a 1950 de l'associació "Les Toulousains de Toulouse", mantenidor dels jocs florals de Tolosa de Llenguadoc, autor amb Armand Praviel de *Les poètes languedociens de Toulouse*, Toulouse, Privat, 1910, es va reproduir el seu article publicat a *Le Télégramme de Toulouse*, sobre "La coupe des félibres" (*Le courrier catalan*, núm. 8, 1 de setembre de 1924).

Hem de citar, a més, un altre francès, Albert Schneeberger, del qual es parla molt a *Le courrier catalan*, malgrat que no hagi col·laborat directament a la revista. La publicació del seu recull de contes de 18 escriptors moderns catalans, traduïts al francès i precedits per unes notes biobibliogràfiques, *Conteurs catalans*, l'any 1926, havia de ser forçosament ressenyada per *Le courrier catalan*, amb més raó si considerem que la publicació fou finançada per la *Société d'Éditions Raymond Lhulle*, estretament relacionada amb la revista³. Al número 46 del 1 d'abril de 1926, es publica amb el títol "Un événement littéraire: «conteurs catalans»" una ressenya del llibre, sobretot però una biobibliografia de l'autor traductor molt completa, que, malgrat que no sigui firmada, ha de ser probablement d'Alfons Maseras, gran amic i col·laborador de Schneeberger. Es torna a parlar d'aquest i del seu llibre, al número 47 del 16 d'abril de 1926, a l'article escrit per P. Guilanyà, "Une soirée au «Caméléon»" (el Caméléon era un cabaret de Montparnasse), una gran vetllada catalana que va tenir lloc el 24 de març, dedicada en gran part a la presentació per Schneeberger de la seva obra, amb una presentació d'Alfons Maseras, la qual cosa potser confirma l'autoria de Maseras respecte a l'article anònim citat abans. La conferència de Schneeberger fou seguida per un homenatge a Joan Alcover, que havia mort feia poc, i es clausurà amb la intervenció del "Choeur Occitan", fundat per Josep Fontbernat i Verdaguer, músic i militant d'Estat Català. En conclusió, Guilanyà deia que fou: "... une soirée charmante, une soirée de poésie et d'art, et somme toute, un acte très réussi de rapprochement intellectuel entre la Catalogne et la France". F. Jean-Desthieux encara parlà del llibre a l'article "Les conteurs catalans, apôtres sans le savoir" (*Le courrier catalan*, núm. 48, 1 de maig de 1926) i la revista va reproduir l'article ja mencionat "Au sujet des Conteurs catalans" que J.P. Régis publicà a la seva revista *Oc* de Tolosa (*Le courrier catalan*, núm. 56, 1 de setembre de 1926).

LES ARTS PLÀSTIQUES

Respecte a les arts plàstiques, aquestes ocupen un volum d'espai molt important a la revista, per diverses raons. La primera és que *Le courrier catalan* dona informació tant del que succeix al Principat com del que passa a París. La segona és que les dates de publicació coincideixen amb l'Exposició Internacional de les Arts Decoratives de París de 1925, que donarà nom al nou estil Art Déco dels anys 1920, i en la qual els catalans van tenir una notable representació, que es reflecteix a la revista⁴. Els principals col·laboradors de Barcelona estant són Joan Sacs i Fabius Pictor. Recordem que Fabius Pictor és un pseudònim, i si el paral·lelisme amb l'altre

³ Veure Trenc (2018: 93-111).

⁴ Veure Fondevila (1925).

² Veure Estelrich (1996: 251-274).

pseudònim “Lector”, ens podria fer pensar a Alfons Maseras, el fet que els articles de “Fabius Pictor” parlin de l’activitat artística a Barcelona, semblen descartar el director de la revista, afincat a París. Ja al número 1 (15 de maig de 1924), el prestigiós i modern crític d’art Joan Sacs publica “Dans les galeries de Barcelone” on ressenya les exposicions a la Sala Dalmau (joies i pintures de J. Mercader), a la galeria El camarín, amb obres de Joan Casanovas, Ivo Pascual, Francesc Vayreda, i a la Sala Parés, amb el títol depreciatiu de “Els de sempre”, que indica clarament que *Le courrier catalan* aposta per l’art jove, estricament coetani, com ho prova l’article no firmat del “Courrier d’art” del núm. 2 (1 de juny de 1924) sobre els “*Evolutionnistes et autres*”. Una altra prova d’aquesta defensa de l’art jove és l’article anònim “Scandale de la destruction des fresques de Torres Garcia au Salon de Sant Jordi” (núm. 42, 1 de febrer de 1926) on la revista pren clarament el partit de Torres Garcia. Fabius Pictor parla, ell, de “La nouvelle architecture” (núm. 9, 15 de setembre de 1924) i de “La sculpture catalane”, particularment de Gargallo (núm. 14, 1 de desembre de 1924), de les exposicions i dels llibres d’art a Catalunya, i no solament de pintura, sinó també d’arts decoratives com l’exposició de “Tapis de Thomas Aymat” (núm. 15, 15 de desembre de 1924). Citem també la reproducció de l’article del professor Narcís Massó “L’art catalan” publicat al número de gener de la revista *L’Art Vivant* (núm. 40, 1 de gener de 1926). Entre els artistes als quals la revista dedica un article, mencionem a Isidre Nonell (núm. 25, 15 de maig de 1925), Galwey (núm. 44, 1 de març de 1926), Joaquim Biosca, l’amic íntim de Maseras, molt present a la revista (núm. 33, 15 de setembre de 1925; núm. 37, 15 de novembre de 1925; núm. 51, 16 de juny de 1926) i Antoni Gaudí (núm. 61, 16 de novembre de 1926). Tenim també notes necrològiques per a Gaudí: “Deux morts illustres, Ramon Turró et Antoni Gaudí” (núm. 51, 16 de juny de 1926), per Ramon Pichot, mort a París (núm. 21, 15 de març de 1925), per Joan Llimona (núm. 45, 16 de març de 1926) i per l’escultor Reynès (núm. 51, 16 de juny de 1926). Al costat d’aquesta aposta pels artistes coetanis, *Le courrier catalan* també promou l’art medieval català, mitjançant la reproducció d’un article de Joan Sacs, publicat a la revista *L’Art vivant* (juliol de 1926) sobre “Les collections Plandiura” (números 56 i 57, 1 i 16 de setembre de 1926) i un altre sempre de Joan Sacs, publicat a *L’Amour de l’art, revue libraire de France* sobre “Les fresques romanes de Catalogne” (núm. 69-70 i 71-72, 1 d’abril i 1 de maig de 1927). En el mateix registre, *Le courrier catalan* informa del nomenament de J. Puig i Cadafalch, ex-president de la Generalitat, com a membre corresponent de l’*Académie des Inscriptions et Belles Lettres* i de les classes sobre arquitectura romànica catalana que havia impartit a la Sorbonne els mesos de gener i febrer de 1925 (núm. 40, 1 de gener de 1926). També cal mencionar la reproducció de l’article “La peinture catalane”, publicat primer a la revista *Arte plastice* de Milà, del catalanòfil italià Cesare Giardi, amic i traductor de Maseras (núm. 22, 15 de març de 1925), una prova més de les connexions internacionals de Maseras (Corretger, 1995).

Nogensmenys, les contribucions artístiques més interessants de la revista són les que fan referència a la presència dels artistes catalans a París, encara la gran metròpoli artística del món occidental, o bé perquè hi viuen o perquè hi exposen, amb moltes informacions inèdites. El crític d’art Georges Turpin, que precisament l’any 1924, havia publicat una monografia sobre Pere Isern, artista català resident a París, *P. Ysern i Alié, peintre de danseuses*, és força present el primer any de la revista amb els articles “Art catalan à Paris” (Exposició de Torné Esquius, Michel Massot, Paul Planes i Pierre Ysern i Alié a la galeria Henri Manuel) (núm. 17, 1 de gener de 1925) i “Peinture catalane à Paris” (núm. 24, 1 de maig de 1925). Altres articles no signats porten sobre el sojorn d’artistes catalans a París com l’escultor Ismael Smith els primers anys 1910, amb una relació molt completa de les seves nombroses exposicions (*Un sculpteur, Ismael Smith*, núm. 43, 16 de febrer de 1926), Mariano Andreu amb la reproducció de l’article de P.L. Duchartre publicat el març del 1926 a la revista *L’amour de l’art*, “L’œuvre de Marian Andreu” (núm. 49, 16 de maig de 1926), Pere Creixams amb la reproducció d’un article d’André Warnod publicat a la revista *Comœdia*, “Le peintre Pierre Creixams” (núm. 53, 16 de juliol de 1926) o l’article de Schneeberger, “Une étude sur Pau Gargallo” (núm. 48, 1 de maig de 1926). A la secció “Notules” [anotacions] trobem igualment moltes informacions sobre exposicions individuals d’artistes catalans com la de P. Ysern i Alié a la galeria Manuel, i la de Pruna a la galeria J. Billiot (núm. 64, 1 de gener de 1927) o les de Torres García a les galeries A.G. Fabre, rue de Miromesnil (núm. 51, 16 de juny de 1926) i Carmine, rue de Seine (núm. 75-76, 1 de juliol de 1927). Una altra exposició fou la de vint paisatges de Joan Colom a les prestigioses galeries Durand-Ruel, amb un text del catanòfil Adolphe Falgairolle (núm. 47, 16 d’abril de 1926) que va tenir un ressò important i va provocar la compra per l’estat francès, per al Museu del Luxemburg, d’una tela del pintor (núm. 49, 16 de maig de 1926). Un altre esdeveniment notable

és l’exposició al *Musée du Jeu de Paume* de les pintures murals de Josep Maria Sert destinades a la catedral de Vic amb un article d’André Dezarrois, conservador del Museu del Luxemburg (núm. 52, 1 de juliol de 1926). També s’anuncia a *Le courrier catalan*, en el mateix número, el fet que Paul Claudel celebri les pintures de Sert al diari *Le Figaro*. I encara sis mesos més tard, la revista reproduïx un article d’Hubert Colleye a la publicació *La Métropole d’Anvers* titulat “Josep-Maria Sert” (núm. 64, 1 de gener de 1927). *Le courrier catalan* assenyalava la presència d’artistes catalans en els principals salons parisencs com el Salon d’Automne amb l’article de Joan Sacs, “Les Catalans au Salon d’Automne” (núm. 35, 15 d’octubre de 1925), o el Salon des Indépendants amb l’article no firmat “Les Catalans aux Indépendants, Gargallo, Marius Vives” (núm. 67-68, 1 de març de 1927) o l’article “Joaquim Biosca aux Indépendants”, no firmat però probablement del seu amic Maseras (núm. 71-72, 1 de maig de 1927).

Com ja ho hem subratllat, l’Exposició Internacional de les Arts Decoratives de París de 1925 va ocupar la major part de l’espai de la secció del “Courrier d’art” de la revista, durant tot el segon semestre de l’any 1925, per raons tant polítiques com estètiques, ja que la representació catalana hi fou notable i contrastava amb la mediocritat de la secció espanyola. L’interès per l’exposició va començar per uns articles generals, “Exposition des Arts décoratifs” (núm. 27 i 29, 15 de juny i 15 de juliol de 1925) i es va centrar aviat amb les aportacions catalanes amb els articles “Artistes décorateurs catalans” (núm. 32, 1 de setembre de 1925), “Exposition des Arts décoratifs”, amb un interès especial per Gargallo, Jaume Mercader, Thomas Aymat, Nogués i Crespo (“Els vidres Nogués-Crespo”), (núm. 33, 15 de setembre de 1925) i l’orfèbre Ramon Sunyer (núm. 36, 1 de novembre de 1925). Igualment en els dossiers de premsa es van mencionar els articles “Les Catalans à l’exposition des Arts décoratifs” de la *Revue Bleue* (núm. 32, 1 de setembre de 1925) i amb el mateix títol el de Kineton Parkes, publicat a *The Architect’s journal* a Londres el setembre 1925 (núm. 35, 15 d’octubre de 1925). Amb un títol semblant, “Les artistes catalans à l’Exposition des Arts Décoratifs”, la *Revue Universelle Internationale* de París, dedicà un llarg article a Lluís Bracons, deixeble de Jean Dunant, qualificat de “nouveau maître de la laque” (núm. 38, 1 de desembre de 1925). També es va reproduir en diversos números el llarg article que Schneeberger dedicà, dins la revista *La Renaissance d’Occident* de Brussel·les, als “Catalans à l’Exposition des Arts Décoratifs” de París de l’any 1925 (*Le courrier catalan*, núm. 36, 1 de novembre de 1925, núm. 37, 15 de novembre de 1925, núm. 38, 1 de desembre de 1925 i núm. 39, 15 de desembre de 1925). Tot va començar amb una polèmica. El Foment de les Arts Decoratives havia estat convidat a participar a l’exposició l’any 1922 pel comissari general Fernand David i, òbviament, havia acceptat. Santiago Marco, el president del FAD, engrescà una plèiade d’artesans dels bells oficis, seguint el reglament que exigia novetat i originalitat i rebutjava les recreacions d’estils antics. El FAD volia un pavelló específicament català, però el govern espanyol s’hi oposà. Malgrat tot, els catalans no van voler exposar al pavelló espanyol, d’estil orientalista, que *Le courrier catalan* qualifica pejorativament de “... misérable boîte que l’Etat Espagnol a fait dresser sur le Cours-la-Reine”, i no van voler barrejar-se, sempre segons la revista, amb les “... fadaïses et niaiseries décoratives [bajanades i beneiteries] envoyées à l’Exposition par les artistes espagnols...”. Gràcies a llur bona relació amb el món artístic parisenc, els artistes catalans van aconseguir instal·lar dos grans conjunts, d’una banda a les “Galeries Saint Dominique”, a l’esplanada dels Invàlids, al costat de les instal·lacions de Suècia i Txecoslovàquia, i d’altra banda a la rotonda del *Grand Palais*. En el *Catalogue de la section espagnole de l’exposició* (1995) es veu clarament la diferència entre les arts decoratives espanyoles que es fonamenten sobre la tradició nacional i l’estil popular i les arts decoratives catalanes que demostren el gust per la modernitat. Això es palesa en la comparació entre les fotos del catàleg de la secció espanyola d’una cuina popular de Sevilla, totalment tradicional, i el projecte de “boudoir” de Santiago Marco, totalment modern, coetani, és a dir, el que en diríem avui *Art Déco*. A les diverses revistes de premsa dedicades a la participació dels artistes catalans a l’exposició de 1925, sempre s’insistia sobre la diferència entre l’art decoratiu català modern i l’art espanyol. En una entrevista, publicada a *Comœdia*, que el crític Ivanhoé Rambosson va fer a Alfons Maseras, aquest deia que de cap manera no es pot confondre l’art català, tan mediterrani i tan llatí, és a dir tan sobri i tan serè, amb l’art espanyol, tan impregnat d’orientalisme musulmà. A la conclusió de l’article de la *Revue Bleue*, es deia que els catalans havien adoptat el lema “renovar-se o morir” amb tot l’entusiasme d’un poble que, després d’haver estat adormit durant segles, retroba tota la seva força per assegurar el seu futur.

Cal reconèixer amb tot que no tot era tan tradicional i oriental al pavelló espanyol, particularment a la secció d'arts gràfiques, amb els cartells moderns de Bartolozzi, Capuz i Manchó. Això però era una excepció.

LA MÚSICA, EL TEATRE I LA SOCIABILITAT

La música ocupa molt menys espai a *Le courrier catalan* que la literatura o les arts plàstiques, nogensmenys associada amb els espectacles, les festes i algunes representacions teatrals, és un component important de la vida dels exiliats catalans a França. Amb el títol “Musique catalane à Paris” (núm. 17, 1 de gener de 1925) es fa una recensió de diversos concerts que es van fer la setmana anterior a l'església de Saint Eustache amb peces catalanes per a orgue, a la sala Gaveau i al Mirliton. Carles Grandó publica una biografia molt elogiosa d'Enric Morera, “Un compositeur catalan, Enric Morera” (núm. 22, març de 1925). Segons ell Morera és el Guimerà de la música, ja que va saber commoure i exaltar l'ànima popular catalana. Una mica més tard, al núm. 26 (1 de juny de 1925) *Le courrier catalan* es fa ressò de la gira triomfal de l'Orfeó Català a Roma que ha renovat així l'èxit que havia tingut a París i Londres l'any 1914. L'Orfeó va actuar a l'Augusteum i al Vaticà en presència del Papa Pius XI. Tota la premsa romana assenyala el triomf de l'Orfeó Català, que segons la revista no fou només el triomf de l'art català, sinó també la revelació de l'ànima d'un poble encara massa desconegut pels altres pobles europeus. Els barcelonins van voler fer una recepció entusiasta a l'estació, per a celebrar aquest èxit. I malgrat el fet que la policia havia ocupat militarment els voltants, fou incapaç d'aturar la multitud present i d'impedir la recepció. Un mes més tard, en el núm. 28 (1 de juliol de 1925), en un article titulat “La tyrannie continue à sévir”, *Le courrier catalan* s'indigna de la clausura de l'Orfeó Català i tancament per un temps limitat del Palau de la Música pel governador de Barcelona, Milans del Bosch, deguda a la recepció triomfal del cor al seu retorn a Barcelona, que evidentment era un esdeveniment catalanista. Com era lògic, la revista no podia no dedicar un article a Pau Casals. Va aprofitar l'anunci de la seva gira a Anglaterra, a Estats Units, a París i a Europa Central (núm. 38, 1 de desembre de 1925) per dedicar-li un elogiós text, on es ressaltava, no només la seva carrera excepcional de violoncel·lista, sinó la de director d'orquestra que havia fundat a Barcelona la seva pròpia orquestra. En conclusió, l'article anònim celebrava la creació recent per Casals de l'Associació obrera de concerts, la finalitat de la qual era democratitzar, ampliar la recepció de la música a les masses obreres, proletàries.

Le courrier catalan publica un resum de l'estudi del musicòleg francès Henri Collet sobre Felip Pedrell amb el títol “Un musicien catalan, Felip Pedrell” (núm. 53, 16 de juliol de 1926). Aquest llarg article és una biobibliografia de Pedrell com a compositor, també però com el primer gran musicòleg català. Collet conclou el seu estudi afirmant que Pedrell, tant per la seva obra pràctica de compositor com la de teòric, fou un regenerador de l'art musical del seu país.

Amb el títol “La musique en Catalogne” (núm. 51, 16 de juny de 1926), *Le courrier catalan* reproduïx un article publicat per Carol-Bérard, el director de la *Revue Internationale de Musique et de Danse*, sobre la vida musical a Barcelona. Es tracta d'un panorama molt complet, que fa constar en primer lloc la llista dels organitzadors de concerts: l'Orquestra Pau Casals, l'Associació Obrera de Concerts, creada pel mateix Casals, la Banda Municipal de Barcelona dirigida per Lamothe de Grignon, l'Associació de Música de Càmara, l'Associació dels Amics de la Música, l'Associació Íntima de concerts i l'Orquestra d'estudis simfònics. Carol-Bérard també assenyala els excel·lents conjunts de música de cambra, el Quator Enric Casals, el Quator Ibèric i el Trio de Barcelona. Insisteix després sobre les nombroses societats corals, que són l'orgull de Barcelona, mencionant només les dues més rellevants, l'Orfeó Català i l'Orfeó Gracienc. Menciona després el Conservatori i les escoles municipals de música, i totes les sales de concert, insistint sobre el Palau de la Música, de Domènech i Montaner, per ell la més notable. Acaba la llista amb els teatres i El Liceu, temple de l'art líric.

Un altre article notable és el que firma Raoul Laparra, primer gran premi de Roma, sobre “La musique populaire catalane”, estudi tret de l'*Encyclopédie de la Musique* (Tom IV), dedicat a la música i la dansa a la península ibèrica. Laparra comença pel cant, de tradició ancestral a Catalunya i a les Illes Balears, que per raons històriques i geogràfiques, presenta fortes analogies amb el repertori popular dels felibres. La cançó popular catalana no és doncs aïllada i es pot englobar en un conjunt mediterrani que va del sud de França

fins a Múrcia. Respecte a la dansa, Laparra afirma que hi ha una gran varietat de danses i enumera les més característiques, el *Ball dels nanos* i el *Ball de moros i cristians* que també trobem a València, el *Ball de bastons*, el *Ball del ciri*, les *comparses*, les *Caramelles* i curiosament, Laparra també inclou els castellers (aleshores només hi havia els *Xiquets de Valls*), perquè era una *comparsa* amb acompanyament de música, i evidentment en aquesta llista no podia faltar la sardana que els catalans consideren com llur ball nacional, ja que els anys 1920 Laparra constata que ja s'ha generalitzat a tot Catalunya, després d'haver-se generat a l'Empordà. Aquest reconeixement de la sardana com a ball nacional dels catalans explica que *Le courrier catalan* li dediqui diversos articles. Amb motiu d'un ball de sardana al Casal Català de París, la revista reproduïx un article del crític Carol-Bérard publicat a *La semaine de Paris*, amb el títol significatiu “La danse nationale catalane” (núm. 23, 15 d'abril de 1925), en el qual aquest recorda les sardanes que ha vist ballar a Barcelona el diumenge al matí. Carol-Bérard escriu que la música de la cobla que acompanya el ball és l'ànima sonora de Catalunya. El contingut moral i polític de la sardana és subratllat pel periodista italià Ettore de Zuani en el seu article “Religion et danse”, publicat a *Resto del Carlino* i reproduït a *Le courrier catalan* (núm. 28, 1 de juliol de 1925). L'escriptor italià considera que la sardana és una dansa excepcional, ja que, al contrari de tots els balls del món, que són o lúbrics o diabòlics, és pur moviment rítmic alegre i joiós, alliberat de tot sensualisme. A més a més, Zuani nota el caràcter polític de la sardana, en un moment on tots els símbols de catalanitat, com per exemple la bandera dels quatre pals (de les quatre barres?), són prohibits. Malgrat que aquesta dansa també fos prohibida, i que només es pogués ballar en comptades excepcions, la sardana fou el símbol de la nació i la cultura catalana, ja que és una dansa exclusivament catalana, nacional. Finalment, respecte a la sardana, *Le courrier catalan* reproduïx un text sobre la sardana de Lluís Millet, director de l'Orfeó Català, publicat a la revista *La Tramuntana* de Perpinyà (núm. 38, 1 de desembre de 1925). Millet no desitja cap expansió de la sardana pel món, ja que es desnaturalitzaria. Vol que sigui només pels catalans, ha de ser l'àngel de la guarda de les alegries de les festes i divertiments populars i ha de ser la principal font d'inspiració de la nova música catalana que així reflectirà el renaixement de la terra catalana.

ET TEATRE

Gràcies a l'existència d'un teatre a l'*Exposition des Arts Décoratifs*, la companyia de Jaume Borràs va donar una sèrie de cinc representacions durant el mes d'agost de 1925 a París amb *El Místic* de Santiago Rusiñol, *El ferrer de tall* de Frederic Soler, *Les Garces* d'Ignasi Iglésias i *Mossèn Janot* i *Terra Baixa* d'Àngel Guimerà. *Le courrier catalan* naturalment va celebrar-ho dedicant dos articles a l'esdeveniment, un propi no firmat (núm. 31, 15 d'agost de 1925), i un altre reproduït del diari parisenc *Comœdia* (núm. 32, 1 de setembre de 1925). Totes les obres es van representar en català i segons la revista van tenir molt èxit i es va emplenar el teatre. Respecte a *Terra Baixa*, que, segons la revista, havia fet la volta al món, es recorda que fou representada a París al teatre de *La Boldonière* l'any 1897 amb traducció d'Albert Gelée, i que el mateix any el drama fou adaptat al teatre líric francès pels Srs. Tiercelin i Février, i Ferdinand Le Bovue, compositor, i representat a l'òpera. Es posa també de relleu la qualitat de l'escenografia de Manuel Fontanals. En el núm. 64 (1 de gener de 1927) *Le courrier catalan* parla de nou d'Ignasi Iglésias, arran de l'estrena a Barcelona del seu darrer drama *La llar apagada* al teatre Novetats. Es recorda que dos dels seus drames socials es van representar a París, *Les vieux* [Els vells], en una traducció de Pierre Rameil i Frédéric Saisset al teatre de l'*Oeuvre* el desembre de 1908 i *Les pies* [Les garces], en una traducció de Georges Billotte al *Nouveau Théâtre d'art* el març de 1911.

SOCIABILITAT, FESTES I REUNIONS

Entorn principalment del Casal Català, la colònia catalana emigrada a París, en gran part per culpa de la Dictadura, organitzà tota mena de reunions que *Le courrier catalan* ressenyava. En el núm. 44 (1 de març de 1926) es menciona la festa organitzada pel Casal Català en honor de la llengua catalana el 13 de febrer, presidida per Francesc Macià, a la qual participà la coral “*Choeur occitan*” que ja hem mencionat quan hem parlat de la gran vetllada catalana que va tenir lloc el 24 de març de 1926, dedicada en gran part a la presentació per Schneeberger de la seva obra, els *Conteurs catalans*. Per celebrar la Pentecosta segons la notícia publicada al núm. 49 (16 de maig de 1926), el Casal Català programà una reunió el dissabte 22 de maig a la sala Robert, amb cants populars catalans, una conferència del poeta Ventura Gassol i una audició del “*Choeur occitan*”. Un aplec va tenir lloc el dilluns 24 a Fontenay-sous-Bois, un suburbi on residien molts catalans.

CONCLUSIONS

Sorprèn la dimensió cultural de *Le courrier catalan*, deguda segurament al fet que Joan Estelrich, Alfons Maseras i Pere Guilanyà eren escriptors. Nogensmenys la revista era o si més no volia ser sobretot política, catalanista. Com ho acabem de veure, *Le courrier catalan*, malgrat el fet que s'havia creat en part per a contrarestar la presència d'Estat Català a França, no va poder o no va voler silenciar la presència de Francesc Macià en festes i reunions culturals catalanes a París. Però és a partir de l'intent d'invasió de Catalunya des de Prats de Molló i la detenció de Macià i els expedicionaris que *Le courrier catalan* s'implica en l'assumpte i pren la defensa de Macià en tota una sèrie d'articles que comença amb "Les conjurats catalans" al núm. 64 (1 de gener de 1927), segueix amb "L'Affaire catalane. Macià et ses compagnons devant les tribunaux" (núm. 65-66, 1 de febrer de 1927) i s'acaba amb "Après le procès Macià" (núm. 67-68, 1 de març de 1927) on la revista declara que l'intent militar de Macià va fer més per la propaganda catalana a l'estranger que no pas tot el que havien fet els catalans fins a aquell moment. A baix de l'article, a la mateixa pàgina, es publica el "Manifest" que Macià, després del seu alliberament adreçà als seus compatriotes. Després d'explicar amb detall l'intent d'invasió, Macià conclou que malgrat el revés de l'intent, aquest representa una doble victòria, victòria davant el món que coneix ara el problema català i victòria davant molts catalans que han manifestat llur adhesió al moviment separatista i llur enyor per no haver-hi cregut fins ara.

Segurament per això, en una carta adreçada al Grup Nacionalista Radical Catalunya de Santiago de Cuba (Surroca i Tallaferro, 2004), Macià afirmà que l'actitud de *Le courrier catalan* contra el Directori era positiva, marcant nogensmenys llur diferència, qualificant els editors i col·laboradors de la revista de separatistes moderats, no partidaris de l'acció armada propugnada per ell.

BIBLIOGRAFIA

Corretger, Montserrat. (1995). *Alfons Maseras: intel·lectual d'acció i literat*. Barcelona: Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Crexell, Joan. (1987). *Premsa catalana clandestina i d'exili (1917-1938)*. Barcelona: El Llamp.

Estelrich, Joan. (1996). *Entre la vida i els llibres*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes (1925). *Catalogue de la section espagnole*. Madrid: Mateu.

Fondevila, Mariàngels. (2015). *Art Déco català (1909-1936)*. Lleida: Universitat de Lleida.

Guilanyà, Pere. (1926). Vida Catalana a París. Mitja hora amb Alfons Maseras, *La Veu de Catalunya*, 17 de novembre de 1926.

Roig Rosich, Josep M. (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Surroca i Tallaferro, Robert. (2004). *Premsa catalana de l'exili i de l'emigració (1861-1976)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Trenc, Eliseu (2018). Albert Schneeberger, catalanòfil i traductor, *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes/ LXXI. Homenatge a Kálmán Faluba*, p. 93-111. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Quentin Daste

LER - Université Paris 8 Vincennes - St-Denis (CRIMIC - Sorbonne-Université)

LA CULTURE CATALANE DANS LA PRESSE NATIONALE FRANÇAISE EN CONTEXTE PRÉ-RÉFÉRENDUM SUR L'INDÉPENDANCE (2015-2017)

RÉSUMÉ

Le présent article se donne pour but d'analyser ce qui, dans la presse nationale française, est identifié comme relevant de la culture catalane et de ses traditions, au sein des articles parus au moment du processus indépendantiste — depuis les élections du Parlement catalan de 2015, jusqu'au référendum sur l'indépendance de 2017 —, afin de se figurer quelle représentation de la culture catalane pouvait alors avoir un lecteur français.

Mots Clés : presse française, culture catalane, référendum d'indépendance, Catalogne, journalisme

ABSTRACT

This article aims to analyze what can be, in the French national press, identified as pertaining to Catalan traditions and culture among the articles published during the catalan's bid for independence from the 2015 Catalan regional elections to the independence referendum of 2017 in order to infer what representation of Catalan culture could have been made out by a French reader then.

Keywords: French press, Catalan culture, independence referendum, Catalonia, journalism

INTRODUCTION

Lors des élections du 27 septembre 2015, le Parlement catalan s'est retrouvé avec une majorité indépendantiste, et ce, à la suite d'une campagne où la question de l'autodétermination avait été centrale (Oriol et Rodon, 2016). Cette date fut d'ailleurs aussitôt identifiée comme un premier pas concret vers un référendum, aussi bien par les chercheurs (Martí et Cetrà, 2016 et Marcet et Medina, 2016) que par les journalistes. Le quotidien *Le Monde* faisait ainsi paraître, au lendemain de ces élections ([Damgé], 28/09/2015), un article destiné à faire connaître les motivations d'une indépendance catalane. Une réactivité, curiosité et volonté d'explication de la part des journaux étrangers qui forment le point de départ de notre travail.

La campagne en faveur de l'indépendance qui en découla n'a en effet pas manqué de placer la Catalogne au centre de l'attention médiatique internationale, la presse — surtout européenne — s'intéressant soudainement davantage à cette région, et aux raisons du désir d'indépendance d'une partie de sa population (Perales *et al.*, 2022). Ce désir s'est manifesté, dès 2010, tout au long d'un processus indépendantiste — *procés* en catalan —, et dont le référendum de 2017 devait être l'aboutissement. De façon générale, et plus particulièrement à cette période, l'indépendantisme catalan se montre soucieux de la représentation de sa région et sa culture dans les médias étrangers, l'investissement actif de l'espace médiatique étant de façon générale un moyen efficace d'obtenir une forte adhésion au sein de l'opinion publique (Micó et Carbonell, 2017 : 431). Carles Puigdemont¹ avait ainsi publié, dès 1994 le livre : *Cata... què ?*, sous-titré *Catalunya vista per la premsa internacional*, et qui fut revu, augmenté et réédité, au milieu de cette période cruciale du *procés*, en 2016. Une réédition préfacée par une autre personnalité politique catalane de premier ordre : Artur Mas, mettant bien en lumière l'intérêt porté à la représentation médiatique de la Catalogne par ses dirigeants — et chefs de file indépendantistes —, et corroborant selon nous la pertinence d'analyser quels éléments culturels apparaissaient dans la presse dans ce cadre du *procés*. Parmi les presses étrangères, la presse française peut apparaître dans ce contexte comme particulièrement intéressante, non seulement dans la mesure où le pays est limitrophe

¹ Mentionnons à ce sujet son interview dans *Le Figaro* ([Taillac], 21/05/2016) durant la période étudiée, illustrant combien ce dernier, polyglotte, s'adresse lui-même volontiers aux médias étrangers.

de la région catalane espagnole, mais aussi parce qu'il comprend lui-même une petite partie de la Catalogne historique, impliquant l'existence d'un regard spécifique sur ce thème.

Pour expliquer au mieux les temps forts et événements de ce *procés*, la presse étrangère a fréquemment pris soin de procéder à des explications générales et rappels de ce que l'on pourrait voir comme les principales raisons du désir d'indépendance en Catalogne. Presque chaque journal a publié au moins un article pour exposer les arguments des indépendantistes, et parfois les analyser. Ceux-ci sont généralement soit d'ordre économique, soit d'ordre culturel. La notion de *culture* étant ici entendue selon la définition qu'en donne l'Unesco :

La culture, dans son sens le plus large, est considérée comme l'ensemble des traits distinctifs, spirituels et matériels, intellectuels et affectifs, qui caractérisent une société ou un groupe social. Elle englobe, outre les arts et les lettres, les modes de vie, les droits fondamentaux de l'être humain, les systèmes de valeurs, les traditions et les croyances².

Soulignons d'emblée que la *culture* n'est généralement apparue que comme secondaire dans les arguments en faveur de l'indépendance relayés par les médias ; les avantages économiques étant, à en croire la presse française, le véritable moteur de la cause indépendantiste, si bien que seule une portion congrue des articles s'y intéresse, le reste traitant essentiellement des tractations politiques et des enjeux économiques d'une séparation entre l'Espagne et la Catalogne. Un éditorial paru dans *Le Figaro* ([La Grange], 24/07/2017) illustre bien cette perception. Celui-ci explique ainsi que dans « le mouvement sécessionniste catalan se mêlent affirmation identitaire, linguistique, culturelle et considérations économiques », avant de poursuivre ensuite avec ce qui semble devoir *in fine* apparaître comme une, si ce n'est la raison primordiale : « La Catalogne, qui concerne près de 20 % du PIB espagnol, se dit lasse d'être “ siphonnée ” par le reste du pays ». L'argument, que l'on trouve décliné dans des tournures diverses mais globalement similaires dans la plupart des articles de presse, ne doit cependant pas éclipser l'attention qui fut tout de même concédée à la *culture catalane* au sein de cette presse française, lui offrant une visibilité inédite sur un support que l'on pourra juger peu usuel pour mettre en avant une *culture*, et néanmoins propice à la faire connaître à un vaste public.

La présente recherche se fonde donc sur l'étude des articles relatifs à la Catalogne et sa culture parus dans la presse nationale française, entre les élections de septembre 2015, et le 1er octobre 2017, jour du référendum — que l'État espagnol avait, rappelons-le, interdit, et annoncé comme constitutionnellement illégal —. Lesdits articles ont été principalement recensés et choisis par le biais de l'interface *Europresse*, parmi les titres classés par celle-ci comme *nationaux* — aussi bien quotidiens (*Le Monde*, *Le Figaro*, *Libération*, *La Croix*, *Les Échos*, *L'Humanité*) qu'hebdomadaires (*Le Point*, *Challenges*, *L'Express*, *Courrier International* et *L'Obs*) —, sélectionnés à l'aide d'un ensemble de mots clefs en lien avec notre recherche (Catalogne, catalane, culture catalane, langue catalane, catalan, tradition catalane, identité catalane). La lecture consciencieuse de plus d'une centaine d'articles contenant ceux-ci nous a conduit à en identifier et retenir près d'un quart, abordant concrètement des éléments associés à une *culture catalane*. Ces éléments, identifiés en tant que tels par les auteurs, ont été scrupuleusement relevés et classés en fonction de leur nombre d'occurrences et du degré d'importance qui leur est accordé (certains n'étant que mentionnés, d'autres, soigneusement détaillés et expliqués)³. Et c'est en croisant l'attention qui leur est portée et la fréquence de leurs apparitions, tout en s'appuyant sur la littérature scientifique déjà produite sur la question (Perales et Pont, 2018 ; Perales *et al.*, 2022)⁴, que nous avons réuni et classé ces éléments de la *culture catalane* (des plus secondaires aux plus importants). Cette répartition laissant se dessiner trois grands axes, qui structurent le présent article : les arts ainsi que les traditions, l'histoire et la langue.

² Déclaration de Mexico sur les politiques culturelles. Conférence mondiale sur les politiques culturelles, Mexico City, 26 juillet – 6 août 1982.

³ Nous n'avons pas tenu compte des manifestations et symboles d'une *identité catalane* alors souvent marquée par l'indépendantisme : descriptions des *Diades*, *estalada*, très présentes dans l'iconographie des articles étudiés, ni encore du rôle du F.C. Barcelone, largement étudié, et mentionné dans la presse. Ce thème des symboles du *nationalisme catalan* dans la presse française, connexe de celui des éléments de la *culture catalane*, que l'extension de ce travail ne permet pas de traiter ici, mériterait toutefois de faire l'objet d'un article à part entière.

⁴ Les conséquents travaux sur le traitement médiatique du *procés* menés par Cristina Perales García, mais aussi Carles Pont Sorribes ont été d'importants points de départ pour cet article, qui ne prétend pas aller jusqu'à analyser la représentation faite par la presse française de la *culture catalane* durant ces deux années, mais simplement de relever les connaissances, images et éléments clés avancés par celle-ci.

1 – LES ARTS ET LES TRADITIONS COMME ÉLÉMENTS ANECDOTIQUES

a) Les arts et les lettres sont un des nombreux traits permettant de définir une culture (Unesco, 1982), et la Catalogne ne déroge pas à la règle, à plus forte raison que le gouvernement de la *Generalitat* les inclut dans ses *Plans d'Acció Exterior*, mettant volontiers ses artistes à l'honneur, pour permettre : « el reconeixement amb rellevància quantitativa i qualitativa de creadors catalans (Dalí, Miró, Tàpies, Gaudí [...]) » (Garcia Feixas, 2016 : 51). *L'Express* relevait en ce sens qu'« Antonio Gaudí, Joan Miró, Antoni Tàpies et Pablo Casals figurent parmi les fers de lance de la culture catalane » ([Gouëset], 30/09/2017) ; *Challenges* ([AFP], 14/09/2017) citant également Gaudí et Miró, en y ajoutant Dalí. Autant d'artistes, relativement proches de nous, qui mettaient effectivement eux-mêmes en avant leur lien avec la Catalogne, point sur lequel insistent souvent, avec succès, les musées qui leur sont dédiés (Vargas, 2015).

Ces exemples en matière d'arts, dont les mentions sont déjà rares dans les articles, et essentiellement tirés du XIXe et du XXe siècle, cèdent le pas au moment d'évoquer les lettres à une approche beaucoup plus restreinte, contemporaine, et politique. Dans ce champ, où l'on aurait pu croiser par exemple le nom du très traduit Jaume Cabré, un autre auteur concentre l'attention : « Lluís Llach, une autre icône en Catalogne... Auteur de *L'Estaca*, chant antifranquiste devenu hymne indépendantiste, il est entré en politique en 2015 en se faisant élire député sous les couleurs de la coalition indépendantiste » expliquait *Le Monde* ([Zerrouky], 29/09/2017). Car ladite chanson, effectivement emblématique — signalée aussi dans *Libération* ([Musseau], 06/07/2017) — connu bien un regain d'intérêt au moment du *procès* côté indépendantiste (Forti, 2021 : 148), redevenant un symbole, à plus forte raison que son auteur était ouvertement engagé en faveur de l'indépendance. *Le Monde* (25/06/2017) avait d'ailleurs publié une tribune où celui-ci exposait ses arguments, montrant un intérêt des journalistes autour de cette personnalité, assez (re)connue pour que la presse française se réfère à elle, y compris pour ses déclarations jugées polémiques, *Libération* ([Musseau], 06/07/2017) proposant un article intitulé : « Lluís Llach, de chanteur menacé à député menaçant ». Seul *L'Express* ([Gouëset], 30/09/2017) s'aventure à relever une œuvre littéraire classique, en faisant référence à « l'un des fleurons du roman de chevalerie, *Tirant le Blanc* », emblématique il est vrai de la langue catalane, mais pas tout à fait propre à la Catalogne, puisqu'écrite par le Valencien Joanot Martorell, montrant le flou pouvant exister en France quant à ces nuances. Les références aux arts et aux lettres, renvoyant quasi systématiquement à l'époque contemporaine, restent cantonnées au rang d'anecdotes dans les articles qui s'y intéressent. Ces mentions montrent toutefois l'importance manifeste de renvoyer, tel un passage obligatoire, à un *décorum culturel catalan*, sans qu'elles ne paraissent déterminantes dans la définition d'une *culture catalane*, un artiste engagé pour l'indépendance concentrant une partie non négligeable de l'attention, rappelant que cet intérêt pour la *culture catalane* reste lié l'actualité.

b) Les références aux traditions et aux symboles sont aussi assez rares. La sardane n'est ainsi mentionnée que dans deux articles (*Libération* [Musseau], 11/09/2015 et *Challenges* [AFP], 14/09/2017). Les *castells*, avec une seule occurrence observée, dans *Challenges* (*id.*), où ils sont présentés comme des « pyramides humaines », sont donc également délaissés, et de façon plus surprenante, puisqu'ils furent abondamment exécutés lors de *Diades*, et sont souvent revendiqués comme un symbole fort de la *culture catalane* (Carrera, 2014 : 125). Cela sans compter que les *castellers*, ou du moins les *colles* (Botella, 2019 : 18) furent souvent favorables à l'indépendance (*id.* : 21)⁵, ce que n'ignorait par ailleurs pas tout à fait la presse française (*L'Express* [AFP], 09/06/2014). La figure du *caganer*, peut-être moins significative, sans avoir été particulièrement mise en avant, n'est toutefois pas passée inaperçue. Un texte de l'AFP à son sujet écrit avant Noël 2016 (22/12/2016) fut ainsi publié à la fois dans *Le Point* et *L'Express* en détaillant : « Ces figurines de terre cuite remontent à l'exaltation réaliste de l'époque baroque, au XVIIIe siècle, selon les historiens, le santon “ *chieur* ” catalan représentait à l'origine un paysan accroupi dans ses œuvres ». Sa tradition bénéficie en effet dans l'article, si l'on se réfère à la notice de l'Associació dels Amics del Caganer (2018 : 227), d'amples et correctes explications : « Placé dans un coin discret de la crèche, le *caganer* est synonyme de prospérité, fertilité et chance pour l'année à venir ». Un souci de la précision offrant même l'occasion de voir exposés des éléments traditionnels qui ne sont visibles nulle part ailleurs : « Ce santon est dessiné la plupart du temps sous un costume catalan, avec

sa *barretina*, le couvre-chef typique des Catalans », le tout, illustré⁶. La tradition facétieuse de donner au *caganer* les traits de personnalités politiques du moment (l'article mentionne et montre en photographie des santons à l'effigie de Donald Trump et Marine Le Pen) doit être vu comme la principale raison de la mise en lumière de cet élément de la *culture catalane*. La preuve en est qu'il s'agit du seul élément culturel catalan dans les articles de cette période qui soit mis en avant sans que ne soit mentionné le *procès*. Car rares sont les symboles de la *culture catalane* qui ne furent pas relevés en raison de leur utilisation par les indépendantistes ; la forte dimension politique dont ils étaient alors investis éclipsant parfois le symbole originel dans l'attention médiatique.

Le cas du drapeau est l'un des plus symptomatiques de cette situation ; l'*estelada* des indépendantistes, alors omniprésente, a fait oublier dans les articles et leur iconographie la *senyera*, drapeau historique de la région, dont seul *Le Monde* ([Damgé], 28/09/2015) relève l'importance, le mettant même en illustration avec comme légende : « La Senyera est l'un des drapeaux les plus anciens d'Europe et date du IXe siècle ». L'origine du chant d'*Els Segadors* semble avoir davantage retenu l'attention, même s'il convient de souligner qu'il n'est généralement fait que très brièvement mention *Libération* ([Musseau], 28/09/2017). *Le Monde* ([Damgé], 28/09/2015) en propose tout de même la traduction : « la Catalogne a [...] son hymne, *Els Segadors* (les moissonneurs) », tandis que *La Croix* ([Rotivel], 25/09/2017), le présente comme un « ancien chant populaire, devenu l'hymne catalan ». Seul l'article de *L'Obs* ([Reynaert], 26/09/2017) explique dans le détail l'origine de ce chant devenu hymne : « 7 juin 1640 : écrasés par les impôts lors de la guerre franco-espagnole, des centaines de paysans catalans se rassemblent à Barcelone où ils tuent le vice-roi, représentant du pouvoir central. C'est le début de la guerre des Faucheurs, et d'une inimitié durable avec Madrid ». Tout cela en prenant soin d'illustrer l'article du célèbre tableau d'Antoni Estruch i Bros. Le fait que ledit chant ait été fréquemment entonné par les sécessionnistes durant leurs manifestations barcelonaises (Black, 2021 : 26) explique cette meilleure reconnaissance et exposition dans les articles étudiés. Ce dernier point confirme que les éléments *traditionnels* de la *culture catalane* — la plupart encore bien vivants (Carrera, 2014 : 125) — les plus mis en avant dans la presse étaient ceux largement repris et utilisés par les militants indépendantistes, en contexte urbain notamment, et à Barcelone plus particulièrement (Hau, 2016). Les autres symboles n'étant dès lors qu'évoqués, passages obligés, comme éléments folkloriques cette fois, de cette *culture catalane*, les plus inattendus et distrayants retenant davantage l'attention, la gastronomie paraissant être pour sa part tout à fait oubliée.

c) La corrida, un contrepied par rapport au reste de l'Espagne. Poncif d'une *culture espagnole* dans les médias français, la tradition de la corrida (pourtant partagée par certains territoires de l'Hexagone) a globalement été délaissée dans la presse à cette période, les débats lui étant inhérents passant au second plan face aux enjeux relatifs à l'indépendance. Signalons tout de même l'article du *Monde* ([Morel], 22/10/2016) où est évoquée l'annulation de l'interdiction catalane dans un contexte de « confrontation » avec l'État espagnol. Le sujet est alors déjà identifié à l'époque comme une bataille identitaire (Thouvez et Perales, 2015), les Catalans, notamment indépendantistes, la rejetant largement, créant un autre point de rupture avec le gouvernement alors conservateur de l'État espagnol.

2 – L'HISTOIRE DE LA CATALOGNE : PARTIE INTÉGRANTE DE SA CULTURE

a) La Diada, une “ fête ” témoin de l'histoire catalane. La couverture médiatique offerte à ce temps fort de la *culture catalane* en raison de sa large utilisation par les indépendantistes, ne pouvait que conduire à de la curiosité à son endroit, et à un besoin, logique, d'explications.

17h14 pétantes, sur la place de Catalogne [...]. C'est le coup d'envoi de la Diada [...]. Pourquoi 17h14 ? Parce qu'en 1714, le 11 septembre justement, pendant la guerre de succession, les troupes venues de Madrid et favorables aux Bourbons avaient écrasé Barcelone et ses espoirs d'autonomie. Pour une bonne moitié des 7,5 millions de Catalans, cette date est un symbole, celui de l'oppression de la Castille (et par extension l'Espagne) contre leur “ pays ”.

⁵ Relevons aussi le travail de mémoire de Joachim Légeret (2018), disponible en ligne.

⁶ Photographie prise, précisons-le, à Perpignan, par le photographe Raymond Roig pour l'AFP.

C'est en ces termes que *Libération* ([Musseau], 12/09/2017) présente la *Diada*. Et nombreux sont les journaux qui procèdent à un rappel similaire de ces mêmes faits historiques ayant conduit à rendre cette date si importante en Catalogne (*La Croix* [Rotivel]⁷, 11/09/2017 ; *L'Obs* [Reynaert], 26/09/2017 et *L'Express* [Gouëset], 30/09/2017). Ces articles, tous écrits en septembre 2017, correspondent assurément à un besoin urgent de présenter cette manifestation hautement symbolique, à plus forte raison que celle de cette année-là, à quelques jours du référendum d'indépendance, revêtait un caractère évidemment particulier. Les fêtes religieuses n'étant pas évoquées dans nos articles, la *Diada* y apparaît comme la fête centrale et spécifique de la culture catalane, dont le but serait de commémorer un événement en lui-même symbolique d'une histoire conflictuelle, beaucoup plus vaste, entre la Catalogne et le pouvoir central espagnol, sur lequel la plupart des journaux se penchent aussi.

b) L'histoire et son récit, des éléments clés pour comprendre la culture catalane. Si la *Diada* est sans conteste l'événement de la culture catalane lié à l'histoire le plus mis en avant, d'autres sont également cités, car généralement tout autant perçus comme constitutifs de cette culture. « Le contentieux entre Madrid et Barcelone a des bases économiques, juridiques, fiscales. L'histoire y tient une place énorme » soulignait *L'Obs* ([Reynaert], 26/09/2017). Dans « Référendum catalan : ce qui distingue la Catalogne du reste de l'Espagne », Catherine Gouëset (*L'Express*, 30/09/2017), s'aidant des travaux de l'historienne Gracia Dorel-Ferré (2010), ouvrait son article sur un paragraphe intitulé « L'histoire et la culture : une identité forte et ancienne », rendant compte de combien histoire et culture doivent être croisées pour comprendre l'identité catalane, la première étant souvent englobée par la seconde dans les articles de notre corpus. *Challenges* ([AFP] : 14/09/2017) évoque ainsi la Catalogne comme « Berceau de l'anarchisme en Espagne », semblant presque faire d'un caractère contestataire un trait culturel catalan. Car c'est finalement l'histoire récente de la Catalogne qui est le plus mise en lumière, à l'image de l'article de *La Croix* ([anonyme], 29/09/2017), proposant — à deux jours du référendum — une chronologie des grandes dates de la rupture, allant de la *Diada* à nos jours, en passant surtout par la guerre civile (1936-1939), mais aussi par l'annulation plus récente, par le Tribunal constitutionnel espagnol, en 2010, du statut d'autonomie renforcé, pouvant être vue comme le point de départ du procès (Marcet, 2019 : 8). *L'Obs* ([Reynaert], 26/09/2017) apportait toutefois une nuance : « Le nationalisme catalan est nourri par un récit national qui tend à faire de la région l'éternelle et héroïque victime d'un pouvoir central répressif ». L'histoire — et le récit qui en est ou serait fait — apparaît donc comme un élément incontournable dans la construction d'une culture catalane. Les journalistes devant dès lors aussi mettre en exergue, en raison de l'histoire justement, que la culture catalane ne se limite pas aux frontières de ladite région espagnole.

c) Pays catalans et culture catalane, vers un sujet national avec la Catalogne du Nord. Peu d'articles évoquaient auparavant les liens (aussi bien linguistiques qu'historiques) unissant ces territoires. Et c'est par le biais d'une polémique que le premier article de la période étudiée s'intéresse au concept de *Pays catalans*, pourtant intimement lié à l'histoire : « les manuels scolaires propagent une certaine idée de la nation — avec parfois des polémiques comme lorsque, en 2013, un manuel catalan incluait une partie de l'Aragon dans la définition des *Països catalans*, lesquels vont du sud de la France à Valence » (*Le Monde* [Morel], 14/11/2015). C'est par la suite face aux soupçons de visées expansionnistes des indépendantistes qu'il est à nouveau question des Pays catalans, un article espagnol traduit par *Courrier international* ([Fernández], 24/11/2016) relevant le vote au début du mois par le Parlement catalan d'une résolution, où était « revendiqué un “ droit à l'autodétermination ” pour l'ensemble des Pays catalans (à savoir la Catalogne Nord, Valence, les Baléares et la frange entre la Catalogne et l'Aragon) ». Le terme *Pays catalans* conduit dans ce cas un journal à présenter les indépendantistes comme soucieux de faire valoir une culture catalane allant bien au-delà des frontières de leur région. Quasiment aucun article ne précise cependant que cette conception repose en grande partie sur la langue, à l'exception de *La Croix* ([Rotivel], 25/09/2017), se référant « aux “ paisés catalanes ” qui englobent une partie de la région de Valence et de l'Aragon où l'on parle le catalan, les Baléares et la Catalogne du Nord, au-delà des Pyrénées ». La presse paraît révéler sur ce point la méconnaissance globale en France, de ces *Pays catalans*, imputable à un manque de connaissance plus général concernant les langues régionales, minoritaires, à commencer par celles de son propre territoire, et ce en raison de l'histoire plutôt conflictuelle

qu'elle entretient avec celles-ci (Colonna, 2020). La Catalogne du Nord a malgré tout suscité un certain intérêt dans la presse nationale. Les articles publiés à son sujet, qui ont surtout vocation à faire valoir le peu d'émules qu'y obtint l'indépendantisme, n'omettent néanmoins pas de souligner la plupart du temps l'attachement dudit territoire à la culture catalane. Cela, aussi bien au début de la période à l'étude, avec *La Croix* ([Percq]⁸, 29/09/2015) qui relevait une « certaine fierté catalane » — deux jours après les élections de 2015 — qu'à la fin de celle-ci — quelques jours avant le référendum —, comme *La Croix* à nouveau ([Percq], 25/09/2017), *Courrier international* ([anonyme], 28/09/2017) ainsi que *Le Figaro* ([Mollaret], 24/07/2017) où l'on pouvait lire : « fière de ses couleurs, sang et or, qui sont également celles du drapeau catalan [...]. Attachés à cette culture, les “ Catalans du nord ”, comme ils aiment se faire appeler, n'ont guère de velléités indépendantistes “ à de très rares exceptions près ” ». Le besoin de connaître la culture catalane et son expansion pour expliquer l'indépendantisme et les débats politiques qu'il engendre aura ainsi permis à certains journaux nationaux français à faire de cette actualité initialement étrangère, espagnole, un sujet, dans une certaine mesure, national.

3 – LA LANGUE, SUPPORT FONDAMENTAL DE LA CULTURE CATALANE

a) La douloureuse mémoire des périodes d'interdictions est évoquée dans divers articles, renvoyant surtout à l'époque franquiste (*La Croix* [Rotivel], 25/09/2017 ; *Le Figaro* [Taillac], 28/09/2017 et *Le Monde* [Zerrouky], 29/09/2017). Un des articles de *L'Express* ([Gouëset], 30/09/2017) élargissait ce rappel historique, en lui donnant du corps à l'aide d'une anecdote :

Le catalan est réprimé sous les dictatures de Primo de Rivera (1923-1930) et de Franco (1939-1975). « Parler catalan dans l'espace public est interdit. Je me souviens de ma grand-tante, qui ne parlait pas castillan, rabrouée parce qu'elle s'était adressée en catalan à son neveu dans une administration. « Ici on ne parle pas cette langue de chien ! » l'avait rabrouée un fonctionnaire ».

Le rappel de cette époque douloureuse (Boyer, 2020 : 122-123) ne donne généralement pas suite à de longues descriptions. Un article de *La Croix* ([Rotivel], 25/09/2017) proposant tout de même la découverte d'un lieu culturel de résistance (à Gérone) : « la librairie Les Voltes, située sous les arcades de la vieille ville, a été créée en 1963 par un groupe d'intellectuels et d'artistes comme le foyer de la résistance culturelle catalane sous le franquisme ». Avec l'indépendantisme, la question de la langue catalyse à nouveau l'attention ainsi que le souligne Carrera (2014 : 124)⁹ : « le statut du catalan et sa relation avec la langue castillane se retrouvent au centre de tout débat sur l'identité ». La presse ne manque pas, d'ailleurs, de rappeler les tensions inhérentes à la place qu'elle occupe, à l'école notamment, révélant, par la violence des réactions et polémiques, combien elle reste un vecteur primordial de la culture catalane dans l'inconscient collectif, aussi bien du côté des premiers intéressés, que chez leurs opposants :

Outre la question fiscale, les indépendantistes ont des revendications culturelles : ils militent ainsi contre la loi qui a instauré en 2012 l'utilisation du castillan dans les écoles — le ministre de l'éducation de l'époque, José Ignacio Wert, appelant même à “ espagnoliser ” les jeunes Catalans. Une déclaration qui avait réveillé de mauvais souvenirs chez ceux qui avaient connu la prise de la région par les franquistes pendant la guerre civile et la répression de l'identité catalane (*Le Monde* [Damgé] : 28/09/2015).

Tout comme pour l'histoire, les articles rendent la langue catalane indissociable d'une culture catalane, son usage étant présenté comme une résistance culturelle du temps de l'interdiction, et une revendication culturelle durant celui de l'indépendantisme, sa pratique devenant presque, par le biais de ce lexique, un acte de militantisme culturel, le ton des articles à ce sujet se montrant globalement plutôt sensible à ce droit.

b) Une langue parlée mais aussi institutionnalisée, au risque de l'excès. Si la presse nationale française aborde volontiers l'histoire de la langue catalane, décrite comme le meilleur vecteur de sa culture, elle ne se

⁸ La journaliste recourant aux travaux d'Emmanuel Négrier.

⁹ Qui développe en expliquant qu'à la suite d'événements internationaux où la culture catalane avait été mise à l'honneur (Guadalajara en 2004 et Francfort en 2007), de vives discussions avaient eu lieu, débouchant sur un « consensus provisoire, non exempt de polémiques, énonce que la culture catalane est celle qui se produit en Catalogne tandis que la littérature catalane serait celle écrite en catalan (en intégrant ainsi celle rédigée dans cette langue aux Iles Baléares et à Valence) » (2014 : 129).

⁷ La journaliste indique avoir recouru à l'ouvrage de Cyril Trépier (2016).

penche que très peu sur son usage. En effet, les principaux articles se contentent de rappeler que celle-ci est la langue officielle de la région, aux côtés de l'espagnol, et comme n'étant pas menacée à l'heure actuelle. Ce faible intérêt pour sa situation précise pourrait bien s'expliquer, encore une fois, par la conception française la plus répandue concernant la place et l'usage devant être réservé aux langues dites régionales.

Ici, 90 % de la population parle le catalan. Cette langue est utilisée dans tous les domaines de la vie publique, dans les universités et les écoles où, selon le système de " l'immersion linguistique " (appliqué aussi au Québec), les enfants apprennent le catalan et l'espagnol. Les nombreux médias presse, télévision, radio, sont aussi en catalan (*La Croix* [Rotivel], 25/09/2017)¹⁰.

Le renforcement de la langue et sa valorisation médiatique et culturelle mis en avant ici sont en grande partie vrais : subventionnés et encouragés par la *Generalitat* et les institutions locales, son usage et son apprentissage sont intrinsèquement liés à la culture. Son enseignement inclut d'ailleurs volontairement la transmission de symboles forts de la *culture* et l'*identité catalanes* (Villarroya, 2012 : 42 et Pujolar, 2020 : 109). Un fait décrit comme abusif par le dramaturge Albert Boadella, dans sa tribune publiée par *Le Monde* ([trad. Prouteau], 24/06/2017) : l'opposant à l'indépendance y déclare que le « gouvernement nationaliste catalan a profité de ses prérogatives sur l'éducation pour endoctriner deux générations [...] ». *Courrier international* ([anonyme], 15/06/2016) signalait de son côté que des amendes auraient été imposées dans la région, abusivement y est-il expliqué, aux commerçants qui ne proposeraient pas leurs services en catalan. Si l'information est en partie inexacte, elle illustre en tout cas bien l'idée pouvant alors exister dans la presse selon laquelle la langue catalane, sous couvert de *préservation culturelle*, jouirait de droits excessifs au sein des institutions et dans l'espace public catalan, au risque de contrevenir à la liberté de lui préférer l'espagnol, et favoriserait les discours indépendantistes.

c) La langue comme véritable dénominateur d'appartenance à une culture catalane. Les journalistes français ont, pour finir, largement mis en avant l'usage de la langue comme principal facteur d'identification à une *culture* et une *identité catalane* ; celle-ci étant par ailleurs propice à l'adoption d'idées favorables à l'indépendance. Ce constat est principalement établi d'après les interviews réalisées sur place avec des habitants (*Le Monde* [Morel], 25/09/2015 ; *La Croix* [Rotivel], 25/09/2017 et *Libération* [Musseau], 28/09/2017). La chose se vérifie par ailleurs : l'usage courant du catalan étant nettement plus représenté parmi les personnes favorables à une sécession (Fabà Prats & Torres i Pla, 2018), les habitants originaires d'ailleurs et n'ayant pas l'usage du catalan au quotidien étant plus frileux à celle-ci (*id.* : 307308 et Pujolar, 2020 : 114). Josep Maria Muñoz, directeur de *L'Avenç*, questionné par Agnès Rotivel confirme le rôle prépondérant joué par la langue catalane dans le rapport qu'a à la société celui qui la pratique : « La langue catalane est un marqueur social » (*La Croix* [Rotivel] : 25/09/2017) déclarait-il. Le « nationalisme modéré » avait d'ailleurs jusqu'ici reposé sur le concept d'« un seul peuple catalan, partageant une même culture et une même langue. L'immersion linguistique en catalan à l'école, censée gommer les différences et créer l'unité du peuple catalan, en était la clé de voûte » rapporte *Le Monde* ([Morel] : 25/09/2015), pour mettre en exergue la volonté politique de recourir à la langue comme médium d'*unification culturelle* de la population résidant dans la communauté autonome de Catalogne, qu'elle en soit originaire ou non, faisant bien du catalan le fondement du nationalisme catalan (Boyer : 2020, 119) et donc, de la *nation catalane* (*id.* : 39).

CONCLUSION

L'étude des articles de la presse nationale française relatifs à la Catalogne parus sur la période allant de septembre 2015 à octobre 2017 révèle que celle-ci abordait prioritairement les débats politiques et enjeux économiques de cette tentative d'indépendance. Quelques journaux proposèrent tout de même au moins un article quasi intégralement dédié au thème de la *culture catalane* (*Le Monde* ([Damgé], 28/09/2015 ; *L'Express* [Gouëset], 07/01/2016 ; *La Croix* [Rotivel], 25/09/2017 et *L'Obs* [Reynaert], 26/09/2017), les autres titres nationaux s'efforçant pour la plupart d'au moins l'évoquer au sein d'articles concernant l'autodétermination catalane. Parmi les titres nationaux, c'est sans conteste le travail du journal *Le Monde* — dont la plupart des articles traitait tout de même des enjeux politiques et économiques (Martínez : 2018, 17) — qui semble avoir

abordé le plus scrupuleusement le thème de la *culture catalane*, poursuivant un travail de fond commencé par ailleurs dès les premiers instants du *procés* (Martínez : 2018, 20). Soucieux de faire entendre au milieu de ces deux années intenses du *procés* les voix des deux camps, *Le Monde* a fait paraître, au même moment, le 24 juin 2017, deux tribunes d'auteurs catalans, issus du monde de la culture, concernant l'indépendance, l'une contre, d'Albert Boadella, et l'autre pour, de Lluís Llach, personnalités ayant retenu l'attention des médias français, ainsi qu'une encore, de l'écrivain Javier Cercas. (*Le Monde* [trad. Marcot] 30/09/2017), durant la période à l'étude. C'est ensuite l'hebdomadaire *L'Express* qui se singularise par la qualité de l'attention portée à la *culture catalane*, le journal ayant d'ailleurs consacré, dès 2013, un numéro spécial relatif à la Catalogne et à sa culture (*L'Express* [Rolland], 29/08/2013). Il est en outre à noter que ces deux journaux — classés au centre, voire centre-gauche, notamment sur les questions sociétales — se singularisent également par un traitement généralement peu partisan et assez neutre vis-à-vis du sujet concerné.

L'étude de notre corpus d'articles révèle que les éléments identifiés comme relevant des traditions les plus anciennes de la *culture catalane* et que l'on pourrait qualifier de *folkloriques* (Sardane, *senyera*, etc) sont ceux qui ont été le moins mis en valeur par la presse française nationale durant ces deux années ayant précédé le référendum. Celle-ci s'est plus volontiers focalisée sur les symboles récupérés par les partisans de l'indépendance dans ce contexte de *procés*, tels que l'hymne d'*Els Segadors* (les *castells* ayant été curieusement délaissés), voire ceux intrinsèquement liés à l'indépendantisme, comme, dans une certaine mesure, la *Diada*, et surtout, l'*estelada*. Les références aux arts et aux lettres demeurent anecdotiques, surtout au regard de la valorisation dont ils font l'objet en Catalogne, notamment par le biais du tourisme. La majorité des articles insiste en revanche sur le poids de l'histoire dans la construction de la *culture catalane*, et comme élément constitutif de celle-ci. Le principal point mis unanimement en exergue par tous les périodiques reste la langue catalane, trait d'autant plus fort de sa *culture* qu'elle est perçue et présentée comme vectrice de celle-ci. Si le lien n'est pas nécessairement fait dans les articles entre la langue catalane, sa culture et les *Pays catalans*, il est à noter que ce thème n'a pas manqué d'être soulevé, notamment pour évoquer le cas, *national*, des Pyrénées orientales, offrant une opportunité de rappeler que la *culture catalane* se rencontre également à l'intérieur du territoire français. Notre recherche, excluant les éléments perçus comme relevant d'une *culture indépendantiste* connaît par-là ses premières limites, tandis qu'une étude comparative du traitement de ce sujet de la *culture catalane* dans les titres régionaux, par rapport aux nationaux serait également pertinente, notamment parmi ceux de la région Occitanie.

Le *procés*, qui a eu pour effet logique de faire apparaître la Catalogne dans les grands journaux nationaux européens — particulièrement dans le laps de temps précédant le référendum, entre 2015 et 2017 —, a trouvé un certain écho en France (Perales et Pont, 2018 : 155)¹¹ et s'est avéré être une opportunité inédite de mettre en lumière la *culture catalane* ainsi que certains éléments emblématiques de celle-ci. Le format de l'article de presse n'étant pas précisément destiné à l'exposition d'une *culture*, celle-ci nous est présentée par le prisme de l'actualité récente et par le biais des enjeux politiques du moment. Ce truchement présente l'intérêt de montrer les principaux éléments et symboles qu'il a semblé important aux journalistes de signaler, au moment de devoir offrir au grand public un rapide aperçu de ce qui composerait la *culture catalane*. Des éléments que l'on peut donc supposer prompts à parler aux lecteurs, et généralement aisément identifiables ou déjà connus. Ce travail doit ainsi aider à se figurer quels éléments un lecteur de la presse nationale française pouvait associer, à la veille du référendum — et sûrement aujourd'hui encore —, à la *culture catalane*, mise à l'honneur dans ce neuvième numéro de la REC.

¹⁰ L'auteur s'appuyant sur le livre d'Albert Balcells (1996 : 190-191).

¹¹ Signalons que leur étude ne portait, en France, que sur *Le Monde* et *Le Figaro*.

BIBLIOGRAPHIE

SOURCES PRIMAIRES

Anonyme. (AFP) (09/06/2014). Catalogne : des tours humaines pour le droit à l'autodétermination. *L'Express*. Consulté en ligne le 26/08/2022 sur https://www.lexpress.fr/actualites/1/sty-les/catalogne-des-tours-humaines-pour-le-droit-a-l-autodetermination_1549720.html.

— (15/06/2016). Espagne. À Barcelone, ne pas parler catalan peut coûter cher (traduction [anonyme] depuis l'anglais d'un article paru le 16/05/2016 dans *The Economist*). *Courrier international*. Consulté en ligne le 22/08/2022 sur <https://www.courrierinternational.com/article/espagne-barcelone-ne-pas-parler-catalan-peut-couter-cher>.

— (AFP) (22/12/2016). Marine Le Pen et Donald Trump, nouveaux santons “chieurs” de Noël, *L'Express / Le Point*. Consulté en ligne le 27/08/2022 sur https://www.lexpress.fr/actualites/1/culture/marine-le-pen-et-donald-trump-nouveaux-santons-chieurs-de-noel_1863036.html.

— (AFP) (14/09/2017). L'insoumise Catalogne, une région stratégique pour l'Espagne. *Challenges*. Consulté en ligne le 22/08/2022 sur https://www.challenges.fr/economie/l-insoumise-catalogne-une-region-strategique-pour-l-espagne_499528.

— (28/09/2017). Côté français, l'autonomie avant l'indépendance. *Courrier international*, p. 20.

— (29/09/2017). Les grandes dates de la crise entre la Catalogne et l'Espagne. *La Croix*, p. 2-3.

Boadella, Albert. (24/06/2017). Indépendance de la Catalogne : une dérive séparatiste (traduit depuis l'espagnol par : Prouteau, Hélène). *Le Monde*, p. 7.

Cercas, Javier. (30/09/2017). L'indépendantisme catalan est un populisme (traduit depuis l'espagnol par : Marcot, Julie). *Le Monde*, p. 22.

Damgé, Mathilde. (28/09/2015). Pourquoi la Catalogne veut-elle son indépendance ? *Le Monde*. Consulté en ligne le 25/08/2022 sur https://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2015/09/28/pourquoi-la-catalogne-veut-elle-son-independance_4775619_4355770.html.

Fernández, Antonio. (24/11/2016). Espagne. Ces Catalans qui lorgnent la France d'un continent à l'autre (traduction [anonyme] depuis l'espagnol d'un article paru le 12/11/2016 dans *El Confidencial*). *Courrier international*, p.16-17.

Gouëset, Catherine. (30/09/2017). Référendum catalan : ce qui distingue la Catalogne du reste de l'Espagne. *L'Express*. Consulté en ligne le 23/08/2022 sur https://www.lexpress.fr/actualite/monde/europe/-independance-ce-qui-distingue-la-catalogne-du-reste-de-l-espagne_1948090.html.

La Grange, Arnaud de. (23 et 24/07/2017). Divorce à l'espagnole. *Le Figaro*, p. 1.

Llach, Lluís (25/06/2017). Indépendance de la Catalogne : le droit d'un peuple à décider de son avenir. *Le Monde*. Consulté en ligne le 24/08/2022 sur https://www.lemonde.fr/idees/article/2017/06/25/independance-de-la-catalogne-le-droit-d-un-peuple-a-decider-de-son-avenir_5150714_3232.html.

Morel, Sandrine. (25/09/2015). Divorce à la catalane, *Le Monde*, p. 14.

— (14/11/2015). Divorce à l'espagnole, *Le Monde*, p. 6.

— (20, 21 & 22/10/2016). Catalogne : l'interdiction des corridas annulée. *Le Monde*, p. 8.

Mollaret, Guillaume. (23 et 24/07/2017). À Perpignan et alentour, le débat n'agite pas les foules, *Le Figaro*, p. 3.

Musseau, François. (11/09/2015). En Catalogne, la fête nationale catalyse les espoirs d'indépendance. *Libération*, p. 8.

— (06/07/2017). Catalogne : Lluís Llach, de chanteur menacé à député menaçant. *Libération*, p. 8

— (12/09/2017). À la Diada, les Catalans défilent pour “se libérer du joug espagnol”. *Libération*, p. 10.

— (28/09/2017). Nous et les Espagnols, c'est comme un couple qui ne peut plus continuer. *Libération*, p. 4.

Percq, Ysis. (29/09/2015). La Catalogne veut faire exception en Europe : un effet limité au nord des Pyrénées. *La Croix*, p. 2.

— (25/09/2017). Les actions de soutien se multiplient en Catalogne du Nord. *La Croix*, p. 2-3.

Reynaert, François. (26/09/2017). D'où vient le nationalisme catalan ? *L'Obs*. Consulté en ligne le 24/08/2022 sur <https://www.nouvelobs.com/chroniques/20170926.OBS5149/d-ou-vient-le-nationalisme-catalan.html>.

Rolland, Sylvain. (29/08/2013). Catalans : les paradoxes d'un peuple complexe, *L'Express* (n°3244).

Rotivel, Agnès. (11/09/2017). La “Diada” sous les drapeaux de l'indépendance catalane. *La Croix*, p. 9.

— (25/09/2017). En Catalogne, une identité décomplexée. *La Croix*, p. 2-3.

Taillac, Matthieu de. (21/05/2016). Carles Puigdemont : “Tout cela va se finir par un état indépendant”, (entretien). *Le Figaro*, p. 22.

— (27 & 28/09/2017). Le Barça, champion de l'indépendance catalane. *Le Figaro*, p.12.

Zerrouky, Majid. (28 et 29/09/2017). L'autre but de Pep Guardiola. *Le Monde*, p. 14.

SOURCES SECONDAIRES

Associació dels Amics del Caganer. (2018). El caganer. *Canemà : revista de pensament associatiu* (n° 5), 226-229.

Balcells, Albert. (1996). *Catalan nationalism: past and present*. Londres : Palgrave-Macmillan.

Black, Mary. (2021). The disputed nation: catalan and spanish nationalism through the lens of documentaries (Papier de recherche pour le Master of Arts), Southern Illinois University Carbondale.

Botella, Miquel. (2019). Castells, identitat i independentisme. *Canemàs* (n° 17), 8-29.

Boyer, Henri. (2004). Langue et nation : le modèle catalan de nationalisme linguistique. *Mots. Les langages du politique* (n° 74), 27-42.

— (2020). De la “question catalane” à la “crise catalane”. Les frontières revisitées : Héritage, fragmentation, recomposition, hiérarchies, 117-143.

Carrera, Judit et Jacques, Fontaine (trad.). (2014). La culture catalane. *Pôle Sud* (vol. 40, n° 1), 121-135.

Colonna, Romain. (2020). « Les “langues de France” : des langues non-Étatiques au pays de l'État-nation ». *Glottopol* (n° 34).

Dorel-Ferré, Gracia. (2010). *Atlas historique de la Catalogne : la culture comme destin* (cartes de Levasseur, Claire). Paris : Autrement, collection Atlas-mémoire.

Fabà Prats, Albert et Torres i Pla, Joaquim. (2017). El suport a la independència de Catalunya segons la llengua d'identificació i altres variables (2011-2015). *Treballs de sociolingüística catalana*, (n° 27), 301-319.

Forti, Steven. (2021). “L'estaca:” Transnational Trajectories of a Catalan Antifascist Song. *Popular Music and Society* (vol. 44, n° 2), 139-156.

Garcia Feixas, Mireia. (2016). Catalunya, marca de marques (Mémoire de Licence). Universitat de Girona, Gérone.

Hau, Mark. F. (2016). Nation space, and identity in the city: marking space and making place in Barcelona. *Etnofoor* (vol. 28, n° 2), 77-98.

Légeret, Joachim. (2018). Des tours humaines pour la République : le mouvement indépendantiste catalan et la fabrique du consensus national (Mémoire de Master). Université de Neuchâtel, Neuchâtel.

McRoberts, Kenneth. (2001). *Catalonia : Nation Building Without a State*, New York – Toronto : Oxford University Press.

Marcet, Joan. (2019). Eight years of pro-independence effort in Catalonia: elections, actors and the political process. (Papier de travail n° 355 de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials).

Marcet, Joan et Medina, Lucia. (2016). Les élections du 27 septembre 2015 au Parlement de Catalogne: Antichambre d'un nouvel état indépendant ? *Pôle Sud* (vol. 44), 153-163.

Martí, David et Cetrà, Daniel. (2016). The 2015 Catalan election: a *de facto* referendum on independence ? *Regional & federal studies* (vol. 26, n° 1), 107-119.

Martínez, Laura. (2018). *El tractament dels fets de l'1 d'octubre a la premsa europea: anàlisi del cas de The Times, el Corriere della Sera i Le Monde* (travail de fin d'études pour le grade de journaliste, sous la direction de Nereida Carillo Pérez), Universitat Autònoma de Barcelona, Catalunya. Consulté en ligne le 24/08/2022 sur : <https://ddd.uab.cat/record/199395>).

Micó, Josep-Lluís et Carbonell, Josep-Maria. (2017). The Catalan political process for independence: An example of the partisan media system. *American behavioral scientist* (vol. 61, n° 4), 428-440.

Oriol, Lluís et Rodon, Toni. (2016). The 2015 Catalan Election: The Independence Bid at the Polls. *South European society and politics* (vol. 21, n° 3), 359-381.

Paquin, Stéphane. (2003). *Paradiplomatie identitaire en Catalogne*, Québec : Presse de l'Université de Laval.

Perales García, Cristina et Pont Sorribes, Carles. (2018) The Spanish-Catalan political crisis as represented in the UK, French and German press (2010-2017). *Essachess. Journal for Communication Studies* (vol. 11, n° 2), 146162.

Perales García, Cristina ; Pont Sorribes, Carles ; Meseguer Mañá, David et Xicoy Comas, Enric. (2022). Framing the Catalan Conflict: A Decade of el procés in the International Media. *American Behavioral Scientist*.

Pujolar, Joan. (2020). Llengua, identificació i sobiranisme a Catalunya. *PhiN Beiheft* (n° 20), 106-118.

Thouverez, Ludivine et Perales García, Cristina. (2015). La dispute identitaire espagnole et catalane à propos des corridas. *Emulations-Revue de sciences sociales* (n° 16), 79-88.

Trépier, Cyril. (2016), *Géopolitique de l'indépendantisme en Catalogne*. Paris : L'Harmattan.

Vargas, Michael. (2015). 'Catalonia is not Spain': projecting Catalan identity to tourists in and around Barcelona. *Journal of Tourism History* (vol. 7, n° 1-2), 36-53.

Villarroya, Anna. (2012). Cultural policies and national identity in Catalonia. *International journal of cultural policy* (vol. 1, n° 18). 31-45.

Andrea Pereira

Universitat Autònoma de Barcelona

ORCID: 0000-0002-6213-806X

LA CRÍTICA LITERÀRIA COM UN DELS MALESTARS DE LA CULTURA CATALANA DEL FINAL DEL SEGLE XX I COMENÇAMENT DEL XXI

RESUM

L'article pretén contribuir al debat cultural de si existeix o no la crítica literària catalana en l'actualitat, i quin tipus de crítica es fa. Exposarem quins són els problemes i funcions de la crítica literària catalana d'ençà el procés de normalització cultural fins a l'actualitat a partir de l'anàlisi de tres tipus de crítica literària diferents: la crítica acadèmica, la crítica militant i la crítica del mig.

Paraules clau: crítica literària catalana, sistema literari, cultura de la normalització, malestar cultural.

ABSTRACT

This article aims to contribute to the cultural debate of whether Catalan literary criticism exists today, and what kind of criticism is made, which has been one of the questions that writers, critics and professors have asked in recent years. We will present the problems and functions of Catalan literary criticism from the process of cultural normalization to the present day based on the analysis of three different types of literary criticism: academic criticism, militant criticism and criticism “of the medium”.

Key words: Catalan literary criticism, literary system, normalization culture, cultural malaise.

INTRODUCCIÓ

Amb la reinstauració dels Jocs Florals de Barcelona el 1859, a la literatura catalana se li atorga el màxim valor simbòlic dins el sistema cultural: a l'època vuitcentista s'identifica “cultura” amb “cultura literària”, i aquesta valoració s'ha mantingut fins als nostres dies malgrat que la literatura hagi perdut la seva influència social (Fernández, 2008, p. 54-55). Des dels anys vuitanta del segle XX fins a l'actualitat, el debat sobre el desprestigi de les lletres catalanes ha passat per la discussió de si existeix o no una crítica literària catalana. Mostra d'això són les taules rodones convocades per diferents institucions en els últims anys, com ara “Crítica de la crítica literària catalana. Tenim una crítica literària solvent?” (Institut d'Estudis Ilerdencs, 2020), “Tenim crítica literària?” (Universitat Catalana d'Estiu, 2021) i els dos seminaris organitzats per l'AELC: “I Seminari de la Crítica Literària: Què és literatura catalana?” (2022) i “II Seminari de la Crítica Literària: D'on partim?” (2023).

Si la crítica literària juga un paper cabdal en la influència que pot tenir la literatura en la societat és perquè fa de pont entre dos dels agents del sistema literari: la institució (el context que regula el manteniment de la literatura com a activitat social i cultural) i el mercat (el canal per on el llibre pot arribar al lector) (Even-Zohar, dins Sullà, 1997, p. 56-57). La crítica literària, en tant que té la funció de jutjar, és a dir, d'atorgar-li un valor a l'obra a partir de la descripció i la interpretació del text, condiona les pràctiques i gustos dels lectors, que, segons les seves circumstàncies, s'apropen a aquesta disciplina per uns motius o per uns altres, perquè un lector esporàdic amant dels *best-sellers* que busca la seva propera lectura, un lletraferit empedreït que, a més de cercar nous llibres, li interessa entendre com estan fets, o un professor d'institut (o d'universitat) que dubta si *Canto jo i la muntanya balla*, d'Irene Solà, és una bona lectura per als seus alumnes esperen coses diferents de la crítica.

L'heterogeneïtat dels lectors que s'interessa per la valoració de les obres literàries justificaria el perfil divers dels convidats a participar als Seminaris de la Crítica Literària de l'AELC. A tall d'exemple, pel que fa al I, a més de convidar els professors universitaris Francesco Ardolino i Maria Dasca, i els crítics Joan Josep Isern i

Pere Antoni Pons, també van organitzar una taula rodona a càrrec de persones que no es dediquen a la crítica literària en un sentit estricte, sinó que més aviat fan divulgació literària: Míriam Cano (periodista cultural, escriptora i traductora), Fe Fernández (llibretera a L'Espolsada a les Franqueses del Vallès) i Marta Marín-Dòmine (escriptora i actual directora del Born Centre de Cultura i memòria).

Segons el mitjà on es publica i el lector a qui s'adreça, la crítica té una intenció diferent, tot i que la tasca de descripció, interpretació i valoració, en major o menor mesura, sempre hi ha de ser present. Per aquest motiu, quan es parla de crítica literària i s'examinen els problemes que comporta als Països Catalans, cal diferenciar, en primer lloc, tres models diferents: la crítica militant (publicada als mitjans de comunicació, adreçada al públic de masses i centrada en les novetats editorials), l'acadèmica (publicada en revistes i volums universitaris, destinada a un públic especialitzat i consagrada a lectures canòniques) i la “del mig”, que, segons Mercè Picornell (2008), estaria a cavall entre la militant i l'acadèmica, seria publicada en assaigs i revistes literàries no universitàries, destinada a un lector competent i dedicada a les novetats i llibres que ja fa temps que circulen al mercat.

En les darreres taules rodones sobre aquesta disciplina literària, i a excepció dels dos seminaris organitzats per l'AELC (2022-2023) i les opinions de Marina Porrás a l'Institut d'Estudis Ilerdencs (2020), tant crítics com professors universitaris s'han dedicat a fer un memorial de greuges sobre la crítica militant, tot sovint vinculada a unes condicions materials molt concretes. En aquests espais de debat, no s'ha tingut en compte quin és el paper que ha de jugar la universitat i les revistes literàries, o les possibilitats que pot oferir Internet com a plataforma de creació i de divulgació de crítica literària. Anna Maria Villalonga, per exemple, que va participar en el debat de la Universitat Catalana d'Estiu (2021), malgrat pensar que en l'actualitat existeixen bons crítics (o crítics que estan en el procés de ser-ho), considera que “la velocitat a la qual vivim i la cultura digital [...] afavoreixen articles, penso, de consum immediat —una mica d'allò de llegir i llençar, d'oblidar, com si diguéssim” (Villalonga, dins Universitat Catalana d'Estiu, 2021).

L'objectiu d'aquest article és exposar quins són els problemes i funcions d'aquesta disciplina literària als Països Catalans des dels anys 80 del segle XX fins a l'actualitat. És a dir, des de l'època de la normalització cultural fins a la consolidació de mitjans digitals de crítica literària com *La Lectora*.

PROBLEMES I FUNCIONS DE LA CRÍTICA LITERÀRIA CATALANA

L'etimologia de la paraula *crítica*, *koiné* (jutjar) remet a l'objectiu últim d'aquesta disciplina literària: la valoració del text. Per la seva funció dins el sistema literari, la crítica és una de les instàncies que participa en la construcció del cànon català, és a dir, en la llista d'obres dignes de ser estudiades perquè representen un model per a la llengua i el pensament del país. Tenint en compte que existeixen tres models de crítica diferent segons el mitjà de publicació, lectors i llibres, la seva contribució en la construcció del cànon és diferent. A continuació, presentarem els problemes i propostes de la crítica acadèmica, la militant i la “del mig”.

LA CRÍTICA ACADÈMICA

Xavier Bru de Sala, a *El descrèdit de la literatura*, va ser un dels primers a denunciar els problemes de canonització de la nostra literatura als departaments de Filologia Catalana des de la seva creació a finals dels anys 80. A parer seu, la crítica acadèmica, d'herència positivista, i que fins aleshores s'havia dedicat a l'estudi de la literatura medieval, té problemes per valorar la literatura contemporània. A fi de demostrar que la literatura catalana és una literatura “normal”, és a dir, una literatura independent i consolidada, capaç de dialogar en igualtat de condicions amb les altres literatures i sense estar subordinada al sistema literari espanyol, el crític acadèmic llegeix les obres en clau historicista i ideològica per tal de defugir una valoració més aprofundida de les obres, que ens menaria a la conclusió que no tot el que la crítica acadèmica ha canonitzat és bo:

Després d'un quart de segle de seguiment, en tant que usuari, de l'obra d'aquests espècimens professorals, no tan sols n'he obtingut, entre dotzenes d'enrabiades, la mateixa mena de serveis: resums compendiats de l'obra d'alguns autors, amb aproximacions a les seves vides i miracles, sovint no exemptes de sectarisme en la

mirada, alguna antologia censurada, com la de l'obra crítica de Jordi Rubió i Balaguer. D'idees, interpretacions, valoracions enraonades o dignes de ser discutides, gairebé cap. [...] Per calibrar Pla, per adonar-se que Villalonga no escrivia gaire bé, per situar un autor en una jerarquia que no sigui amb tota evidència falsificada, hem de recórrer a criteris i escrits anteriors als setanta o bé, amb molt poques excepcions, a llibres concebuts i escrits a l'exterior d'aquest monopoli universitari (Bru de Sala, 1999, p. 115-118).

Un dels crítics que reivindica Bru de Sala, anterior als setanta, i que recorre a criteris diferents, és Gabriel Ferrater, que va impartir vint-i-cinc conferències de literatura catalana contemporània a la Universitat de Barcelona a finals dels anys 60 del segle XX, i que avui podem llegir aplegades al llibre *Curs de literatura catalana contemporània*, editat per Jordi Cornudella. Segons l'escriptor i periodista, el poeta català és «l'últim lector eminent i amb personalitat de la literatura catalana» (Bru de Sala, 1999, p. 119). De fet, no és anodí que crítics i professors universitaris actuals com Pere Ballart, Jordi Julià i Marina Porrás siguin deutors del poeta de *Les dones i els dies*, i que tots ells es dediquin a la Teoria de la Literatura i la Literatura Comparada, dues disciplines que, segons Bru de Sala (1999, p. 120), cal tenir en compte per elaborar un cànon creïble.

A *El descrèdit de la literatura*, doncs, l'autor evidencia un dels problemes de la universitat: la metodologia emprada a l'hora de valorar la literatura catalana contemporània. A fi de crear un cànon que permeti posar la literatura catalana al mateix nivell que altres literatures occidentals que no han patit un procés de colonització cultural (com ara l'anglesa i la francesa), els investigadors han establert una jerarquia d'autors que, des del seu punt de vista, no haurien de formar part d'aquest catàleg literari, i per justificar la seva presència fan ús d'una altra disciplina literària: la Història de la Literatura. El problema de la jerarquizació tenint com a centre la Història de la Literatura és que els acadèmics s'han dedicat a canonitzar moviments literaris, bo i fent encaixar unes obres i uns autors en uns marcs conceptuals previs (Ollé, 2010), en comptes de seleccionar i estudiar obres concretes que potser no encaixarien en aquestes característiques preestablertes. Des d'aquesta perspectiva, es pot entendre que Bru de Sala parli d'una jerarquia falsificada.

El pensament de l'escriptor i periodista català, tanmateix, no ha estat absent de crítica. Tal com apunta Josep-Anton Fernández (2008) a *El malestar en la cultura catalana*, el discurs de Bru de Sala resulta contradictori, atès que espera que la universitat s'ocupi de canonitzar la literatura del present (que ell considera banal i poc exigent) amb una metodologia d'estudi que titlla d'ineficient per valorar-la. Per aquest motiu, segons Fernández, el propòsit de l'autor d'*El descrèdit de la literatura* seria impossible d'acomplir. Així mateix, considera que un dels desencerts de l'assaig és pensar que la funció dels departaments de Filologia Catalana només és jerarquitzar:

Això no significa, naturalment, que els estudis literaris no creïn jerarquies: el que vull dir és, d'una banda, que la universitat no és ni molt menys l'única instància de jerarquizació, i de l'altra, que la funció de la disciplina acadèmica dels estudis literaris és molt més complexa que la simple jerarquizació (Fernández, 2008, p. 191).

Des del punt de vista de Maria Isabel Pijoan i Picas (1985), la crítica acadèmica s'hauria de resumir amb aquesta cita de Carles Riba: "Dir què és una obra, més que no pas què val, és la funció de la crítica". Joan Ferraté, que va ser professor a la Universidad de Oriente i a la University of Alberta, també es mostra reticent a la jerarquizació de la literatura contemporània proposada des de la crítica acadèmica. El reusenc opina que dedicar-se a bastir un catàleg d'autors no resulta fructífer per al debat sobre la literatura contemporània. No obstant això, considera que l'estudi acadèmic de les obres del passat està justificat, perquè "no hi ha dubte que és útil col·leccionar dades sobre un autor, saber exactament quines són les diferències entre un text i un altre" (Ferraté, 1993, p. 84). Com comentarem a la secció dedicada a la crítica "del mig", el germà de Gabriel Ferrater defensa que són els escriptors contemporanis qui s'han de dedicar a la crítica de la literatura coetània.

Les idees de Ferraté es podrien relacionar amb el pensament de Marina Porrás i amb el de Maria Callís. Tal com comenta l'autora de *L'enveja*, ens hem quedat sense institucions legitimadores fora de la universitat, que no s'ocupa de la literatura més contemporània sinó de les obres del passat: "La crítica acadèmica està molt tancada en si mateixa a la universitat i fa molt bé el seu paper d'endregar un cànon que ja és tradicional, que

ja és passat, però, en canvi, no tenim cap institució que jerarquitzï la creació contemporània" (Porrás, dins Institut d'Estudis Ilerdencs, 2019). Pel que fa a Maria Callís, a la conferència "Poeta i professor, on és el dilema?", impartida al I Seminari de la Crítica Literària, també opina que hi ha un cert distanciament entre la crítica acadèmica i la creació contemporània, i "hi és necessàriament perquè per a l'anàlisi i la interpretació cal cert assentament del material estudiat i certa perspectiva, hi ha sempre un decalatge temporal entre el que s'ensenya sobre l'art a la universitat i el bullici de la creació que es vol més trencadora i lliure" (Callís, 2023, p. 49).

El setembre del 2023, la supremacia de la Història de la Literatura en els estudis de literatura catalana contemporània forma part del passat. Al II Seminari de la Crítica de l'AELC, Xavier Pla imparteix la conferència "Divergència i concomitancies entre la història i la crítica", i exposa que els estudis de literatura catalana contemporània han tendit a normalitzar-se: «un cop abandonat el monopoli de la Història de la Literatura, més descriptiva i positivista, i institucionalitzada progressivament la Teoria de la Literatura a l'acadèmia, han anat aflorant nous punts de vista metodològics, ideològics i estètics» (Pla, dins AELC, 2023). En aquestes dues primeres dècades del segle XXI, als Països Catalans han nascut diferents grups de recerca transversals, ja consolidats, que estudien la literatura catalana des d'aquestes perspectives, com ara el de *Literatura contemporània: estudis teòrics i comparatius*, de la Universitat de les Illes Balears, o el de *Cos i textualitat*, de la Universitat Autònoma de Barcelona. A més, volums com *Teixir xarxa, fer camí. Aportacions presents al futur de la catalanística*, fruit de les aportacions científiques de l'Associació de Joves Investigadors en Llengua i Literatura Catalanes (AJILLC), també reflecteixen l'aplicació de la Teoria de la Literatura i la Literatura Comparada en l'estudi de la literatura catalana.

No obstant això, Xavier Pla també adverteix dels perills de la Teoria al nostre segle, i es reconeix deutor del pensament d'Antoine Compagnon. Des del seu punt de vista, els excessos del feminisme i de les teories postcoloniales engendren articles que analitzen obres de la literatura catalana per reduccionisme, i que acaben caricaturitzant els autors. Així mateix, considera que, en certs casos, hi ha un desconeixement de la tradició crítica catalana: «citar abusivament Jacques Derrida, Edward Said o Paul de Man i desconèixer o menysprear les aportacions de la tradició crítica catalana em sembla inacceptable» (Pla, dins AELC, 2023). Quinze anys abans, Mercè Picornell (2008) ja denunciava la manca de textos bàsics de referència o de manuals de Teoria de la Literatura i Literatura Comparada en català. I, en aquella època, nosaltres hi afegiríem, també, la manca de textos que reflexionessin sobre la construcció d'una tradició crítica catalana. Malgrat tot, és de destacar la feina de Pere Ballart com a teòric de la literatura, amb títols com *El contorn del poema* (1998), *El riure de la màscara* (2007) i *La veu cantant* (2011). Així mateix, amb Jordi Julià, ha publicat *Crítica y pensamiento literario catalán en el siglo XX*, dins el volum col·lectiu *Pensamiento y crítica literaria en el siglo XX (castellano, catalán, euskera, gallego)* (Ballart i Julià, 2019). Un dels reptes de la crítica acadèmica actual, doncs, seria l'estudi i revisió de la tradició crítica literària catalana.

LA CRÍTICA MILITANT

Com s'ha indicat a la introducció, quan parlem de crítica militant ens referim a la crítica literària publicada als mitjans de comunicació, adreçada al públic de masses i centrada en les novetats editorials. Aquest concepte el prenem d'Àlex Broch (1982) al capítol "Crítica militant: funcions i problemes", dins la *Història i crítica de la literatura catalana avui*. Atès que l'article s'ocupa dels últims vint anys del segle XX fins a l'actualitat, i la situació en què es troba el sistema literari no és ben bé la mateixa, primer presentarem quins són els problemes que comporta aquest tipus de crítica durant l'època del mandat de Jordi Pujol (1980-2003) i després com ha evolucionat (o no) aquesta pràctica amb l'eclosió de les editorials independents a partir de finals de la primera dècada del segle XXI.

Com ja hem exposat anteriorment, segons Even-Zohar, dos dels agents que intervenen en el sistema literari són la institució i el mercat. Amb l'arribada de la democràcia, un dels objectius del govern de Jordi Pujol és projectar la cultura catalana com una cultura normal, i la literatura (que té el màxim valor simbòlic dins el sistema cultural), hi juga un paper fonamental. Fins aleshores, bona part dels lectors consumeixen literatura en castellà, i, per revertir la situació, les institucions donen suport a un munt d'iniciatives editorials per fomentar

la lectura en català. La normalitat cultural, doncs, passa per augmentar el nombre de lectors en la nostra llengua a partir de l'increment de l'oferta editorial, independentment de la qualitat literària dels textos. El problema de la crítica militant és que els crítics no poden exercir la seva feina lliurement, ja que els *mass media* es troben al servei del mercat editorial, on es publiquen, sobretot, novel·les.

Per bé que és cert que s'ha de reivindicar el lector de masses, no intel·lectual, per donar resposta a les necessitats de la societat catalana, la sobreproducció de literatura catalana també provoca un estat de desorientació entre els lectors més competents, ja que la crítica militant publicada als mitjans de comunicació té com a tendència general valorar positivament les obres, independentment de la seva qualitat, a fi d'incentivar la venda de llibres. D'aquesta manera, els crítics, que haurien de mediar entre els interessos del mercat (que no són literaris) i els llibres i autors que mereixen ser protegits per les institucions (la literatura d'alta cultura, menys rendible econòmicament), no poden jerarquitzar la rellevància (o no) de les obres que es publiquen. Així, doncs, els llibres que sí que podrien passar el filtre del pas del temps corren el perill de perdre's entre la sobreproducció de novetats. Per aquest motiu, Josep-Antón Fernández valora la normalització cultural com un negoci:

la normalització cultural ha esdevingut un negoci [...]. Gràcies al procés de normalització, la cultura catalana s'ha convertit en un mercat pròpiament dit, però degut a les reduïdes dimensions d'aquest mercat i als discursos normalitzadors [...], s'establiria una mena de «censura de mercat» que exclouria els productes més sofisticats des d'un punt de vista intel·lectual o estètic, amb la consegüent marginació de l'alta cultura o cultura de qualitat (Fernández, 2008, p. 55).

Una de les observacions que ha rebut la crítica militant de la premsa diària és que només es dedica a fer una tasca de divulgació, on el més important és donar notícia de les novetats literàries i “dir si cal o no comprar un llibre, sense poder argumentar-ho” (Ballart, dins Graña i Iribaren, 2008, p. 217). Àlex Broch (1982), tanmateix, com a practicant i defensor de la crítica militant, que ha de llegir i publicar constantment, intenta justificar aquesta situació apel·lant a la manca d'espai i temps per descriure i interpretar les obres literàries, i, després, redactar la crítica. A més, com que els crítics estan mal pagats i han de compaginar aquesta tasca amb altres feines, treballen en condicions precàries. No obstant això, Broch considera que, si el crític és bo, serà capaç de treure-li tot el suc al text, i, per tant, complir amb les tres funcions de la crítica (descriure, interpretar i valorar), malgrat no tenir espai on desenvolupar els seus arguments. Des de la perspectiva del crític militant, doncs, les seves anàlisis dels textos sí que podrien contribuir al debat literari: “Tot depèn de la capacitat d'anàlisi i síntesi del crític. I en aquest tipus de crítica aquesta capacitat és una condició prioritària” (Broch, 1982, p. 49).

Tot i ser conscients que crítics de primera fila com Joan Triadú i Pere Ballart també han practicat la crítica militant en plena cultura de la normalització (malgrat reconèixer els problemes que suposa fer-ho), el pensament de Broch pot resultar una mica idealista si es té en compte l'espai on es desenvolupa la crítica militant. Com hem dit, els suplementos culturals dels mitjans de comunicació (que democratitzen, i, per tant, homogeneïtzen la cultura) es troben al servei del mercat editorial, que, com ja hem vist, rep el suport de les institucions. Per tant, la tendència de la crítica militant és valorar obres menys sofisticades des d'un punt de vista intel·lectual i estètic, ja que parlen en representació d'un mitjà que es troba al servei de les editorials i el públic de masses. Com diu Broch (1982, p. 47): “el crític ha de saber [...] des de quina plataforma opera perquè aquest fet condiciona tot el seu treball. [...] en escriure un text, el crític no oblida el canal de comunicació que utilitza, el potencial lector a qui es dirigeix, ni el codi lingüístic adequat al medi emprat”.

A partir de finals de la primera dècada del segle XXI i fins a l'actualitat, han proliferat tot un seguit d'editorials independents a Catalunya que actualment estan plenament consolidades i que publiquen literatura d'alta cultura, com Adesiara (2007), Edicions de la Ela Geminada (2011), L'Altra (2014), Flâneur (2017) i Cal Carré (2021). A les editorials del Principat, caldria sumar-hi les microeditorials que han sorgit a les Illes Balears (Bennasar, 2019). Actualment, doncs, dins el sistema literari català conviuen els grans grups editorials amb els més petits, i tots plegats enriqueixen l'oferta literària. Aquests canvis dins el sistema literari, tanmateix, sembla haver consolidat els problemes ja existents en la crítica militant.

El primer problema de tots ens l'ofereix Maria Dasca a la taula rodona “Què és literatura catalana?”, organitzada per l'AELC al I Seminari de la Crítica Literària. Des del seu punt de vista, es publica massa (27 llibres en català al dia), i, pel que fa al teixit cultural, la comunicació entre els diferents territoris de parla catalana no està ben vertebrada: “les xarxes de comunicació entre els territoris de parla catalana no acaben de funcionar perquè són poc competitives i dinàmiques” (Dasca, 2023, p. 28). Pere Antoni Pons, crític al diari *Ara*, i que, per tant, pertany al que hem anomenat crítica militant, és conscient dels problemes que comporta aquesta sobreproducció, però a la conferència que va impartir al mateix seminari que Dasca no se centra en la impossibilitat de conèixer i valorar tot el que es publica, sinó en les difícils condicions de treball del crític dins el sistema literari i com això acaba influint en les obres que acaba criticant.

Igual que Àlex Broch (1982), Pons també denuncia la manca de temps per llegir les obres i redactar la crítica, i hi afegeix que els textos estan mal pagats. Des del seu punt de vista, aquests són dos dels motius pels quals els crítics acaben abandonant la feina: “hi ha directors de suplementos de cultura que han vist desfilant davant d'ells desenes de cadàvers de crítics encara joves a qui ells mateixos havien donat l'oportunitat de debutar” (Pons, 2023, p. 58). La precarietat laboral, tanmateix, no acaba amb la qüestió econòmica, la plurioocupació i els ritmes exigents, sinó que la llibertat d'expressió també es pot pagar cara. Una crítica negativa et pot generar enemics i, fins i tot, la pèrdua de la feina:

practicar amb regularitat i seriositat la crítica —seriositat, aquí, és l'antònim de ser una màquina expenedora d'elogis rosats, interessats i deshonestos— també dona més problemes a l'hora de circular socialment pel món que fer versos més o menys hermètics o que fabular històries més o menys inofensives. [...] les conseqüències personals i professionals que pot tenir escriure segons què sobre segons qui pesa, deforma, marca, i s'ha de tenir en compte (Pons, 2023, p. 59-60).

Per aquest motiu, exposa Pons, els crítics opten per fer crítiques de literatura estrangera traduïda, ja que és molt menys arriscat i tenen més llibertat per desenvolupar la seva lectura personal (Pons, 2023, p. 61). La precarietat laboral del crític militant i la facilitat per guanyar-se enemics públics repercuteixen en la funció que hauria de tenir la crítica literària. Més que un espai de debat d'idees és un territori neutral en què la canonització de la literatura catalana contemporània és molt complicada. Tanmateix, això no significa que la crítica literària que produeixen aquests autors sigui superficial. Com Broch (1982), Pons també defensa que aquestes crítiques poden contribuir al debat literari:

l'extensió de les crítiques de premsa sovint sol posar-se com a exemple de les seves limitacions, fins i tot dels seus defectes intrínsecs. Bé, és vera que haver de parlar en només 4000 espais d'una novel·la de David Foster Wallace o d'un llibre de poemes de Bartomeu Fiol té les seves complicacions, pot induir a la superficialitat, a l'esquematisme, a la reducció de joc d'idees, però si en saps i ho fas bé també pot fer-te més afuat, més sintètic, dens, de manera més gimnàstica (Pons, 2023, p. 68).

En conclusió, malgrat les limitacions i problemes que comporta la crítica militant, aquest tipus de crítica pot contribuir a engrossir el debat literari, i, alhora, per culpa de (o gràcies a) la seva immediatesa, també és la primera a prescriure les novetats literàries. La crítica militant, doncs, pot ser un primer filtre pel crític “del mig”, així com futur material d'estudi pel crític acadèmic.

LA CRÍTICA “DEL MIG”

Com s'ha comentat a la introducció, Picornell defineix la crítica “del mig” com aquella que estaria a cavall entre la militant i l'acadèmica, seria publicada en assaigs i revistes literàries no universitàries, destinada a un lector competent i dedicada a les novetats i llibres que ja fa temps que circulen al mercat. Podríem dir, per tant, que seria la crítica que reuniria les característiques per canonitzar la literatura catalana més contemporània i fer-la dialogar amb la tradició literària. Recordem que la crítica acadèmica centra els seus esforços a aprofundir en les lectures d'obres ja assumides com a canòniques i que la crítica militant no disposa de les condicions materials i socials per fer aquesta tasca. Algunes revistes que exerceixen aquest tipus de crítica són *Els Marges*, *Serra d'Or* o *L'Avenç*. A continuació, exposarem quins són els problemes d'aquesta crítica, quin

tipus de lectura planteja i quina relació s'estableix entre aquest model de crítica literària i la creació literària. Per fer-ho, tindrem en compte les idees de Joan Triadú, Joan Ferraté i Jordi Llovet. Després, farem dialogar el pensament d'aquests autors amb els de Manel Ollé, Màrius Serra i Simona Skrabec a un dossier dedicat a la crítica literària a la revista *Espill* (2004). Finalment, intentarem argumentar, a través de l'anàlisi del cas de *La Lectora*, per què la crítica literària a Internet pot ser una oportunitat per revertir els malestars de la crítica literària catalana.

El principal problema de la crítica “del mig” és que no troba espais on desenvolupar-se. Com diu Joan Triadú (dins Picornell, 2008, p. 181): “la crítica d'ara [...] passa d'erudita a merament periodística”. Així doncs, i si tenim en compte que, a excepció dels lectors més competents, que per curiositat intel·lectual, sí que busquen aprofundir en la lectura de les obres contemporànies i miren de buscar el lligam que poden mantenir amb la tradició literària pròpia, la resta de lectors (que han començat a llegir en català gràcies als *bestsellers* promoguts per les institucions i els premis) tan sols consideren la literatura catalana un entreteniment, i no pas el mirall d'una cultura. Per aquest motiu, considerem que el debat sobre la crítica literària catalana no hauria de centrar-se en els problemes de la crítica militant —per bé que els hauria d'assenyalar—, sinó en la manca d'espais per exercir la crítica “del mig”, ja que donaria resposta a molts dels mals de la cultura literària catalana. En paraules de Triadú (dins Picornell, 2008), falta “una crítica que tingui sortida” però que estigui ben fonamentada. És a dir, una crítica capaç d'incidir en la societat i en el debat cultural contemporani de forma aprofundida.

Pel que fa a Joan Ferraté, també podríem considerar que defensa aquest tipus de crítica, ja que malgrat dedicar-se professionalment al món universitari, no combrega amb la metodologia del món acadèmic per valorar la literatura contemporània, com ja hem comentat a la secció dedicada a la crítica acadèmica. Com a crític, Ferraté no considera que exerceixi la crítica acadèmica i molt menys que hi apliqui una metodologia historicista. Ans al contrari, creu que la seva manera de llegir i interpretar els textos es basa en una lectura atenta i una anàlisi aprofundida de les obres literàries. La seva crítica literària aniria destinada als lectors competents no necessàriament vinculats al món universitari:

Per molt acadèmica que pugui semblar, la meua crítica no és acadèmica. La meua intenció ha estat sempre de ser tan precís com es pugui a l'hora d'analitzar les obres del cas, i com a conseqüència d'això la inclinació teòrica ha estat molt forta des del primer dia. Però he escrit per arribar a un cert públic fet de gent amb una curiositat per la literatura equivalent a la meua. No he pensat mai a establir una doctrina acadèmica (Ferraté, 1993, p. 76).

La manera de llegir proposada per Ferraté retornaria a la crítica literària, i, de retruc, a la literatura catalana, la seva influència social. La descripció i interpretació del text literari no només hauria de nodrir-se del bagatge literari del crític, sinó també de la seva cultura intel·lectual, és a dir, de la capacitat de relacionar la literatura amb altres disciplines del coneixement —a més de connectar l'obra (independentment de si és contemporània o no) amb el context social en què es produeix la lectura. Aquesta opinió és compartida per Jordi Llovet (1982). A “Teoria de la literatura i crítica literària avui”, el catedràtic de la Universitat de Barcelona exposa com, arran del canvi de la percepció del subjecte al Romanticisme, quan “la realitat no és justament allò que veiem si mirem enfora, sinó la barreja d'això i d'allò que veiem si mirem endins” (Llovet, 1982, p. 15), els dos graus de metaforització a l'hora d'explicar el món —el primer grau correspondria als mites, les religions, la literatura, la història i totes les representacions artístiques; el segon seria el nivell de la filosofia i de les teories, com ara la Teoria de la Literatura (de la qual es nodreix la crítica literària)— se situen en el mateix nivell: el món exterior (objectiu) que havia servit per jutjar la literatura també es torna subjectiu. Per tant, es complica molt la pràctica de la literatura i la seva teorització. Tot es troba en el mateix nivell, i la literatura i la teoria de la literatura, així com les valoracions crítiques, dialoguen mútuament amb la capacitat d'influir-se. És a dir, també pot haver literatura que neixi de la crítica literària:

La literatura s'ha impregnat d'aquesta dissolució general del llenguatge, història literària, psicologia i teoria, i es fa d'allò més difícil, en molts casos, saber si la crítica és una conseqüència de la literatura o un antecedent

con-formador de la literatura. | Per tot això que hem arribat a concloure, és evident que escriptors i crítics, si més no els qui viuen en el si de la discursivitat contemporània, es troben actuant en el mateix camp d'interessos i preocupacions. | Per consegüent, correspon als uns i als altres de reunir els seus esforços per mirar d'escatir en quin món vivim, i per mirar de preveure alguna sortida pràctica —i ja no literària— per a la nostra situació (Llovet, 1982, p. 22).

Joan Ferraté, per la seva banda, també està d'acord amb Llovet quan diu que la literatura i la crítica literària es troben en el mateix camp d'acció, però va una passa més enllà, ja que també exposa qui hauria d'exercir la feina del crític. Des del seu punt de vista, com ja hem comentat a la secció dedicada a la crítica acadèmica, aquesta tasca hauria d'estar reservada als escriptors, i no pas als professors universitaris, perquè “la literatura viva, la creació d'aquesta literatura ve acompanyada sempre de judicis sobre la literatura i de baralles sobre la literatura” (Ferraté, 1993, p.84), i això ho han fet sempre els autors, perquè “l'escriptor ambiciós parlarà del col·lega per comentar-lo, per entendre'l, per comunicar-se” (Ferraté, 1993, p. 40).

El germà de Gabriel Ferrater demana als autors un compromís ferm amb la literatura. El conflicte d'egos, la preocupació per saber qui és a la llista d'aquest cànon contemporani en construcció, hauria de ser secundari, perquè la seva pervivència en el sistema literari es basaria en la seva capacitat per defensar la seva obra en relació amb la dels seus coetanis, perquè llegir competentment la creació dels altres els permetria entendre millor l'obra pròpia, les seves propostes estètiques i la seva relació amb el món. D'aquesta manera, l'exigència personal amb la feina feta seria major —que és el que faria elevar la qualitat de la literatura catalana—, atès que l'exercici de la crítica literària “del mig” hauria de “forçar-los a fer mèrits seriosos abans d'enfrontar-se al judici crític del públic” (Ferraté, 1993, p. 146). La seva activitat crítica nodriria la seva creació literària i viceversa.

A més a més, Ferraté defensa, com Riba, Carner i Manent —entre d'altres grans noms de la tradició crítica catalana—, no només la valoració, per part dels escriptors, de les novetats literàries, sinó també de les obres del passat, perquè, com diu Eliot (1996), sempre s'escriu des d'una tradició, “i aquest sentit històric, que és un sentit de la intemporalitat i també de la temporalitat, i de totes dues coses juntes, és el que fa que un escriptor sigui més conscient del seu lloc en el temps, de la pròpia contemporaneïtat”. Com ja hem exposat anteriorment, aquesta és una de les mancances de la crítica literària catalana arran de la cultura de la normalització, ja que gairebé no ha trobat espais on desenvolupar-se. Per a l'autor de *La operació de leer*, de fet, aquesta és una de les mancances dels escriptors contemporanis que pretenen ser autors de primera fila sense haver treballat, i jutjat, a fons els seus textos:

Una cosa que és freqüentíssima en altres tradicions són els llibres sobre literatura fets per novel·listes, per poetes. Aquí, això no existeix. No sembla que hi hagi pensament literari que funcioni en els autors, i això t'obliga a pensar que, quan tenen èxit, o quan fan coses que tenen interès, és només per instint. Són incapaços d'analitzar res del que han llegit. Això es nota especialment en el fet que no mantenen cap relació amb la literatura del passat (Ferraté, 1993, p. 142).

Sobre si són els escriptors qui han d'exercir la crítica literària o no, se n'han dit moltes coses, especialment si es té en compte la interrelació que existeix entre literatura i crítica literària. Al número disset de la segona època de *L'Espill*, dedicat als vincles entre aquestes dues disciplines, l'opinió de Ferraté no és ben bé compartida pels autors que participen en aquest exemplar de la revista. A “De com es conviu amb la crítica”, el narrador Màrius Serra (2004) exposa que va tenir l'oportunitat de fer de crític a *El Temps* i *L'Avui* durant una temporada, però no se'n va acabar sortint. Per aquest motiu, es considera “un crític frustrat”. En aquest article, l'autor de *Plans de futur* reflexiona sobre la capacitat dels escriptors per exercir la crítica literària, bo i fent referència a unes paraules de Simona Skrabec que intenta explicar de la següent manera: “Un autor seria, si se'm permet la paranoia, és un crític que en algun moment suspèn l'autocensura que prové d'una anàlisi molt exigent i es permet l'error de produir la narrativa” (Skrabec, dins Serra, 2004, p. 57). Si comparem l'opinió de Serra amb la de Ferraté, de ben segur que el crític reusenc, al premi Sant Jordi, l'hauria considerat un escriptor amb més ambició per posicionar-se en el sistema literari que no pas per crear una obra exigent.

I si l'autor és un crític frustrat, un crític també podria ser un escriptor frustrat, però aquesta no és l'opinió de Manell Ollé, un altre dels autors que també participa en el número de *L'Espill*. A parer del poeta barceloní, un crític també és un escriptor —i no necessàriament perquè cultivi els gèneres considerats de creació literària. A vegades, aquestes dues vessants coincideixen —com és el cas d'Ollé—, però d'altres no. Malgrat no escriure poesia, narrativa o teatre, l'autor d'*Un grapat de pedres d'aigua* considera que fer crítica literària també és un acte de creació literària, però que, en aquest cas, i retornant als conceptes de Llovet, es trobaria en el segon grau de metaforització del món, atès que parteix d'un material que es trobaria en el primer grau (la literatura de creació). Tanmateix, com el mateix Llovet exposa, arran de la crisi del subjecte al Romanticisme, aquests dos nivells esdevenen permeables, i, per tant, s'influeixen mútuament. Així, per a Ollé,

Dir que escriure crítica literària és fer literatura no vol dir que s'hi hagin de desplegar floritures lèxiques ni s'hagi de farcir el pollastre amb ornamentacions especials, ni que el crític hagi de gesticular més del compte amb un jo sobreixent d'opinions i de citacions sàvies. Vol dir simplement que no se'n surt del riu, que navega en el mateix corrent que els textos de què s'alimenta. | És possible pensar i descriure la crítica com una mena de literatura que arrela en el terreny de les escriptures de testimoniatge personal, a mig camí del dietarisme, el memorialisme (la tria personal, l'autoretrat que es dibuixa a contrallum) i la literatura de viatges (als mons possibles de les ficcions, les veus i els paisatges morals que vehiculen els llibres). Com qualsevol altra escriptura literària, l'escriptura del crític es mou entre la incertesa i la veracitat. I en definitiva, la lletra vol lletra, i els llibres es fan de llibres... (Ollé, 2004, p. 77-78).

Per a Ollé, doncs, la crítica literària hauria de ser el mirall de la vida moral i intel·lectual de la persona que s'hi dedica. Podríem considerar-la, doncs, com un gènere literari que lliga amb la literatura del jo. Vist des d'aquesta perspectiva, insistim-hi, el problema a què ha de fer front la crítica literària catalana “del mig” és l'absència d'espais on desenvolupar aquest tipus de literatura, ja que, perquè el lector arribi a formar-se un retrat del crític, hauria de poder llegir-lo amb certa regularitat —com passa en la crítica militant de la premsa diària, però ja sabem com funciona aquest tipus de crítica. Per aquest motiu, Marc Rovira, un dels fundadors de la revista digital de crítica literària *La Lectora*, comenta que “un ha de conèixer bastant aquell crític per saber si allò que llegirà farà que s'interessi pel llibre o no. Els crítics tenen les seves filies i les seves fòbies, i, per tant, per saber-se guiar una mica en el mercat, un ha de conèixer què diu aquest crític generalment per saber si aquell llibre li interessarà o no” (Rovira, dins CCCB, 2019).

La crítica “del mig” permetria un bon desenvolupament de la figura del crític, atès que pot estendre's en els seus arguments, proposar una lectura interessada dels llibres, és a dir, llegir-los des d'una perspectiva concreta i fer palès aquest biaix, perquè, com diu Ferraté (1993, p. 84), “La crítica interessada és interessant, i no la d'un desgraciat que vagi repetint les coses que li han ensenyat”. No obstant això, la crítica que es troba a mig camí de la militància i l'acadèmia, ha de fer front a un altre problema, i és la falta de professionalització de la seva feina. Davant aquestes circumstàncies, només té una sortida més o menys rendible econòmicament, i que li permeti tenir un mínim de visibilitat: reunir els seus articles en un llibre i presentar-lo a un premi literari —essent conscient que també és una part del sistema literari que es mou pels seus interessos econòmics, institucionals i del jurat, com bé es va comentar a la taula rodona “Viure i escriure? El sistema de premis literaris català: oportunitat o crisi”, que va tenir lloc a l'Ateneu Barcelonès (2022). Aquest és el cas, per exemple, de Jordi Julià, que compta amb *Dietari de lectures. Literatura i postmodernitat (2005-2007)* —premi d'Assaig Literari Sant Miquel d'Engolasters 2007— i *Perdre l'escriure. Cròniques particulars del món de les lletres (2006-2013)* —premi Francesc Martínez i Martínez d'assaig i investigació 2022 (encara pendent de publicació).

Finalment, pel que fa a l'aparició de revistes digitals de crítica literària catalana, considerem que pot ser una de les solucions per revertir el problema de la manca d'espais on escriure que trobem amb la crítica literària “del mig”, ja que és una plataforma gratuïta i sense límit d'extensió. Des del nostre punt de vista, la revista digital que millor encaixaria amb els plantejaments de la crítica “del mig” seria *La Lectora*, ja que *Caràcters* té una extensió molt marcada i el funcionament de *Núvol* seria més pròxim al de la crítica militant.

La Lectora és una revista digital de crítica literària que neix l'octubre del 2018 amb la voluntat de trencar amb la tendència crítica predominant en el sistema literari, i se situa a mig camí entre la militància i l'acadèmia, que, com ja hem vist, és el camí més fructífer per potenciar el debat en el sistema literari, perquè la crítica pugui influir, també, en la creació de la literatura viva. Aquest projecte, doncs, vol desenvolupar-se al marge dels interessos comercials, i aposta per la crítica honesta. Aquesta honestat, de fet, comença per fer palesa la perspectiva des de la qual el crític llegeix l'obra, què és el que se'n vol destacar o per què es problematitza una determinada proposta estètica o temàtica, atès que, com diu Ferraté, l'única crítica interessant pot ser la interessada, i la valoració positiva o negativa d'un text també depèn d'aquest biaix. *La Lectora* parteix de la idea que la llibertat d'expressió és inherent a l'exercici d'aquesta disciplina literària. Per aquest motiu, el que preocupa els editors de la revista (Gerard Cisneros, Jaume Coll Mariné, Gemma Medina i Marc Rovira) no és l'extensió dels articles, sinó l'argumentació de les crítiques:

Nosaltres, que no podem parlar ni tan sols d'Estat [català], volem recollir aquest esperit de protesta que és propi de l'activitat que volem impulsar: no avalem la crítica destructiva, tampoc ens agraden els elogis prefabricats, i no acceptem tampoc que el crític hagi de respondre a criteris que no formin part del mateix discurs que vulguin desenvolupar. Per això no estem en contra de la crítica negativa, com alguns mitjans actuals sí que ho estan, i per això no tenim definida cap extensió mínima ni màxima per als nostres articles: cadascun d'ells ha de funcionar de manera orgànica, han de desplegar un discurs coherent i han de presentar-se com a elements individuals i autosuficients davant dels lectors i lectores (Rovira, 2018).

La Lectora, en definitiva, pretén ser un espai de resistència cultural, un recer per als crítics que no han trobat el mitjà on desenvolupar les seves idees, que requereixen de temps i pàgines per poder fer bé la seva feina. Essent conscients d'aquestes circumstàncies, els editors defensen la professionalització de la crítica, i per això paguen als seus col·laboradors —cosa que no és habitual en altres mitjans. A més, el fet de no participar dels interessos del mercat, no només passa per reivindicar una crítica basada en l'anàlisi exhaustiva i la interpretació argumentada de les obres, sinó també per saber quins llibres i autors criticar. Els editors de *La Lectora* no només busquen parlar de les novetats —com la crítica militant—, sinó que també intenten, segons Medina (dins Matas, 2022), “rescatar llibres que en el seu moment no van ser ben llegits o recuperar autors en qui creiem i que no són prou tractats”. En aquest sentit, és destacable la pluralitat de gèneres que s'hi treballen, des de la poesia a l'assaig, i no tan sols la novel·la (que és el que més ven). A més, la revista també compta amb publicacions que pretenen actualitzar les lectures del patrimoni literari català, perquè, com exposa Ferraté (1993), l'absència de la consciència d'una tradició literària també és un dels mals de la cultura catalana. A tall d'exemple, trobem el #ProjecteCarner i el #LecturesFerrater.

En definitiva, la revista digital *La Lectora* demostra que, si bé a la xarxa hi ha un munt d'articles “de consum immediat —una mica d'allò de llegir i llençar”, que deia Villalonga (dins Universitat Catalana d'Estiu, 2021), o revistes més divulgatives com *Núvol* i *Catorze*, que practiquen una crítica més aviat militant, Internet també és un mitjà que permet revertir alguns dels problemes de la crítica literària catalana. Perquè com afirma Rovira (dins CCCB, 2019),

Hi ha un seguit d'idees que s'associen a Internet: la rapidesa, la instantaneïtat, etc., però Internet em sembla que no promou aquest tipus de qüestions, simplement les permet; però, al mateix temps, també permet que tu marquis el ritme. Per tant, Internet és el lloc ideal per poder fer aquest tipus de coses: pots crear un projecte de bell nou que no estigui lligat a res més que a allò que tu vulguis. Per tant, no hi ha una gran estructura empresarial darrere. I això et permet centrar els teus interessos en allò que t'interessa, que és la literatura —en aquest cas—, i no en interessos socioeconòmics.

El 2023 podem afirmar que *La Lectora* és una revista literària consolidada, que col·labora amb *Els marges* i que, gràcies a les subscripcions de Patreon, també ha pogut fer el salt al paper, amb la publicació d'alguns assajos breus. Així mateix, un dels seus articles, “Saber dir la vivor”, escrit per Gemma Medina, ha guanyat el Premi Llucietà Canyà, que va néixer el 2018 amb la voluntat de revalorar el gènere de la crítica literària.

En definitiva, *La Lectora* és un bon exemple d'aquesta crítica “del mig” i de com Internet pot ser un mitjà per revertir alguns dels mals de la crítica literària actual.

PER CONCLOURE

Aquest article neix de la necessitat de contribuir al debat cultural de si actualment existeix la crítica literària catalana o no i de quin tipus de crítica es fa. L'enfocament de l'estudi ha partit de les opinions de crítics i professors universitaris que des dels anys 80 del segle XX fins a l'actualitat han reflexionat sobre l'exercici d'aquesta disciplina literària als Països Catalans, especialment a Catalunya. Com que la nostra contribució pretén analitzar els problemes i situació de la crítica d'aquest període, hem considerat adient dividir l'article en tres seccions diferents, dedicades a la crítica acadèmica, la crítica militant i la crítica del mig “respectivament”. Pel que fa a la crítica acadèmica, hem pogut constatar que la supremacia de la Història de la Literatura respecte de les altres disciplines literàries a l'hora d'estudiar la literatura catalana contemporània ja ha quedat superada. El repte actual de la crítica acadèmica és la reivindicació i estudi de la tradició crítica literària catalana. Quant a la crítica militant, hem pogut concloure que els problemes dels anys 80 i els actuals no són gaire diferents: la precarietat laboral, els ritmes de publicació, els límits d'extensió i les crítiques negatives dificulten la jerarquització de la literatura contemporània. Tanmateix, aquest tipus de crítica sí que contribueix a generar i respondre certs debats literaris. Finalment, pel que fa a la crítica “del mig”, hauria de ser l'encarregada de canonitzar la literatura contemporània i publicar textos ben argumentats i sense tenir en compte les exigències del mercat. El seu problema és la manca d'espais on desenvolupar-la. Per aquest motiu, defensem que projectes digitals com la revista *La Lectora* ajuden a revertir aquesta situació.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AELC (2022). *I Seminari de la Crítica Literària. Què és literatura catalana?*. 1 de setembre de 2022. <https://www.escriptors.cat/agenda/seminari-critica>
- AELC. (2023, setembre 26). II Seminari de la Crítica Literària – Divergències i concomitàncies entre la història i la crítica. [Vídeo] <https://www.youtube.com/watch?v=rw3-b38Tzk8>
- Ateneu Barcelonès. (2022, juliol 4). *Viure i escriure? El sistema de premis literaris català: oportunitat o crisi*. [Vídeo]. https://www.youtube.com/watch?v=r1rER_oGHil
- Bennasar, S. (2019). Un tresor cultural amagat: les microeditorials de les Illes Balears. *VilaWeb*. 16 de desembre de 2023. <https://www.vilaweb.cat/noticies/micro-editorials-illes-balears-tresor-cultural-amagat/>
- Broch, À. (1982). Crítica militant: funcions i problemes, *Història i crítica de la literatura catalana*. Dins
- Broch, À., Castellanos, J., Llovet, J., i Serrano, S., *Història i crítica de la literatura catalana avui* (p. 45-67). Edicions 62.
- Bru de Sala, X. (1999). *El descrèdit de la literatura*. Quaderns Crema.
- Callís, M. (2023). Poeta i professor, on és el dilema? Dins AELC (ed.), *I Seminari de la Crítica Literària* (p. 43-54).
- CCCB. (2019, març 24). *Parlar de llibres: de la crítica literària als podcasts, booktubers i clubs de lectura, amb Marina Porras, Marc Rovira, Marta Botet Borràs, Ricard Ruiz Garzón, Marc Pastor i Albert Fornés*. [Vídeo]. <https://www.cccb.org/ca/multimedia/videos/parlar-de-llibres-de-la-critica-literaria-als-podcasts-booktubers-i-clubs-de-lectura/231638>
- Dasca, M. (2023). La literatura és una escletxa. Dins AELC (ed.), *I Seminari de la Crítica Literària* (p. 17-41).
- Eliot, T. S. (1996) [1919]. La tradició i el talent individual. Dins Jordi Larios (ed.), *Llegir i escriure* (p. 39-50). Empúries.
- Fernàndez, J-A. (2008). *El malestar en la cultura catalana. La cultura de la normalització 1976-1999*. Empúries.
- Ferraté, J. (1993). *Opinions a la carta*. Empúries.
- Graña, I., Iribarren, T. (2008). Diàleg. El vigor d'un sistema literari desvertebrat, amb Pere Ballart, Vinyet Panyella i Francesc Serés. Dins Graña, I. i Iribarren, T. (coord.), *La literatura catalana en la cruïlla (1975-2008)* (p. 213-230). Argumenta.
- Institut d'Estudis Ilerdencs. (2020, març 2). *Sense pels a la llengua. Crítica de la crítica literària catalana. Tenim una crítica literària solvent?*. [Vídeo]. <https://www.youtube.com/watch?v=hIcQU958B0A>
- Julià, J. (2008). *Dietari de lectures. Literatura i postmodernitat (2005-2007)*. Pagès.
- Llovet, J. (1982). Teoria de la literatura i crítica literària, avui. Dins Broch, À., Castellanos, J., Llovet, J.,

Serrano, S., *Història i crítica de la literatura catalana avui* (p. 7-23). Edicions 62.

Matas, M. (2022). “Ens feia patir que no érem ningú i ens preguntàvem qui s’interessaria pel projecte”. Una entrevista a Gemma Medina i Jaume Coll Mariné, editors de La Lectora. *Caràcters*, (94). 1 de setembre de 2022. <https://revistacaracters-uv.es/una-entrevista-a-jose-luis-perez-pont/>

Ollé, M. (2004). Els experiments amb gasosa. (O el paper de la crítica en el sistema literari català actual). *L’Espill*, (17), 76-98.

Ollé, M. (2010). La invenció de la tradició literària. Formació i transformació del cànon. Dins Ollé, M., Pla, R., i Subirana, J. (ed.), *Ordre i cànon a la literatura catalana* (p. 1-80). <http://hdl.handle.net/10609/48681>

Picornell, M. (2008). Miralls o miratges? Discursos (meta)crítics en la literatura catalana dels darrers trenta anys. Dins Graña, I. i Iribarren, T. (coord.), *La literatura catalana en la cruïlla (1975-2008)* (p. 173-211). Argumenta.

Pijoan i Picas, M. I. (1995). La crítica literària dels anys vuitanta a Catalunya. Dins Pujals, J. M., i Veny, J. (coord.), *Actes del Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Tarragona-Salou, 1-5 octubre 1985* (p. 333-342). Tarragona, Catalunya: Abadía de Montserrat.

Pons, P. (2023). Crítica literària i el periodisme. Dins AELC (ed.), *I Seminari de la Crítica Literària* (p. 17-41).

Rovira, M. (2018). La (dis)funció de la crítica literària. *La Lectora. Revista digital de crítica literària*. 1 de setembre de 2022. <https://lalectora.cat/2018/11/06/la-disfuncio-de-la-critica/>

Serra, M. (2004). De com es conviu amb la crítica. *L’Espill*, (17), 57-64.

Sullà, E. (1997). La literatura com a sistema. Dins Abellan, J., Ballart, P., i Sullà, E., *Introducció a la teoria de la literatura* (p. 56-59). Angle.

Universitat Catalana d’Estiu Prada. (2021, agost 16). *Tenim crítica literària? 53a UCE*. [Vídeo]. <https://www.youtube.com/watch?v=moGr6b4cCH4&t=2682s>

Manuel Bonells

Université Paris 8, Vincennes - Saint-Denis

LA CULTURE CATALANE DES SITCOMS PLATS BRUTS (1999-2002) ET SIETE VIDAS (1999-2006)

RÉSUMÉ

Quelle est la *culture catalane* montrée, mise en scène et racontée dans *Plats Bruts* (1999-2002) et *Siete Vidas* (1999-2006), deux séries de type *sitcom*, considérées comme pionnières de la comédie de situation en Espagne et ayant marqué durablement leur époque ? En s'inspirant des canons de la *sitcom* établis aux États-Unis dans les années 1950, les deux séries que nous allons étudier dans cet article vont présenter à leurs publics respectifs un certain nombre d'éléments qui renvoient à un imaginaire collectif, à une identité collective. Mais le choix de ces éléments n'est pas aléatoire surtout dans un contexte sociopolitique comme celui de l'Espagne où des autonomies tentent de faire valoir leurs particularités et de cohabiter.

Mots clés : culture catalane, sitcoms espagnoles, identité collective, revendication, cohabitation.

ABSTRACT

How was the Catalan culture shown, staged and told in *Plats Bruts* (1999-2002) and *Siete Vidas* (1999-2006), two sitcoms considered pioneers of situational comedy in Spain that have had a lasting cultural impact? Inspired by sitcoms' codes established in the United States in the 1950s, the two series that we are going to study in this article will present to their respective audience a certain number of elements that refer to a collective imagination and identity. But the choice of these elements is not random, especially in a socio-political context like that of Spain where autonomies try to assert their particularities and to coexist.

Key words: Catalan culture, Spanish sitcoms, collective identity, claim, cohabitation.

INTRODUCTION

Il n'est pas chose aisée de définir la notion de *culture*. Il suffit, pour s'en rendre compte, de consulter l'article que l'encyclopédie en ligne *Wikipedia* lui consacre : elle y est présentée comme se situant au croisement de nombreuses disciplines des sciences humaines, puisque la *culture* correspondrait à tout ce que l'homme est capable de faire et qui le différencierait de l'animal, même si les recherches de Philippe Descola (2005) tendent à nuancer cette opposition. Quoi qu'il en soit, au XVIIe siècle, le rationalisme humaniste des Lumières tentait déjà d'en confectionner une définition mais restait dans le vague ou le général. À la culture, en effet, était associée une promesse de bonheur, un perfectionnement moral qui devait passer par le développement des sciences, des arts et des institutions politiques. En somme, la *culture* s'opposait, à cette époque-là, à la barbarie. De nos jours, cette *culture* se comprend également comme permettant d'établir des critères de distinction sociale, s'acquiert par l'effort, la transmission, l'argent et peut aussi être l'objet d'affrontements entre les défenseurs d'une culture classique et ceux qui préfèrent s'orienter vers une culture de rupture et d'avant-garde. À son tour, dans le numéro 27 (2006) de la revue *Le Philosophoire*, le philosophe Claude Obadia, en rappelant la définition vague de la notion de *culture* que l'écrivain et homme politique André Malraux proposait lors de l'inauguration de la Maison de la Culture d'Amiens en 1966 (« [La *culture* est] ce qui répond à l'homme quand il se demande ce qu'il fait sur terre »), pointe du doigt la difficulté de cerner pareille notion.

Lorsqu'il s'agit, en plus, de lui accoler l'adjectif *catalane*, sa richesse sémantique s'en trouve considérablement accrue. La *culture catalane* serait ainsi différente d'autres cultures (la culture castillane, la culture française ...) voire en opposition avec elles (Vicens Vives, 1954 ; *L'Avenç*, 2007). La culture proposerait également

et paradoxalement, comme le postule l'historienne Anne-Marie Thiesse (1999) une réalité différente de ses voisines, mais serait construite en suivant un même modèle : « Rien de plus international que la formation des identités nationales. Le paradoxe est de taille puisque l'irréductible singularité de chaque identité nationale a été le prétexte d'affrontements sanglants. Elles sont bien pourtant issues du même modèle, dont la mise au point s'est effectuée dans le cadre d'intenses échanges internationaux ».

En tout état de cause, comme les autres cultures, la *culture catalane* ressemble à une entité abstraite à laquelle un groupe d'individus a décidé ou non de s'identifier. Mais, pour qu'il y ait *culture catalane*, il a bien fallu qu'elle se façonne, qu'elle se construise. En ce sens, la notion de *culture* se rapproche de la notion de *nation*. Ainsi, *culture* et *nation* se construiraient de la même façon et iraient de pair, l'une n'allant pas sans l'autre. Donc, pour comprendre ce qu'est la *culture catalane*, il faudrait savoir ce qui entre dans sa *check-list*, pour reprendre l'expression de Thiesse (1999) lorsque celle-ci essaye de comprendre dans son ouvrage ce qui constitue une nation. Entreprendre pareille démarche serait pour le moins compliqué, voire même impossible, car, comment savoir où commence et où termine la culture catalane, quelles en sont les limites et qui les pose. Le problème s'accroît d'autant plus que nous nous proposons d'analyser cette *culture catalane* en ayant pour objet de réflexion deux *sitcoms*, – *Plats Bruts* (1999-2002) produite en Catalogne et en catalan et *Siete Vidas* (1999-2006) produite à Madrid et en castillan – donc deux séries qui, nécessairement, viennent du monde de la culture télévisuelle et qui fonctionnent aussi avec leurs propres codes (ce sont, par exemple, des comédies de situation qui se basent sur l'humour pour raconter le quotidien de groupes d'amis, de membres d'une même famille, de collègues de travail ; elles sont, la plupart du temps, tournées en présence du public et peuvent se situer, de ce fait, entre le programme télévisuel et le théâtre).

De plus, ces deux séries présentent la particularité d'apparaître entre le XXe et le XXIe siècle, à une période charnière de l'histoire espagnole. En effet, si trois ans à peine après la mort de Franco (survenue en novembre 1975), il s'agissait surtout, lors de l'élaboration de la Constitution de 1978, de laisser de côté les affrontements sur ce que devait être la nation espagnole pour construire une Espagne au pluralisme culturel reconnu¹, c'est à partir des années 1990, et surtout dans la première décennie du XXIe siècle, que ce modèle constitutionnel va commencer à être remis en question. Dans l'ouvrage *España en democracia, 1975-2011*, l'historien Xosé M. Núñez Seixas précise à ce propos que «el modelo autonómico [celui de la Constitution de 1978] no resolvía todas las tensiones territoriales, y durante la etapa de Aznar tendría lugar una creciente dinámica de polarización entre nacionalismos subestatales y neonacionalismo español de impronta conservadora, que se intensificaría a partir del año 2000».

Face à une notion si difficile à cerner et à définir, notre démarche consistera à analyser seulement ce que ces deux *sitcoms* présentent comme des éléments de culture catalane reconnaissables facilement par leurs spectateurs. Notre analyse ne se basera donc pas sur l'ensemble des 277 épisodes (73 pour *Plats Bruts* et 204 pour *Siete Vidas*), mais uniquement sur quelques épisodes particulièrement pertinents. Le chercheur étasunien Michael Z. Newman (2006), en effet, a démontré, que les séries télévisuelles dans leur ensemble sont construites en suivant une même logique morphologique basée sur l'utilisation de mêmes microstructures narratives favorisant, surtout pour les *sitcoms*, la répétition, la circularité et la non-évolution des personnages et des histoires. Dès lors, seuls les épisodes mettant clairement en avant des marqueurs forts de la culture catalane ont été retenus.

Ainsi, à travers ces quelques épisodes significatifs, nous essayerons de comprendre dans quelle mesure ces éléments sont traités pareillement d'une série à l'autre, compte tenu de leur contexte de diffusion, entre la fin du XXe et le début du XXIe siècle, c'est-à-dire à un moment où l'heure ne semble pas encore venue pour une frange considérable, voire majoritaire, de la société catalane de revendiquer avec véhémence leur envie d'indépendance par rapport au reste de l'Espagne (comme lors des manifestations et du référendum de 2017 notamment), mais plutôt de signifier certaines de leurs particularités, certains traits culturels propres, sans s'opposer frontalement au gouvernement central espagnol.

¹ Voici ce qui est écrit dans le préambule de la Constitution de 1978 : «Proteger a todos los españoles y pueblos de España en el ejercicio de los derechos humanos, sus culturas y tradiciones, lenguas e instituciones» (nous soulignons).

Il s'agit, ainsi, d'inscrire notre analyse dans le prolongement des recherches déjà quelque peu anciennes de Luisa Martínez García (2008) et d'Angels Galtés Relats (2010), sur les processus mis en place dans *Plats Bruts* pour produire un certain nombre de référents culturels et linguistiques (argot) de l'identité catalane, ou encore la recherche menée par Rocío Baños Piñeiro (2009) sur *Siete Vidas*, qui, sans aborder directement la question de la culture catalane, établit une comparaison avec la série américaine *Friends* pour ce qui est des problèmes rencontrés dans le domaine de la traduction pour le doublage.

Nous nous proposons, donc, de prendre le relais d'une réflexion qui reste, en l'état, encore relativement embryonnaire, à un moment où ces deux séries fêtent leurs 24 années d'existence, pour mieux comprendre ce qu'elles sont, ce qu'elles abordent et ce qu'elles représentent par rapport à la culture catalane et à la représentation télévisuelle qu'on s'en fait dans l'État espagnol.

LA CULTURE CATALANE QUE LES SPECTATEURS VOIENT DANS PLATS BRUTS ET SIETE VIDAS

Les deux séries étudiées vont convoquer un certain nombre d'éléments présentés comme des marqueurs forts de la culture catalane, reconnaissables facilement et auxquels les spectateurs pourront s'identifier : la langue catalane, des traits de caractère, l'espace urbain barcelonais, des éléments traditionnels et des productions artistiques modernes.

L'emploi de la langue catalane est, sans doute, le plus immédiatement reconnaissable. L'historienne Anne Ubersfeld (1996) nous rappelle, à ce propos, que c'est par le biais de la voix que les personnages s'adressent aux spectateurs :

« L'adresse au spectateur se fait, on le sait, par le truchement de la voix du personnage. Non qu'il n'y ait un *dit* indirect du fait des autres signes de la représentation, signes provenus du scripteur par l'intermédiaire du scénographe et du metteur en scène ; mais la parole est la « voie royale » par où se fait entendre le message du premier énonciateur E1 [pour Anne Ubersfeld, le premier énonciateur, c'est-à-dire le *scripteur*] [...] ».

Dans *Plats Bruts*, cette voix s'exprime en catalan et doit être comprise comme un élément fort et caractéristique de la *culture catalane*. Très peu d'épisodes sur l'ensemble des soixante-treize que comporte la série mettent en scène des personnages s'exprimant dans d'autres langues. Le castillan, par exemple, n'est utilisé que pour proférer des insultes (dans « Tinc dobles », par exemple, les deux protagonistes ne veulent plus vivre ensemble et s'insultent en castillan), ou le temps d'un épisode comme dans « Tinc nació » dans lequel l'un des protagonistes, David Güell, décide de parler en castillan pour décrocher un rôle à Madrid (López : « I ara què parles ? » David : « Practico López, practico. Le voy cogiendo el gusto a la lengua »).

Dans *Siete Vidas*, série produite à Madrid et en castillan, le personnage d'Àlex qui apparaît durant deux saisons (la cinquième et la sixième) incarne à la fois le demi-frère de Paco, l'un des personnages, mais aussi le Catalan de service, c'est-à-dire celui qui concentre toutes les idées reçues sur les Catalans et leur région. La majeure partie du temps, il s'adresse en castillan aux autres personnages, même lorsqu'il se trouve en tête à tête avec sa mère qui est catalane et qui l'a élevé seule. En fait, le catalan ne sort de sa bouche qu'en de rares occasions comme lors du premier épisode de la cinquième saison, « Delitos y faltas », lorsqu'il lâche un « Quins collons ! » excédé par le comportement puéril de Paco. Même lorsque les protagonistes se rendent à Barcelone (lors de l'épisode 10 de la quatrième saison, « El rey y yo »), personne ne parle catalan autour d'eux. Dans ces deux séries, il y a donc deux façons de mettre en avant l'un des marqueurs forts de la *culture catalane*. Dans *Plats Bruts*, la langue définit complètement ce que sont les personnages mais il y a quand même de la place pour des passages dialogués entiers en castillan, au moins le temps d'un épisode. À l'inverse, *Siete Vidas* qui aurait pu, malgré son public castillanophone, faire parler en catalan les nombreux figurants présents lors de l'épisode où l'action se déplace totalement à Barcelone, prend le parti de ne pas le faire alors que quelques expressions dans cette langue peuvent, parfois, sortir de la bouche d'Àlex.

En plus de la langue, les traits de caractère des personnages peuvent donner au public une indication de ce que semble être la culture catalane. Dans *Plats Bruts*, par exemple, celui dont le caractère est le plus marqué est sans conteste le personnage de López, un Catalan de classe moyenne, près de ses sous, réservé, mesuré, réfléchissant à l'excès pour tout ce qu'il entreprend. Il incarne à lui tout seul le *seny* (le bon sens) typiquement catalan. Il est, par exemple, celui qui range ses madeleines dans une boîte spéciale, à part, pour qu'elles ne finissent pas par avoir le goût des autres biscuits comme dans l'épisode « Tinc dobles » (saison 5, épisode 11 : « Les madalenes no poden estar a la llauna de les galetes perquè agafen el gust de les galetes i ja no fan gust de madalena »). Dans *Siete Vidas*, Àlex peut apparaître lui aussi comme faisant preuve de bon sens et donne l'impression qu'il contrôle ses émotions mais il peut aussi se laisser emporter. Dans l'épisode « Delitos y faltas », il subit stoïquement les blagues de Paco sur les Catalans (« Vamos a ver. Soy un catalán de Barcelona que vive en Madrid. No me vas a provocar con tópicos ») mais perd son sang-froid dès qu'il lui est rappelé que le capitaine de l'équipe de football le Barça a préféré signer pour le Real Madrid, l'ennemi juré du club barcelonais (« Se acabó. Al traïdor, al pesetero ese ni me lo menciones »). Il incarne alors l'ambivalence avec laquelle les Catalans sont souvent définis par les autres et par eux-mêmes : s'ils font preuve de *seny*, ils se laissent aussi dominer par la *rauxa* (l'emportement soudain), les deux en même temps. Dans nos deux séries, ces traits de caractère sont si typiques qu'ils fonctionnent également comme des marqueurs de catalanité utilisés pour être reconnus immédiatement par le public.

Dans les *sitcoms* que nous étudions, en plus des personnages, il convient aussi de nous pencher sur la place qu'occupe la capitale catalane, incarnation à elle seule de la Catalogne, au point parfois de se confondre avec elle. Les personnages principaux de *Plats Bruts* vivent dans le quartier barcelonais typiquement catalan de l'Eixample ; David a un nom de famille – Güell – qui renvoie au mécène qui a permis à l'architecte moderniste Antoni Gaudí de créer le parc du même nom ; les transitions entre les différentes scènes des épisodes font apparaître le cas échéant les taxis jaunes et noirs typiquement barcelonais ou d'autres bâtiments emblématiques, tels la *Pedrera* de Gaudí aussi, située dans la partie haute du *Passeig de Gràcia*, célèbre artère barcelonaise. La Barcelone montrée dans *Siete Vidas* n'est pas en reste non plus. Lors de l'épisode dédié (l'épisode « El rey y yo »), les transitions laissent apparaître les tours vénitiennes de la Place d'Espagne de la capitale catalane (construites pour l'Exposition Internationale de 1929) ou encore la Sagrada Família (œuvre maîtresse de Gaudí).

Nous pourrions donc dire que les deux séries réservent le même traitement à la ville de Barcelone et l'exposent comme référent qui condense une grande partie de la culture catalane. Mais, à y regarder de plus près, si les transitions des deux séries fonctionnent de la même manière, seule *Plats Bruts* fait vivre et agir ses protagonistes dans des quartiers de Barcelone connus et reconnaissables par le public. Ce n'est pas vrai pour *Siete Vidas* dans laquelle les personnages n'interagissent avec aucun des symboles architecturaux barcelonais, restant ainsi fidèle à la logique de la série dans son ensemble, puisque les personnages ne vivent leur quotidien que dans un quartier de Madrid imaginaire. Seules les transitions rappellent d'ailleurs qu'il s'agit de la capitale espagnole (y apparaît par exemple la *plaza Mayor*). Et ce n'est que de manière plutôt sporadique que les personnages passent par certains lieux connus de Madrid comme la *Calle del Gato* dans la vieille ville (lors du tout premier épisode de la série), mais le gros de leurs péripéties a lieu dans l'espace urbain d'un Madrid fictif.

Au-delà de cette mise en scène des personnages et d'un cadre urbain porteurs d'éléments identificateurs de catalanité, les deux *sitcoms* étudiées proposent aussi à leurs publics une vision de la culture catalane dépoussiérée, plus moderne, plus en phase avec l'époque à laquelle elles sont diffusées. En somme, ce qui est présenté aux spectateurs est une *culture catalane* en train de se faire et en train de se renouveler. Dans *Plats Bruts*, par exemple, quasiment tous les épisodes comportent des affiches qui annoncent un spectacle (pièce de théâtre, concert, etc.) contemporain. En suivant le même principe que le placement de produits qui permet de montrer des marques connues à l'écran, la *sitcom* catalane « place », dès qu'elle le peut, des éléments de promotion pour telle ou telle œuvre culturelle. Dans l'épisode « Tinc pis », la radio à laquelle travaillent López et Ramón fait la promotion d'un des nouveaux albums du groupe de rock de Gérone *Sopa de Cabra* (il s'agit de l'album *Nou*, sorti en 1998) ou du musicien catalan Marc Parrot à travers son identité *El chaval de la peca* (populaire à la fin du XXe siècle) avec des affiches utilisées comme décor. Dans l'épisode « Tinc

enveja », à l'Institut Del Teatre de Barcelone où David et Pol prennent des cours d'acteur, le tableau d'affichage permet de savoir qu'entre le mois de septembre 1998 et le mois de janvier 1999, le CCCB (*Centre de Cultura Contemporània de Barcelona*) propose une exposition intitulée « El somriure del monstre ». Pour ce qui est de *Siete Vidas*, il n'y a pas de références culturelles catalanes contemporaines, excepté lors de l'épisode « El rey y yo » qui mentionne les Jeux Olympiques de Barcelone en 1992 (Diana : « De nueve letras : sede de las olimpiadas en el 92 y del hijo de David en el 2000 » Carlota : « hmm, Sydney. Diana, déjalo ya, por favor. No pienso ir a Barcelona »). Le peu de références culturelles catalanes modernes placées comme un produit pour une série produite à Madrid peut sembler normale. Cependant, dans cette série, il n'y a pas non plus beaucoup de références culturelles madrilènes, celles-ci passant préférentiellement par les *caméos*, ces invités célèbres qui font une brève apparition dans un épisode. De plus, ils font surtout partie du monde de la télévision, du football ou encore de la politique. *Plats Bruts* convoque également les *caméos* issus du même monde mais arrive aussi à inviter des personnalités du monde des lettres pour renforcer la promotion de sa culture théâtrale et artistique. C'est le cas, par exemple, dans l'épisode « Tinc talent », où les écrivains Quim Monzó, Sergi Pàmies, Maria de la Pau Janer font leur apparition et s'accusent mutuellement, sur le ton de l'humour, de se plagier les uns les autres.

Autrement dit, si la *culture catalane* montrée au public de *Plats Bruts* et *Siete Vidas* s'appuie pour l'essentiel dans la tradition et sur un certain nombre de marqueurs forts, reconnaissables, et semble portée, à différents degrés par des personnages qui s'expriment pour l'essentiel en catalan, qui incarnent des traits de caractère reconnus comme étant typiquement catalans et qui vivent ou se déplacent dans une Barcelone symbolisant l'ensemble de la Catalogne, il arrive aussi que l'on cherche à dépoussiérer une perception par trop traditionnelle, en proposant une vision plus en phase avec la société moderne de la fin du XXe et du début du XXIe siècle.

LA MISE EN SCÈNE DE CETTE CULTURE CATALANE PROPOSÉE DANS CES DEUX SÉRIES

Rappelons, au risque de nous répéter, le principe même de toute *sitcom* (comédie de situation) à partir de l'analyse du terme lui-même : « *sit-* », pour situations auxquelles sont confrontés les différents protagonistes, « *-com* » pour *comedy*. Ainsi, la *culture catalane* sera mise en scène en fonction de ces deux éléments constitutifs qui se retrouvent nécessairement imbriqués. Dans nos deux séries, cela permettra de se moquer des clichés, des idées reçues sur les Catalans. L'ensemble de la *sitcom Plats Bruts*, par exemple, est basé sur un trait caractéristique des Catalans, leur amour pour la montagne. Mais, cet attrait est tourné en dérision à de nombreuses reprises comme lors de l'accroche du tout premier épisode (« Tinc pis »). Le public y apprend, en effet, que le moniteur de randonnée qui avait perdu les jeunes dont il avait la responsabilité n'est autre que López qui s'apprête à vivre en collocation avec David. David qui justement est l'un de ces jeunes perdus quelques années auparavant. L'un des personnages principaux est donc présenté comme un Catalan typique qui devrait aimer la montagne comme tout Catalan qui se respecte mais qui, en réalité, ne la connaît pas vraiment et s'y perd facilement. De son côté, David Güell, d'une famille fortunée, représente le Catalan bourgeois. Il se réveille tous les matins en chantant l'hymne catalan (*Els Segadors*) en guise de vocalises (comme dans l'épisode « Tinc pis ») acte pouvant laisser sous-entendre l'importance qu'il accorde à la culture catalane (un hymne étant aussi un élément culturel dans la mesure où il est appris et partagé par une pluralité de personnes, tel que nous le rappelle le sociologue Guy Rocher (1969)). Mais, pourtant, dans l'épisode « Tinc nació », David n'hésite pas à mettre de côté son attachement à ses origines pour réussir en tant qu'acteur à Madrid. Cette attitude n'est pas sans rappeler celle d'une partie de la bourgeoisie catalane, caractérisée par un opportunisme sans faille, comme lorsque sous le franquisme elle n'hésitait pas à parler « la langue de l'empire » (García Blanco, 2017 ; Riquer, 2022). Cette attitude lui est d'ailleurs reprochée par López : « Si vols ser un botifler, un renegat i un venut, allà tu, però a mi no em parlis en aquest idioma que, a més a més, no es gens musical ». Pourtant, López finira par apprécier Madrid et par parler castillan ce qui permettra aussi une critique des Catalans qui n'hésitent pas à condamner ceux qui ont le mauvais goût d'avoir quelque contact que ce soit avec le reste de l'Espagne. Par ailleurs, López est aussi celui qui représente le Catalan de classe moyenne qui vit dans ses traditions. Ce trait de caractère est tourné en dérision, par exemple, dans l'épisode « Tinc castanyes » lorsqu'il ne comprend pas pourquoi David est déguisé en vampire pour Halloween (David : « Es halloween López » ; López : « Què dius què és ? » / David : « I que es fa a la castanyada de la Catalunya aquesta que dius ? », López : « Collons, doncs es mengen castanyes », David : « a que bé, que divertit tu »).

De son côté, *Siete Vidas*, arrive aussi à trouver de quoi se moquer des idées reçues et des clichés sur la *culture catalane*. Au premier épisode de la cinquième saison (l'épisode « Delitos y faltas »), par exemple, Paco se moque du *pan con tomate* : « el pa tomaca es bueno pero chico, pan con tomate ! ». Dans l'épisode 8 de la sixième saison (« El padrecito »), la botifarra, pièce de charcuterie typiquement catalane se trouve naturellement dans le réfrigérateur d'Àlex qui la brandit symboliquement pour éviter de coucher avec Lucía qui se fait insistante.

L'humour situationnel est donc un puissant ressort utilisé aussi bien par *Plats Bruts* que par *Siete Vidas* pour se moquer des clichés et des idées reçues sur la *culture catalane*. Toutefois, lors des deux saisons qu'elle consacre plus spécifiquement à la Catalogne à travers le personnage catalan d'Àlex, la série produite à Madrid se contente de provoquer les rires de son public à l'aide de lieux communs culinaires alors que la série produite à Barcelone apporte davantage de nuances.

Ces situations humoristiques permettent également de se moquer de la rivalité entre le club de football barcelonais, le Barça, et le club de la capitale espagnole, le Real Madrid. Une rivalité présentée comme un incontournable de la *culture catalane* autant que de la *culture espagnole*. Dans *Plats Bruts*, le Doctor Prim soutient tellement le Barça, qu'il porte même des sous-vêtements aux couleurs de son équipe, sous-vêtements qu'il n'hésite pas à montrer à tout le monde (dans l'épisode « Tinc herbetes »). Son équipe va même jusqu'à lui dicter une ligne morale à suivre dans l'épisode « Tinc remordiments » (« Abans de ficar-te al llit amb la dona d'un amic, fes-te soci del Madrid »). Dans *Siete Vidas*, et dans l'épisode « Delitos y faltas », cette rivalité conduira Paco et Àlex en prison : chacun supportant une équipe différente, ils parient sur le match Real-Barça du moment et finissent par se réconcilier mais en prison pour avoir déclenché une bagarre dans un bar de *culés*, les supporters du Barça. Curieusement, dans la série madrilène, cette rivalité est utilisée pour rassembler plutôt que pour diviser alors que la série catalane la reprend mais sans la rendre plus importante que d'autres rivalités que le Barça entretient avec, par exemple, l'autre club de Barcelone, l'Espanyol.

Cette mise en scène de la *culture catalane* passe également par une succession de situations comiques inspirées de la vie de famille, des relations amicales ou encore de travail. *Plats Bruts*, par exemple, décide de souligner l'importance que les Catalans accordent au lignage comme dans l'épisode « Tinc dobles » dans lequel David Güell et son double Daniel Godó se disputent en mettant en avant chacun leur lignée familiale illustre (« No és el que tinc és, el que soc, jo soc un Güell »). C'est le cas également lorsque Emma, la voisine de López et David, avoue qu'elle descend d'une famille noble catalane : dans l'épisode « Tinc espelma », le public apprend donc qu'elle s'appelle Emma Cruscat de Palausabulla Belluvach González et qu'elle est la descendante directe de Martí l'Humà, dernier roi catalan, et qu'à ce titre elle est princesse de la Couronne d'Aragon, situation qui la conduira, à la fin de ce même épisode à dîner avec le Roi et la Reine d'Espagne.

Les relations amoureuses sont également un bon moyen de créer des situations où la culture catalane est mise en scène. Dans « Tinc hormones », López et sa fiancée Guillermina essayent de passer la nuit ensemble. De façon récurrente, chaque fois qu'ils vont se retrouver dans l'intimité, ils tenteront de créer une ambiance érotique en s'appuyant sur une œuvre majeure de la littérature catalane, Tirant lo Blanc (1460-1464) de Joanot Martorell (« Tu saps què l'hi va dir el Tirant lo Blanc a la Carmesina en el seu llit de mort ? !!! »). *Siete Vidas*, pour sa part, propose une scène, lors de l'épisode « Delitos y faltas », qui met en parallèle la rivalité Barça-Real et les supposés désirs sexuels des femmes. Àlex les explique ainsi à Paco et à Gonzalo qui écoutent de loin : « Colega, no tienes idea ni de fútbol ni de sexo. Y el sexo es como el fútbol. Imagina que el cuerpo de una mujer es un campo de fútbol »).

Les situations comiques propres aux *sitcoms* étudiées permettent une mise en scène efficace de la culture catalane. Logiquement, il y en a davantage dans *Plats Bruts* mais elles existent aussi dans *Siete Vidas* bien que moins de temps leur soit consacré.

À ce sujet, une autre différence importante entre les deux séries se situe dans le modèle structurel utilisé. La

série produite à Barcelone adopte essentiellement une structure très proche des *sitcoms* américaines comme peut l'être la série à succès *Seinfeld* (1989-1998) (Catà, 2019) alors que la série produite à Madrid, si elle va aussi s'inspirer de ses grandes sœurs étasuniennes célèbres comme *Friends* (1994-2004) va, en grande partie, regarder à la fois du côté du cinéma comique espagnol (comedia « a la española » ou « española ») et du *sainete* (cette courte pièce de forme humoristique du XVIIIe siècle, représentée pendant les pauses ou à la fin de pièces de théâtre plus longues). En tout cas, c'est ainsi que les scénaristes déclarent avoir imaginé la série : « Escribir sobre una pandilla de amigos treintañeros que vivían en un entorno urbano. Sí, vale como *Friends* pero con la pequeña diferencia de que en lugar de Ross o Chandler, nosotros teníamos a Paco Jimeno, algo más... autóctono », (propos recueillis par Pastor et Pando (2006)). Et, pour s'adapter aux exigences du *prime time* espagnol, la première de nos séries aura un format court (25 minutes en moyenne) très proche des *sitcoms* américaines tandis que la deuxième sera plus longue (55 minutes en moyenne).

FAÇONNER LA CULTURE CATALANE

Englobée dans un format – celui des *sitcoms* – aux exigences particulières, la *culture catalane* montrée dans *Plats Bruts* et *Siete Vidas* s'en retrouve façonnée, sculptée. Elle est mise en scène pour raconter une histoire singulière. Un premier visionnage, en effet, nous dévoile un récit où le dialogue est encore possible entre culture catalane et culture espagnole, sans remettre en question les fondements politiques de la nation espagnole issue de la Transition démocratique et de la Constitution de 1978 où sont jetées les bases de l'Espagne des Autonomies. Dans *Plats Bruts*, l'épisode « Tinc nació » propose donc une histoire où culture catalane et culture madrilène cohabitent dans un respect mutuel : Dans un bar de Madrid, López fait la connaissance d'un Madrilène et lui fait un résumé de la culture catalane :

Es que verás, los catalanes tenemos un idioma propio, que es el catalán, que viene de les Homilies d'Organyà, que son una especie de sermones antiquísimos - mucho más antiguos que el Quijote, que no te digo que no esté bien, pero tan bien, tan bien, tampoco está. Luego tenemos un movimiento arquitectónico propio, que es el modernismo, que lo presentaba todo un poquito torcido, con flores y señoras onduladas, eh? Y cuyo máximo representante es Gaudí, que de bueno que era, pues mira, lo van a hacer Santo. Y luego, lo que sí que tenemos es más vocales que vosotros: tenemos à, é, è, e, i - sólo tenemos una, es una lástima- ò, ó, y la u. Y después está, pues mira, lo del *seny i la rauxa*: el *seny* sería lo que equivale a la razón y la *rauxa*, pues lo que equivale a la locura, eh? Lo tenemos por separado y junto, todo en uno, me entiendes lo que quiero decir? Fíjate, si tenemos cosas. Yo entiendo que jode, eh? Pero es lo que hay.

Et le Madrilène de répondre « Pero ¿qué dices tío? Si a mí Cataluña me encanta ». Leur discussion est construite de telle façon que, petit à petit, ils vont se découvrir des points communs, devenir amis (« ¿Sabes qué te digo? Que me caes de puta madre. ¿Amigos? ») et se donner l'accolade pour sceller leur amitié. Dans *Siete Vidas*, Àlex incarne à lui tout seul cette lecture : c'est un Catalan qui vit à Madrid et est, comme la plupart des Catalans en réalité, un *xarnego*, c'est-à-dire un mélange, et dans son cas à lui, un mélange entre une mère catalane et un père madrilène.

Une cohabitation somme toute cordiale qui n'est pas, néanmoins, sans quelques rappels à une histoire où les rapports entre la Catalogne et le reste de l'Espagne n'était pas sans anicroches. Ainsi, dans l'épisode « Tinc nació » de *Plats Bruts*, nous est présentée une transition entre deux scènes avec la porte de la rue d'Alcalá, qui avant 1777 se nommait « Camino real de Aragón y Cataluña », filmée de telle sorte qu'on y voit écrit en latin, même durant le peu de secondes que dure la transition scénique, la plaque de son inauguration « Rege Carolo III anno MDCCLXXVIII » (En l'an 1778 du roi Charles III) renvoyant au monarque espagnol qui a imposé le castillan comme langue unique sur tout le territoire, au détriment, entre autres donc, du catalan. De même, dans *Siete Vidas*, l'épisode « El rey y yo » se déroule intégralement dans un hôpital de Barcelone où la famille royale espagnole s'y trouve également. Lorsque Paco le découvre, il est euphorique : « A que no sabéis a quién acabo de ver. Al Rey. Al de los españoles. Con estas gafitas que Dios me ha dado ». Une réplique qui montre implicitement que Barcelone et, par conséquent, la Catalogne, doivent être davantage perçues comme une partie de la monarchie espagnole que comme une autonomie à part entière ; une histoire, donc, scandée en permanence par les interrogations sur le devenir de la Catalogne et de sa culture : doit-elle être envisagée comme à part entière ou comme partie constituante d'un tout au sein de l'Espagne ? Car, tel

que nous le rappelle Michael Billig (1995), face à la culture espagnole, la culture catalane doit faire un effort pour simplement rappeler qu'elle existe. Ceci est d'ailleurs illustré lors du dialogue final de l'épisode « Tinc nació » entre David et López :

David : A mi, saps què em fa por? Que l'espanyol no s'acabi perdent a Catalunya. Perquè que el parli tothom, que totes les teles siguin en castellà, els diaris, les revistes, la justícia... no vol dir res, aquí el castellà té les de perdre

López : I Madrid, allò sí que és la capital d'una nació.

David : I tant, tu. No com aquí, tot el dia obsessionats en si som o no som una nació. Allà se'ls en refot perquè són internacionals, perquè són plurinacionals, perquè són demòcrates, tu

López : Allà no s'han de fer lleis per conservar l'idioma, tu, es conserva sol

David : Perdona, és que si has de fer lleis per conservar l'idioma és que l'idioma aquest malament malament eh.

Dialogue qui porte justement sur un élément essentiel de la catalanité : la langue.

Pour sa part, *Siete Vidas* met en scène une toute autre histoire, celle de l'intégration réussie de la culture catalane dans l'Espagne des Autonomies, placée sous le signe du modèle proposé par la Constitution de 1978, une intégration incarnée par Àlex, le Catalan de service, qui entreprend un parcours national espagnol : de Barcelone, il déménage pour vivre un temps à Madrid avant de se rendre à Salamanque par amour. En ce sens, il est utilisé pour raconter le « corps de la nation », pour le faire sien et se l'approprier. À chaque déplacement, il emportera avec lui, sa langue catalane, sa préférence pour le Barça et ses plats typiques, mais la facilité avec laquelle il se déplace montre qu'il peut s'adapter facilement, notamment, parce que les autres l'acceptent tel qu'il est.

CONCLUSION

Avec les deux *sitcoms* que nous venons d'analyser, nous avons affaire à deux manières différentes mais complémentaires de dire l'identité culturelle et nationale dans le cadre géopolitique de l'Espagne de la fin du XXe siècle et du début du troisième millénaire. Différentes, parce que *Plats bruts*, se situe dans un contexte catalan qui aspire à affirmer et à consolider une catalanité culturelle, voire politique, à un moment historique où commencent à émerger des questionnements divers sur ce qu'est « être catalan » au sein d'une Espagne plurielle qui cherche, elle aussi, au même moment, à savoir ce qu'est « être espagnol ». En ce sens, *Plats Bruts* s'adresse à un public spectateur qui n'est pas l'« autre », mais le « même ». *Siete vidas*, en revanche, se situe dans un contexte espagnol, appelons-le global, celui de l'État espagnol et d'une nation espagnole toujours sur le point de se définir dans le cadre de ce que l'on appelle communément l'Espagne des autonomies, où la question catalane est souvent perçue de manière périphérique. *Siete Vidas* s'adresse à un public spectateur en principe non catalan –mais aussi s'il le faut– pour qui la catalanité culturelle possède toujours une dimension *borderline* par rapport à l'identité globale espagnole, teintée, qui plus est, d'un certain exotisme, le pendant, en somme, de l'exotisme castillan en Catalogne. Complémentaires, en ce que les deux utilisent les mêmes marqueurs d'identité, des embrayeurs d'idiosyncrasie pourrait-on dire, langue (opposition catalan/castillan), traditions (*castanyada*), spécialités culinaires (*pa amb tomaquet*, *butifarrada*), cadre urbain (Sagrada Família, La Pedrera), pour dire et désigner les enjeux culturels traversés par l'incertitude identitaire, donc nationale.

BIBLIOGRAPHIE

Anderson, Benedict. (2006, 1983 pour la version originale). *L'imaginaire national : réflexions sur l'origine et l'essor du nationalisme*. Paris : La Découverte.

Aronson, Linda. (2000). *Television Writing : The ground rules of series, serials and sitcom*. Sydney : Australian Film Television and Radio School.

Aymes, Jean-René et Salaün Serge. (2003). *Les fins de siècle en Espagne*. Paris : Presse Sorbonne Nouvelle.

Baños Piñero, Rocío. (2009). La oralidad prefabricada en la traducción para el doblaje : estudio descriptivo-contrastivo del español de dos comedias de situación : *Siete Vidas y Friends* (Thèse de doctorat). Universidad de Granada, Andalucía.

Billig, Michael. (1995). *Banal Nationalism*. Londres : Sage Publications.

Catà, Josep. (2019). Qui té por de Josep Lopes ?. *El País, Quadern*, 19 août.

Bustamante, Enrique. (2013). *Historia de la Radio y la Televisión*. Barcelone : Editorial Gedisa.

Cagiao y Conde, Jorge. (2018). *Micronacionalismos : ¿ No seremos todos nacionalistas ?*. Madrid : Los Libros de la Catarata.

Descola, Philippe. (2005). *Par-delà nature et culture*. Paris : Gallimard.

Detienne, Marcel. (2010). *L'identité nationale, une énigme*. Paris : Editions Gallimard.

Diego, Patricia et Grandío, María del Mar. (2009). La influencia de la sitcom americana en la producción de comedias televisivas en España. El caso de « Friends » y « Siete Vidas ». *Ámbitos*, n° 18, 83-97.

Diego, Patricia et Grandío, María del Mar. (2011). Clacisismo e innovación en la producción nacional de comedia televisiva en España. *Comunicación*, n° 9, 49-65.

Galtès Relats, Àngels. (2010). *Estudi de l'argot català a la sèrie Plats Bruts : l'argot a les sèries de ficció de producció pròpia de TV3* (Thèse de doctorat). Universitat Oberta de Catalunya, Catalogne

Gómez Rodríguez, Gema. (2017). Comedia a la española. La evolución del género en televisión (1990-2014). *Comunicación y medios*, n° 35, 36-51.

García Blanco, Marta. (2017). Catalogne – Des chiffres et des récits : la tragicomédie catalane. *La Revue Nouvelle*, n° 7, 11-16.

Hernández Corchete, Sira. (2008). *La historia contada en televisión*. Barcelone : Editorial Gedisa.

L'Avenç. (2007). La cultura catalana avui. n° 330.

Martínez García, Luisa. (2008). *La ficción televisiva de TV3 como productora de referentes de identidad cultural catalana : estudio de caso de la sitcom « Plats Bruts »* (Thèse de doctorat). Universidad Autónoma de Barcelona, Catalogne.

Martínez García, Luisa. (2009). La contribución del humor, de la comedia de situación a la identidad cultural catalana. *Comunicación y sociedad*, vol. 22, n° 1, 223-241.

Mills, Brett. (2009). *The Sitcom*. Edinburgh : University Press Ltd.

Núñez Seixas, Xosé Manoel (coord.). (2017), *España en democracia : 1975-2011* in *Historia de España*, dir. Fontana Josep., Villares Ramón. Barcelona : Crítica.

Pastor, Sonia et De Pando, Carlos. (2006). *7 años de 7 vidas*. Madrid : La esfera de los libros.

Obadia, Claude. (2006). Questions de culture... *Le Philosophoie*, n° 27, 7-10.

Ory, Pascal. (2020). *Qu'est-ce qu'une nation*. Paris : Éditions Gallimard.

Riquer, Borja de. (2022). *Cambó : el último retrato*. Barcelona : Crítica.

Rocher, Guy. (1969). Introduction à la sociologie générale. Montréal : Hurtubise HMH.

Schmitt, Pierre-Étienne. (2006). Entretien avec Marc Crépon. *Le Philosophoie*, n° 27, 11-27.

Thiesse, Anne-Marie. (1999). *La création des identités nationales : Europe XVIIIe-XXe siècles*. Paris : Seuil, coll. «L'Univers historique».

Thiesse, Anne-Marie. (2019). *L'écrivain national : entre littérature et politique*. Paris : Éditions Gallimard.

Ubersfeld, Anne. (1996). *Lire le théâtre*, Tomes I, II, III. Paris : Belin.

Vicens Vives, Jaume. (1954). *Noticia de Cataluña*. Barcelona : Destino.

Z. Newman, Michael. (2006). From Beats to Arcs : Toward a Poetics of Television Narrative. *The Velvet Light Trap*, University of Texas Press, n° 58, 16-28.

Zimmermann Marie-Claire et Michel. (1998). *La Catalogne*. Paris : PUF, collection Que sais-je ?.

Anna Tudela

Open University, Departament de Llengües i Lingüística Aplicada

ESTUDI EXPLORATORI D'ETIQUETES PER CATALOGAR L'ÚS DE LA LLENGUA CATALANA A TWITTER,¹ TIKTOK I YOUTUBE

RESUM

Per tal de saber quina és la situació del català a diferents xarxes socials, en aquest estudi analitzem els continguts més populars a YouTube, Twitter i TikTok, amb les etiquetes que designen el nom de la llengua catalana i les seves varietats. Els resultats apunten que la comunitat digital en català és activa i que els *hashtags* analitzats recullen continguts en llengua catalana que, a més, varien segons les característiques de cada xarxa social.

Paraules clau: català, xarxes socials, internet, etiquetes, llengües minoritàries.

ABSTRACT

In order to find out what the situation of Catalan is on different social networks, in this study we analyze the most popular content on YouTube, Twitter and TikTok, with the hashtags that designate the name of the Catalan language and its varieties. The results show that the digital community in Catalan is active and that the analysed hashtags collect content in Catalan which varies according to the characteristics of each social network.

Keywords: Catalan, social networks, internet, hashtags, minority languages.

1. INTRODUCCIÓ

En els últims anys, internet i les xarxes socials han guanyat rellevància en el nostre dia a dia. A Europa, un 80 % de la població es connecta a internet de forma habitual (Eurostat, 2022), un percentatge que és inclús més alt entre les generacions més joves, que l'utilitzen diàriament en un 90 %. És innegable que internet ha donat lloc a una transformació a diferents nivells i que permet gaudir de l'oci, relacionar-se i adquirir coneixements (Castellana, Sánchez-Carbonell Chamarro, Graner, Branuy, 2007; Buckingham i Martínez, 2013; Fernandez de Arroyabe et al., 2020). Kelly-Holmes (2019) apunta que la manera en què es presenten les llengües en línia ens pot donar informació sobre les llengües i parlants al món contemporani, ja que internet representa, també, les ideologies i creences que tenim de les llengües.

Els mitjans digitals i internet són una oportunitat per a la revitalització i el manteniment de les llengües minoritzades (Crystal, 2000; Buszard-Welcher, 2001; Welcher, 2012). A més, en els darrers anys, els usuaris han passat a tenir un paper molt actiu a l'hora de crear continguts; és el que Castells (2011) anomena *autocomunicació de masses*, ja que els missatges generats pels usuaris d'internet tenen la potencialitat d'arribar a una audiència global. Aquest context pot considerar-se una oportunitat per a llengües minoritzades com el català. Cal sumar-hi, també, el fet que el context digital s'hagi deslocalitzat (Blommaert, 2009), cosa que permet que els parlants participin en comunitats lingüístiques sense barreres físiques (Moriarty, 2015). Tot i aquesta oportunitat, és cert que avui dia a internet predomina, sobretot, l'anglès, però també altres llengües majoritàries com el castellà o el rus (Lee, 2017). Aquestes llengües ofereixen la possibilitat d'arribar a més usuaris que les llengües minoritàries i, per tant, es produeix una homogeneïtzació lingüística (Belmar, 2020; Fernandez de Arroyabe et al., 2020), que posa en perill la diversitat lingüística i cultural (Vincze i Moring, 2018). Per tal de garantir la presència de llengües minoritzades com el català a la xarxa, no n'hi ha prou amb campanyes institucionals, sinó que la producció a internet depèn en gran part dels usuaris.

Tot i que el català es troba en una situació activa en diversos àmbits d'internet, a les xarxes socials la llengua

¹ Tot i que a partir del juliol de 2023 el nom de la xarxa social va canviar a X, aquest estudi es va dur a terme quan encara es deia Twitter i hem mantingut aquesta denominació a l'article.

catalana no gaudeix de normalitat (Milà-Garcia i Tudela Isanta, 2022). Sense anar més lluny, alguns dels *influencers* amb més seguidors de l'Estat espanyol són de Catalunya, però publiquen exclusivament en castellà (Burdeus, 2020). En aquest article, doncs, ens proposem analitzar quins tipus de continguts es produeixen en català a Twitter, TikTok i YouTube, tres de les plataformes més rellevants avui dia. Volem observar si hi ha continguts en català i quins es creen a cada xarxa en aquesta llengua. Per fer-ho, hem elaborat tres corpus (un per a cadascuna de les xarxes estudiades) amb continguts que hem extret a partir de cerques amb les etiquetes que designen el nom de la llengua catalana.

En primer lloc, exposem quina és la situació actual del català a internet i l'ús de les etiquetes o *hashtags* a les xarxes socials. Tot seguit, passem a explicar la situació de la creació de continguts en català a YouTube, Twitter i TikTok, i les particularitats metodològiques per a cada plataforma. Finalment, presentem la discussió i les conclusions de l'estudi.

2. EL CATALÀ A INTERNET

L'ús d'una llengua en l'àmbit digital pot indicar-nos quina és la seva vitalitat. En el cas del català, podem dir que la seva situació a l'entorn digital, el català és activa en molts sentits: a la Viquipèdia el català té més de 600.000 entrades i és una de les llengües més actives de la plataforma (Hinojo, 2020); Softcatalà treballa per fomentar l'ús de la llengua a les noves tecnologies (Riera et al., 2020) i el domini .cat visibilitza la llengua i la cultura catalanes a internet (Gerrand, 2006), entre d'altres. Tanmateix, la situació del català a les xarxes socials és millorable (Milà-Garcia i Tudela-Isanta, 2022).

L'informe *La llengua catalana en l'era digital* (Moreno et al., 2012) indica que Google situava el català entre les llengües més actives de la web, amb una activitat que anava més enllà de les fronteres del domini lingüístic gràcies a iniciatives públiques i privades. I, de fet, el català té una presència notable a la xarxa: nou de les deu webs que més es consulten a Catalunya estan disponibles en català (Google, Facebook, YouTube, Twitter, Amazon, La Vanguardia, Live, El Periódico, Caixabank i Loteriasyapuestas), el català és una llengua molt activa a la Viquipèdia i les principals aplicacions de missatgeria instantània i de xarxes socials estan disponibles en català (Generalitat de Catalunya, 2019). Tanmateix, si ens fixem en les pàgines web de les empreses amb més notorietat, la presència del català varia molt segons el sector (Secretaria de Política Lingüística, 2017). Melero Nogués (2018) fa servir el terme *diglòssia digital* per fer referència a situacions en què els parlants opten per una llengua gran i deixen de banda la regional, que no s'incorpora al progrés tecnològic, sinó que es fa servir en usos més domèstics o de defensa de la llengua. És imprescindible, però, que les llengües tinguin una presència digital diversificada, ja que això es pot relacionar amb la percepció i l'ús que en tenen els parlants i sigui un pas cap a l'empoderament (Belmar, 2019; Belmar i Glass, 2019).

Tot i l'augment de l'ús de les xarxes socials, disposem de pocs estudis que se centrin en l'ús de la llengua catalana a l'hora de crear continguts per a aquestes plataformes. L'Enquesta territorial sobre TIC a les Illes (Idescat, 2019), assenyala que a Catalunya, entre 2017 i 2019, va disminuir la presència de la llengua catalana en les interaccions en xarxes socials i a les Balears, a internet, sembla que predomina l'ús del castellà (Castell et al., 2021). Confirma aquesta tendència, també, l'informe sobre l'ús del català a YouTube i Instagram (Generalitat de Catalunya, 2020), que indica que pocs creadors de continguts opten per la llengua minoritzada. Cal destacar, però, que hi ha algunes investigacions amb dades més positives per a la llengua catalana. Tölke (2015) va estudiar les interaccions a Twitter d'usuaris de la Marina Alta i va concloure que es feia servir més el català que el castellà, cosa que l'autora considera una "prova de l'ús normal del valencià en la xarxa Twitter" (Tölke, 2015, 110). A més, existeixen algunes iniciatives que tenen l'objectiu de situar el català en un espai estratègic, com Canal Malaia o Adolescents (Rodrigo, 2021).

3. L'ÚS D'ETIQUETES A LES XARXES SOCIALS

Les etiquetes o *hashtags* combinen el símbol # amb una paraula o expressió. En xarxes socials com TikTok, YouTube o Twitter, les etiquetes són un hipervincle que permeten que els usuaris cerquin continguts determinats. Els *hashtags* són una forma de comunicació pròpia de les xarxes socials i, a més, com que moltes vegades són els propis usuaris que generen les etiquetes, poden arribar a generalitzar-se en una comunitat (Zappavina, 2015).

S'han dut a terme nombrosos estudis que se centren en les diferents funcions de les etiquetes a les xarxes socials i, en especial, a Twitter. Així, doncs, els *hashtags* poden crear comunitat (Christophers et al., 2021; Zappavinga i Martin, 2018), organitzar activisme social (Chaudhry, 2014; Fernández-Planells et al., 2014; Nacher, 2021; Wang i Zhou, 2021), assenyalar contingut humorístic (Mukhongo, 2020; Sykora et al., 2020) o difondre informació sobre un tema específic (Petersen i Gerken, 2021). Concretament en el cas de les llengües minoritàries, fer servir etiquetes s'utilitza per crear comunitats virtuals i per indicar que el contingut tracta sobre aquestes llengües (McMonagle et al., 2019).

En el cas del català, s'ha vist que les etiquetes a Twitter i TikTok es fan servir, també, per assenyalar contingut que està en català o que parla sobre aquesta llengua (Belmar, 2019; Tudela-Isanta i Milà-Garcia, 2022). A més, s'ha vist que en el cas de TikTok, la creació d'una etiqueta que agrupi els continguts en català també ha servit per normalitzar la presència d'aquesta llengua a la plataforma (Milà-Garcia i Tudela-Isanta, 2022).

4. LA CREACIÓ DE CONTINGUTS EN CATALÀ A LES DIFERENTS PLATAFORMES

Entre les xarxes socials més populars actualment trobem TikTok, YouTube i Twitter, que tenen més de 500 milions d'usuaris actius al mes (Statista, 2023). Aquestes tres plataformes permeten la cerca de continguts mitjançant etiquetes, tot i que els cercadors funcionen de forma diferent, com s'especifica a continuació. A més, cal tenir en compte que els resultats que es presenten en tots tres casos estan regulats per l'algoritme, que varia en cada cas i, per tant, els criteris que fa servir per decidir quins són els continguts més populars a cada plataforma poden ser diferents. Tenint en compte que els comptes que se segueixen i els continguts amb què s'interactua poden incidir en l'algoritme i els resultats de la cerca, hem creat usuaris nous per a aquest estudi. Durant el mes de setembre de 2022, es van buscar els resultats més rellevants amb les etiquetes #català, #valencià, #mallorquí, #menorquí, #eivissenc, #rossellonès i #alguerès, tot i que en algun cas els *hashtags* no han donat resultats o han presentat problemes. S'ha optat per fer servir les diferents denominacions de la llengua catalana perquè els continguts que es comparteixen amb l'etiqueta #català són bàsicament en català central (Tudela-Isanta i Milà-Garcia, 2022) i volíem incloure, també, contingut creat en altres varietats. En algunes ocasions ha calgut adaptar les cerques a les característiques de cada plataforma, tal com es detalla als subapartats següents. Cal tenir present que els algoritmes de les plataformes seleccionen els continguts que consideren més rellevants, segons els agradaments, els comentaris o les visualitzacions. Tot i que aquests algoritmes tenen un paper important en la informació que reben els usuaris, no acostumen a ser d'accés obert. En aquesta secció presentem les característiques del corpus que s'ha fet servir per a cada plataforma. A més, s'analitzen els continguts etiquetats amb els *hashtags* seleccionats.

4.1. TikTok

TikTok és una xarxa social xinesa, que va començar a usar-se al país asiàtic el 2016, i que a partir del 2018 va passar a estar disponible a nivell mundial. El 2020, es va convertir en l'aplicació més descarregada de l'any amb més de mil milions d'usuaris (Iqbal, 2021) i 850 milions de descàrregues. És una aplicació que permet crear, editar i compartir vídeos d'entre 15 segons i 3 minuts. Els continguts més habituals de TikTok són vídeos de balls, humor, esports, entreteniment i manualitats, entre altres (Bailey, 2020; Statista, 2021).

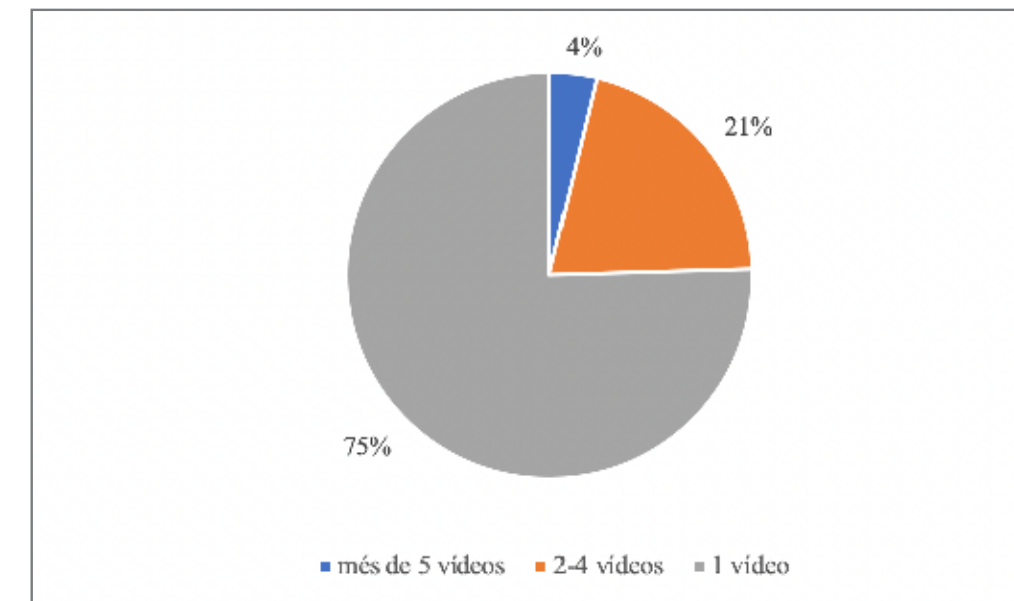
En aquesta secció analitzem els vídeos de TikTok amb més *engagement*, en què s'utilitzen etiquetes amb el nom per designar la llengua catalana als diferents territoris catalanoparlants (català, valencià i mallorquí). També es van fer cerques amb les etiquetes #menorquí, #eivissenc, #rossellonès i #alguerès però no donaven resultats rellevants i, per tant, no s'han inclòs al corpus. S'han seleccionat 72 vídeos que apareixien com els continguts amb més *engagement* de les etiquetes el 7 de setembre de 2022.

etiqueta	visualitzacions	vídeos analitzats
#català	161.900.000	36
#valencià	59.700.000	24
#mallorquí	1.100.000	12

Taula 1. Etiquetes estudiades, número de visualitzacions i vídeos analitzats de TikTok

Com veiem a la taula 1, les etiquetes tenen visualitzacions que varien molt i mentre que #català reuneix gairebé 162 milions de visualitzacions, #valencià en té uns 60 milions, però #mallorquí supera per poc el milió. És per aquesta raó que el corpus incorpora més vídeos amb les etiquetes que tenen més continguts a TikTok. Els vídeos del corpus s'han publicat entre l'11 de juny de 2021 i el 7 de setembre de 2022; la majoria dels vídeos (56,9 %) són del 2022, mentre que el 43,1 % restant es van compartir el 2021. Els continguts analitzats tenen entre 3.200.000 i 3.017 visualitzacions, amb una mitjana de 397.868.

Si ens fixem en els usuaris del contingut analitzat a TikTok, destaquem que tres quarts dels creadors de continguts tenen un sol vídeo al corpus (vegeu gràfic 1), un 21% han compartit entre 2 i 4 vídeos, i dos usuaris (4%) tenen més de cinc vídeos.

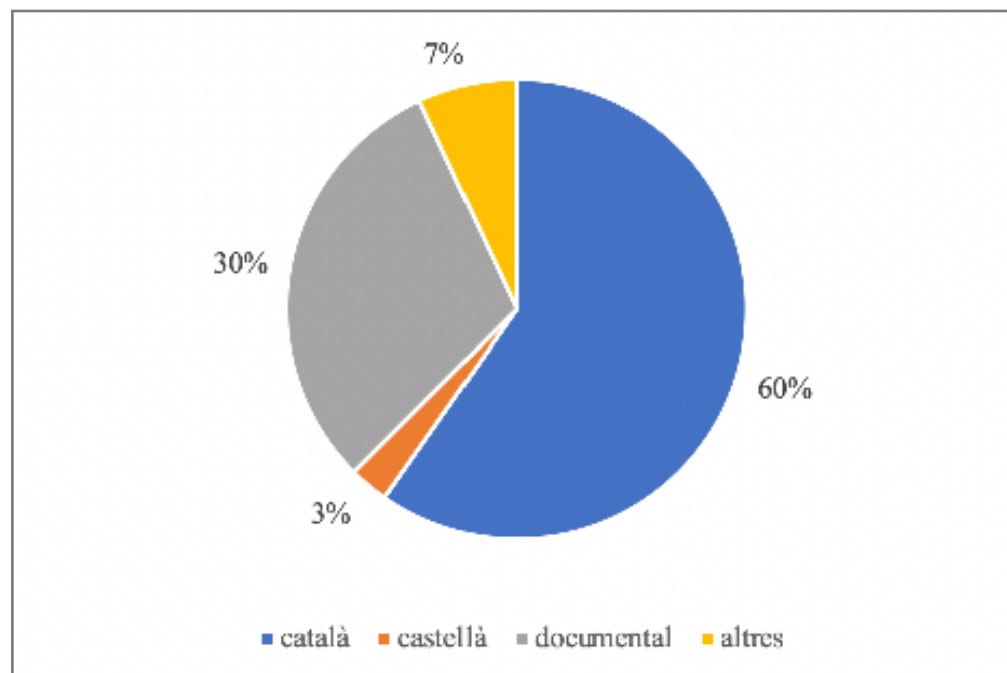
Gràfic 1. Vídeos publicats per usuari a TikTok

Si ens fixem en els usuaris amb més contingut al corpus, veiem que els que tenen 3 o més vídeos utilitzen l'etiqueta #valencià, i #mallorquí. En el cas de #valencià, @apitxat i @cabrafotuda concentren gairebé tots els vídeos amb aquesta etiqueta. Quant a #mallorquí, hem vist que el *hashtag* s'utilitza poc en comparació amb les altres i pot ser que els creadors de continguts que la fan servir siguin un grup més reduït.

Usuari	Nombre vídeos	etiqueta
@apitxat	11	#valencià
@cabrafotuda	9	#valencià
@antonigrr	4	#mallorquí
@parisioproductions	4	#mallorquí
@xufet	3	#valencià
@canputades	3	#català
@alroig	2	#català
@walter_capdevila	2	#català
@jajajers	2	#valencians
@polgise	2	#català
@latiavisantica	2	#valencians
@nonnaaaaaaaa	2	#català
@shalanazzz	2	#català

Taula 2. Usuaris de TikTok amb més d'un vídeo al corpus

Pel que fa als temes dels vídeos, predominen els que se centren en la llengua catalana i tenen formats molt diversos: des de vídeos per a aprenents de català (com els dels usuaris @joaprenccatala o @aprendecatalan_), a vídeos d'humor, comparacions de paraules en diferents llengües o varietats, o entrevistes sobre barbarismes a gent del carrer. L'humor és, de fet, un dels gèneres més predominants a aquesta plataforma i molts dels vídeos sobre la llengua catalana ho fan en un to humorístic. Hi ha dos vídeos que parlen del castellà, tot i que ho fan en relació amb l'accent valencià o català a l'hora de parlar-lo. El segon tipus de vídeos més freqüents són els documentals, que segons Schellewald (2021) se centren en algun moment de la vida del *tiktoker*, ja sigui anècdotes personals o contingut general amb què els seguidors es puguin identificar. Cal destacar que per a aquest article no hem inclòs a la categoria documental vídeos que estiguessin relacionats amb la llengua catalana, ja que pel tipus de *hashtag* prevèiem que el català podia ser un tema rellevant als continguts analitzats. Finalment, un 7 % dels continguts pertanyen a altres categories, com la cuina, la música o l'humor absurd.

Gràfic 2. Tema dels vídeos de TikTok

El català és la llengua majoritària dels continguts analitzats, tant a l'àudio com per escrit (text al vídeo i descripció). A l'àudio, el català es combina amb altres llengües, sobretot amb el castellà, però també amb l'anglès, l'italià, l'èuscar o el gallec. En general, als vídeos només apareixen dues llengües, però hi ha dos vídeos d'@apitxat en què utilitza l'anglès, el francès, el castellà, l'alemany i el català. A la descripció i al text/subtítol, la combinació de llengües és molt menys freqüent, com s'observa a la taula 3.

	àudio	text / subtítols	descripció
català	46	46	53
català i altres llengües	15	5	0
castellà	9	7	7
anglès	1	1	1
emojis o sense veu / text	1	13	11
totals	72	72	72

Taula 3. Llengua utilitzada als vídeos de TikTok

4.2. YouTube

YouTube és una plataforma per compartir vídeos que va néixer el 2005 i que des del 2011 està disponible en català (Castellví, 2011). En els últims 10 anys, els usuaris de YouTube no han parat d'incrementar-se i, actualment, té 1.700 milions d'usuaris únics al mes, cosa que converteix YouTube en una de les pàgines webs més visitades del món (Iqbal, 2022). Tot i que YouTube permet etiquetar els vídeos, és una característica relativament nova de la plataforma (es va incorporar el 2018) i, per tant, no tots els usuaris fan servir aquesta opció. Per a aquest estudi, es van fer cerques amb les etiquetes #català, #valencià, #mallorquí, #menorquí, #eivissenc, #rossellonès i #alguerès i es van seleccionar els 86 vídeos que apareixien com els continguts més populars de les etiquetes el 5 de setembre de 2022.

etiqueta	vídeos analitzats
#català	24
#valencià	24
#mallorquí	20
#menorquí	4
#eivissenc	4
#rossellonès	4
#alguerès	4

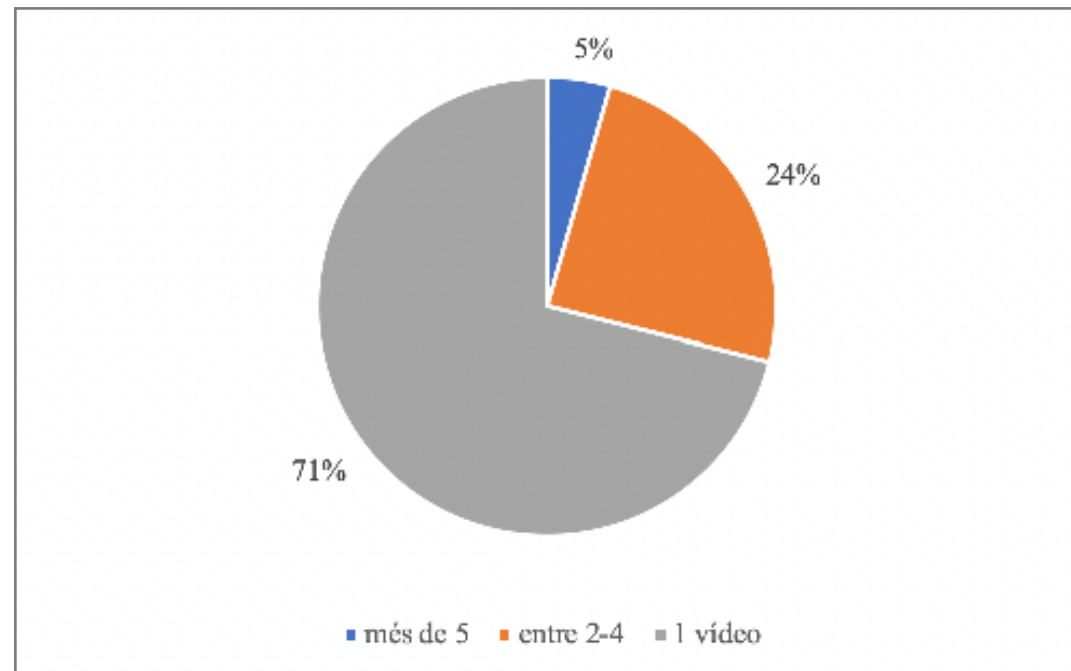
Taula 4. Etiquetes estudiades i vídeos de YouTube analitzats

Els continguts inclosos al corpus s'han publicat entre el 2009 i el 2022, tot i que més de la meitat són del 2020 i 2021. Els vídeos tenen entre 67 i gairebé un milió de visualitzacions, amb una mitjana de 25.678. El vídeo més vist (amb 950.265 visualitzacions) té l'etiqueta #català i es diu *Español vs Catalán Challenge (VÍDEO NO POLÍTICO)*, un vídeo en què una noia diu una paraula en català i un noi la tradueix al castellà. Per contra, el vídeo amb menys visualitzacions es titula *El corb i la guineu en rossellonès*, amb l'etiqueta #rossellonès. Com acabem de veure, el vídeo amb més visualitzacions porta el *hashtag* #català i, de fet, els més vistos porten l'etiqueta #català i tenen una mitjana de més de 60.000 visualitzacions, mentre que en la resta és inferior a 15.000 (vegeu taula 5).

	Nombre de visualitzacions	Vídeo amb menys visualitzacions	Vídeo amb més visualitzacions
#català	61.504	1.027	950.265
#valencià	14.225	1.030	68.120
#mallorquí	7.129	1.012	28.858
#menorquí	4.673	1.215	11.086
#eivissenc	12.283	1.889	33.870
#rossellonès	10.611	67	22.957
#alguerès	17.018	4.317	31.126

Taula 5. Mitjana de visualitzacions per etiqueta, vídeos amb més i menys visualitzacions

Gairebé tres quarts dels continguts (71 %) són de diferents usuaris, però trobem alguns usuaris (29 %, N=13) amb més d'un vídeo al corpus analitzat (gràfic 3). Entre aquests, la majoria tenen entre 2 i 4 vídeos, tot i que hi ha dos usuaris (Món de llengua – Dr. Zalbidea i Àngel Aguiló Palou) amb més de 5 vídeos cadascun, com es pot observar a la taula 6.

Gràfic 3. Vídeos al corpus per usuari a YouTube

Podem distingir tres tipus d'usuaris amb més vídeos al corpus. En primer lloc, hi ha els canals de YouTube que pertanyen a mitjans de comunicació, com TV3 o IB3 (que inclou els usuaris IB Televisió i IB Notícies). En segon lloc, trobem usuaris particulars, que serien aquells en què el *youtuber* apareix als vídeos que fa. Veiem que normalment el nom del canal és el nom del creador de contingut (Món de llengua – Dr. Zalbidea, Àngel Aquiló Palou, De mica en mica. Dra. Aina Monferrer), però també hi ha alguns casos en què fan servir altres noms (Lletraferint, Pebre Coent). A més, hi ha canals de YouTube que no es poden associar a un sol *youtuber*, sinó que poden ser el compte d'una iniciativa (que pot ser col·lectiva o no) i que s'especialitzen en un tipus de contingut. Alguns exemples podrien ser el canal One Piece Català, que puja els capítols en català de la sèrie d'anime *One Piece* o Uelo Rabut, que comparteix vídeos d'humor. En aquests canals, el contingut pot ser propi o no; en alguns casos trobem recopilacions de vídeos o fragments de sèries o documentals dels mitjans tradicionals.

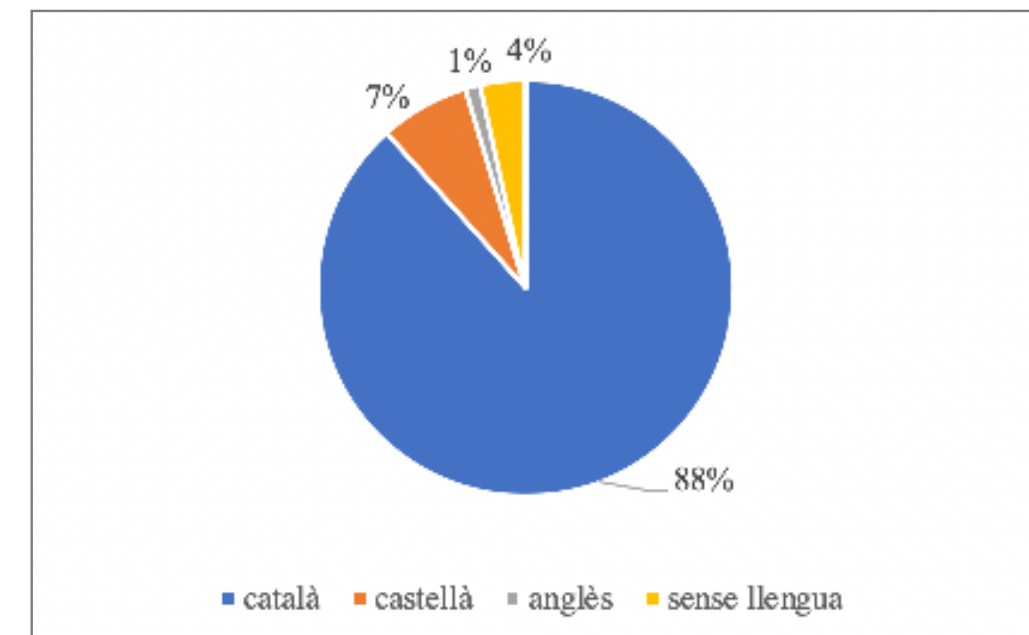
Usuari	Nombre de vídeos	Etiqueta	Tipus d'usuari
Món de llengua – Dr. Zalbidea	7	#valencià	Particular
Àngel Aquiló Palou	6	#mallorquí	Particular
IB Notícies	4	#mallorquí / #eivissenc	Mitjà de comunicació
One Piece en Català	4	#català	Compilacions
Uelo Rabut	4	#valencià	Compilacions
Parlem d'escriure en català	4	#català	Particular
Escola a casa	3	#català	Altres
Pebre Coent	3	#mallorquí / #català	Particular
De mica en mica. Dra. Aina Monferrer	2	#valencià	Particular
Jajajers	2	#valencià	Compilacions
Lletraferint	2	#català / #mallorquí	Particular
IB Televisió	2	#mallorquí / #eivissenc	Mitjà de comunicació
TV3	2	#català / #rossellonès	Mitjà de comunicació

Taula 6. Canals amb més d'un vídeo al corpus, etiqueta utilitzada i tipus d'usuari

El tipus d'usuaris més nombrosos al corpus són els personals, com també es pot observar a la taula 6. Aquests inclourien canals com Món de llengua – Dr. Zalbidea i De Mica en mica. Dra. Aina Monferrer, que es dediquen a l'ensenyament de valencià; Àngel Aquiló Palou i Pebre Coent, que són humoristes mallorquins, i Lletraferint i Parlem d'escriure en català, que comparteixen continguts relacionats amb la llengua catalana. Pel que fa als canals amb compilacions, trobem Uelo Rabut i Jajajers, que comparteixen vídeos d'humor relacionats amb el País Valencià o One Piece Català, que penja episodis en català d'una sèrie d'anime. Finalment, en el cas dels mitjans de comunicació cal destacar TV3, el canal oficial de YouTube de la televisió catalana, i IB Televisió i IB Notícies, que pertanyen a la televisió balear IB3.

Pel que fa als continguts dels vídeos analitzats, predominen els que estan relacionats amb la llengua catalana (54,7%, N=47). Tot i que els continguts se centren en el català, els formats poden ser molt diferents. Cal destacar que hi ha 25 vídeos dedicats específicament a l'ensenyament de la llengua catalana, amb les etiquetes #valencià i #català. També n'hi ha 12 d'humorístics (14 %) i de continguts relacionats amb la cultura (11,6 %, N=10), que inclouen música tradicional, el tràiler de la pel·lícula *Alcarràs* i receptes de cuina tradicionals. Val la pena mencionar que els cinc vídeos de cuina estan relacionats amb les Illes Balears i etiquetats amb #mallorquí o #eivissenc. A més, hi ha vídeos sobre audiovisuals (9,5 %, N=8): sobre videojocs i dibuixos animats en català.

Quant a la llengua dels vídeos, gairebé la totalitat són en català (88 %, N=58), en dos casos en combinació amb el castellà o l'occità. Els dos vídeos en què s'utilitza més d'una llengua són aquells en què dos usuaris diuen les mateixes paraules o expressions en dues llengües diferents. A més, hi ha 6 vídeos en castellà, que són de diferents tipus: una recepta mallorquina, dos d'actualitat en què algun polític estatal fa un discurs, dos d'humor que parodien persones que parlen castellà i un vídeo que es diu “¿Es el valenciano un dialecto del catalán?”. Trobem, també, un vídeo en anglès sobre com cuinar frit mallorquí i tres que només tenen música instrumental.

Gràfic 4. Llengua utilitzada als vídeos de YouTube del corpus

4.3. TWITTER

Twitter és una xarxa de microblogging que funciona des de 2006. Permet que els usuaris escriguin textos breus (de 280 caràcters com a màxim), anomenats tuits. Actualment té més de 396 milions d'usuaris globals, amb 206 milions d'usuaris actius diàriament (Shepherd, 2023).

Per a aquest estudi, es van seleccionar els 84 tuits més populars amb les etiquetes #català, #valencià, #mallorquí, #menorquí, #menorquí, #eivissenc, #alguerès i #rossellonès amb, com a mínim 10 retuits, el 12 de setembre de 2022 (vegeu taula 7). Cal tenir en compte que el buscador no distingeix els accents i en el cas del #valencià, es van haver de filtrar els tuits que no eren rellevants per a l'estudi perquè feien referència a València o al club de futbol de la ciutat. Els tuits del corpus es van publicar entre el maig de 2019 i el setembre de 2022.

etiqueta	tuits analitzats
#català	32
#valencià	17
#mallorquí	14
#menorquí	4
#eivissenc	4
#rossellonès	6
#alguerès	7

Taula 7. Etiquetes estudiades i tuits analitzats

Tots els tuits estan escrits en català, amb una excepció, que està en castellà. Igual que a la resta de les xarxes que hem analitzat, la majoria de tuits són d'usuaris diferents, tot i que hi ha algun compte amb més d'un tuit, com es pot veure a continuació:

usuari	nombre de tuits	etiqueta	tipus de compte
Sa_Fundacio	11	#mallorquí, #menorquí, #eivissenc	institucional
GavinoBalata	5	#alguerès	personal
cat_cine	5	#català	institucional
EpubVal	3	#valencià	institucional
dbalears	3	#mallorquí, #menorquí,	mitjà de comunicació
softcatala	2	#català	institucional

Taula 8. Usuaris amb més d'un tuit al corpus, etiqueta utilitzada i tipus de compte

Tot i que sembla que la majoria dels usuaris de la taula són institucionals, si ens fixem en tot el corpus, hi ha una distribució força similar de continguts procedents de comptes personals (51,2 %, N=43) i institucionals (45,2 %, N=38), mentre que els tuits de mitjans de comunicació són força minoritaris (3,6 %, N=3), i es fan totes del compte del *Diari de Balears* (@dbalears). Val a dir que Sa Fundació Jaume III (@Sa_Fundacio), una institució d'ideologia secessionista gonellista amb l'objectiu de "dignificar es mallorquí, es menorquí i s'eivissenc", segons el seu compte a Twitter, publica la meitat dels tuits etiquetats amb #mallorquí, #menorquí, #eivissenc. De fet, en algunes ocasions fa servir les tres etiquetes, com es pot veure a la imatge següent.

Imatge 1. Tuit del compte @Sa_Fundacio

Els altres comptes institucionals amb més continguts al corpus són @cat_cine, el canal sobre cinema en català de la Direcció General de Política Lingüística; @softcatala, el compte oficial de l'organització que fomenta l'ús del català a les noves tecnologies, i @EpubVal, que és un usuari de "Llibres traduïts en llengua valenciana" que "Naix per a que els escolars puguin llegir llibres en la seua llengua materna. Ya q hui per hui educació ho prohibix.", com especifiquen al seu compte de Twitter. Igual que @Sa_Fundacio, fan servir les etiquetes #valencià, #mallorquí, #menorquí i #eivissenc amb la voluntat expressa de diferenciar-los del català, cosa que no s'ha detectat a les altres xarxes socials analitzades. A part dels comptes institucionals, destaquem l'usuari personal @GavinoBalata, que és l'autor de 5 dels 7 tuits etiquetats amb el hashtag alguerès. Un cop més, sembla que en algunes etiquetes, especialment les que tenen menys continguts, uns pocs usuaris concentren gran part del contingut més popular.

Pel que fa al tema dels tuits, tots excepte 3 (3,5 %) estan relacionats amb la llengua. En la majoria dels casos, fan referència a la llengua catalana, però cal destacar que trobem, també, tuits que precisament el que pretenen és diferenciar el mallorquí/menorquí/eivissenc o el valencià del català, com hem apuntat abans. Malgrat que la majoria del contingut és sobre la llengua, podem distingir tuits que tenen un to informatiu i d'altres que són reivindicatius. D'una banda, el 58 % dels tuits comparteixen informació relacionada amb el català, ja sigui

productes audiovisuals i videojocs disponibles en aquesta llengua, dades històriques sobre la seva evolució o qüestions lingüístiques (per exemple, expressions que s'utilitzen). Entre aquest tipus de continguts, destaca la gran presència de tuits que es relacionen amb l'àmbit audiovisual: pel·lícules, sèries, videojocs... De fet, al corpus detectem comptes de que tenen l'objectiu de compartir contingut audiovisual disponible en català, com @desdelsofa_cat, @cine_cat, @PrCeTrencada, @RacoManga, @XboxersCatalans o @DoblatgeVal. Un 41,7 % dels tuits del corpus reivindiquen l'ús del català o del mallorquí/menorquí/eivissenc, i denuncien situacions de discriminacions lingüístiques. Aquest tipus de tuits són molt freqüents i, de fet, s'han llançat diverses campanyes per reclamar l'ús del català en diversos contextos com, per exemple, en la imatge següent, en què es reclama la presència del català en diversos productes de Google.

5. DISCUSSIÓ

Anàlitzar la presència del català a les xarxes socials ens permet veure les creences i ideologies que en tenen els parlants. A més, tenint en compte que és un context fins ara poc estudiat en aquesta llengua, pot permetre'ns observar fins a quin punt el català s'usa de forma habitual en aquestes plataformes. Veure com els usuaris que fan servir el català han creat un espai per compartir continguts en la seva llengua és especialment rellevant si tenim en compte el poc ús habitual del català entre els joves, una generació que passa molt temps a les xarxes, als diferents territoris de parla catalana (vegeu, per exemple, Idescat, 2018; Generalitat Valenciana, 2015 i Melià i Vanrell (2018).

La nostra anàlisi ens ha permès veure que el català és present a les tres plataformes analitzades (Twitter, TikTok i YouTube) i que, a més, el contingut en català que hi trobem varia. Sembla, doncs, que els creadors de contingut generen continguts específics per a les plataformes i han sabut adaptar-se a les característiques pròpies de cada una. Així, per exemple, a TikTok predomina el contingut humorístic, a Twitter destaquen els tuits reivindicatius i a YouTube, que permet compartir vídeos més llargs, hi ha força material per aprendre la llengua.

La gran majoria dels continguts etiquetats amb els *hashtags* estudiats són en català i parlen sobre la llengua catalana. En el cas de les llengües minoritzades, les etiquetes són una marca per indicar la llengua i el tema del contingut (McMonagle et al., 2019, Belmar, 2019; Tudela i Milà, 2022), com s'ha vist en aquest estudi. A més, els *hashtags* poden ser refugis d'ús per als parlants de llengües minoritàries (Belmar 2019) o poden ser

un recurs d'aprenentatge, en especial per a aquells estudiants de català que viuen fora dels territoris de llengua catalana i els pot resultar més difícil trobar contextos on fer servir la llengua. I és precisament per aquest motiu que és imprescindible que els buscadors de les plataformes distingeixin els accents o altres caràcters que no tingui l'anglès. En el cas de Twitter, per exemple, el fet de no distingir entre #valencià i #valència o #valencia, els resultats de cerca retornen molt soroll i dificulten que els usuaris puguin trobar allò que volen o que es creïn comunitats. És cert, també, que els usuaris a les xarxes socials són actius i busquen solucions a aquests tipus de problemes amb etiquetes alternatives com #valencians o #valentokers, en el cas de TikTok, però cal un coneixement previ per arribar-hi.

Tot i que les etiquetes serveixen per crear comunitat, en alguns casos, pocs usuaris concentren la majoria del contingut, en especial en els *hashtags* menys utilitzats, com seria #mallorquí o #alguerès a Twitter. Això indicaria que o bé en alguns casos l'ús de l'etiqueta o de la llengua catalana no s'ha generalitzat, o bé que hi ha molt poca creació de continguts en algunes varietats concretes. També cal destacar que, a Twitter, trobem comptes que utilitzen les etiquetes #valencià, #mallorquí, #menorquí o #eivissenc des d'ideologies secessionistes blaveres o gonelles, cosa que no s'ha detectat a YouTube o TikTok.

Si les institucions oficials no se centren a promoure l'ús de les llengües en el context digital, cal que ho facin altres actors (Porce-Martín i Martínez-Cortés, 2010). En el cas del català a les xarxes socials, moltes vegades els usuaris s'encarreguen d'assegurar la presència de la llengua catalana en tots els espais digitals. Així doncs, hem vist pocs comptes oficials entre els continguts analitzats, a part de @cine_cat o els usuaris de TV3 i IB3. Hem vist comptes no oficials dedicats a la difusió de continguts audiovisuals en català, ja siguin comptes que penen capítols d'anime o dibuixos animats com usuaris que informen sobre què es pot veure en català a les plataformes de *streaming*.

És imprescindible que l'ús del català a les xarxes socials no depengui, només, dels esforços a nivell individual. Hi ha nombrosos exemples de propostes complexes i amb èxit que vetllen per l'ús del català a l'àmbit digital, com el Projecte CE Trencada, una comunitat sense ànim de lucre que localitza videojocs en català, o La Fera, una fàbrica de contingut digital en català, entre molts d'altres. Malgrat l'actitud proactiva per part dels usuaris, per tal de crear continguts de qualitat en català cal finançament. Si bé l'àmbit de les xarxes socials canvia molt ràpid, cosa que pot dificultar que es creïn projectes des de l'Administració pública amb uns ritmes més lents i una estructura més rígida, es podria donar suport a les iniciatives ja existents.

6. CONCLUSIONS

Tot i que podríem dir que l'ús del català a les xarxes socials ha de fer front a nombroses dificultats, hem vist que podem trobar a totes les plataformes continguts en llengua catalana. A més, com hem vist en aquest estudi exploratori, s'adapten a la realitat dels diferents territoris de parla catalana i a les característiques de cada una de les xarxes: a Twitter trobem un gran nombre de tuits que reivindiquen l'ús de la llengua, mentre que a TikTok predominen els vídeos humorístics; l'etiqueta #valencià recull molts continguts relacionats amb la certificació i l'aprenentatge de valencià, i a Twitter s'observen usuaris que qüestionen la unitat de la llengua. Podem dir, doncs, que la comunitat digital en llengua catalana és activa i fa esforços per garantir la presència del català en línia. Un estudi dels nombrosos projectes en aquesta direcció ens permetria conèixer més a fons les motivacions i actituds envers el català que han animat els usuaris a impulsar-los i com podem donar-los suport per assegurar l'ús del català en tots els àmbits digitals.

7. BIBLIOGRAFIA

Bailey, John (2020). The five key genres found in the world of TikTok. *The Sunday Morning Herald*. Disponible a: <https://www.smh.com.au/culture/art-and-design/the-five-key-genres-found-in-the-world-of-tiktok-20200303-p546ji.html>.

Belmar, Guillem (2019) “Les xarxes virtuals i el català: actituds, usos i el paper de les comunitats virtuals com a refugis d'ús”. *Révue d'Études Catalanes*, 5, 26-39. Disponible a: <https://raco.cat/index.php/REC/article/view/376016>.

Belmar, Guillem; Glass, Maggie (2019). “Virtual communities as breathing spaces for minority languages: Re-framing minority language use in social media”. *Adaptus*, 14, 1-24.

Blommaert, Jan (2009). *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Buckingham, David; Martínez, Juan Bautista (2013). Jóvenes interactivos: Nueva ciudadanía entre redes sociales y escenarios escolares. *Comunicar*, 20(40), 10-14. <https://doi.org/10.3916/C40-2013-02-00>

Burdeus, Joan (2020). “Influencers normals”. *PaperLlull*. https://www.llull.cat/catala/actualitat/actualitat_noticies_detall.cfm?id=39090&url=influencers-normals.htm.

Buszard-Welcher, Laura A. (2001) “Can the Web Help Save My Language”. Hinton, Leanne; Hale, Kenneth (eds.). *The Green Book of Language Revitalization in Practice*, 331-345.

Castell, Xisca; Melià, Joan; Vanrell, Maria del Mar. “Usos lingüístics i consum cultural en català dels joves de les Illes Balears: tres fonts de dades en relació”. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 31, 165-190, 2021. Disponible a: <http://doi.org/10.2436/20.2504.01.184>.

Castellana, Montserrat, Sánchez Carbonell, Xavier, Chamarro, Ander, Graner, Carla i Beranuy, Marta (2007). Les noves addicions en l'adolescència: Internet, mòbil i videjocs. Disponible a https://www.cac.cat/sites/default/files/migrate/study/recerca/estudis_recerca/Novesaddiccionsadolescencia.pdf

Castells, Manuel (2011). Autocomunicacion de masas y movimientos sociales en la era de internet. *Anuari del conflicte social*.

Castellví, Andreu (2011). YouTube ja està disponible en català. *Ara*. Disponible a: https://www.ara.cat/media/youtube-ja-esta-disponible-catala_1_1687303.html.

Chaudhry, Iran (2014). Arab Revolutions: Breaking Fear #Hashtags for Change: Can Twitter Generate Social Progress in Saudi Arabia, *International Journal of Communication* 8: 943-961. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2362>

Christophers, Briana; Duma, Narjust; Mora Pinzón, María C. (2021) «#LatinasInMedicine: Using the Hashtag to Build Community in Medicine», *Journal of Graduate Medical Education* 13, n. 3, 332-334, doi:10.4300/JGME-D-20-01396.1

Crystal, David (2000). *Language death*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cunliffe, Daniel; Herring, Susan. C. (2005). “Introduction to Minority Languages, Multimedia and the Web”. *New Review of Hypermedia and Multimedia*, 11-2, 131-137. Disponible a: <https://doi.org/10.1080/13614560512331392186>.

Eurostat, (2022). What did we use the internet for in 2022? Disponible a <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20221215-2>

Fernandez de Arroyabe Olaortua, A., Eguskiza Sesumaga, L., Lazkano Arrillaga, I. L. A. (2020). El futuro de las lenguas minoritarias en Internet en manos de los jóvenes prosumidores. El caso vasco. *Cuadernos.Info*, (46), 367–396. <https://doi.org/10.7764/cdi.46.1411>

Fernández-Planells, A. Figueras-Maz, M. i Feixa, C. (2014), «Communication among young people in the #spanishrevolution. Uses of online-offline tools to obtain information about the #acampadabcn», *New Media & Society* 16, n. 8 (2014): 1287-1308, doi: 10.1177/1461444814530097

Generalitat de Catalunya. Informe de política lingüística. 2019. Disponible a: <https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/informepl/arxiu/IPL-2019.pdf>.

Generalitat de Catalunya. *Català, youtubers i instagramers Un punt de partida per promoure l'ús de la llengua*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2020. Disponible a: <https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxiu/29-btpl-catala-youtubers.pdf>.

Generalitat Valenciana. (2015) Coneixement i ús social del valencià. València: Conselleria d'educació.

Gerrand, Peter (2006). “Cultural diversity in cyberspace: The Catalan campaign to win the new .cat top level domain”, *First Monday*, vol. 11, n. 1.

Hinojo, Àlex. (2020). Somien els viquipedistes en enciclopèdies elèctriques?: Present i futur de la Viquipèdia i el rol de la comunitat catalanoparlant. *Revista de Llengua i Dret*.

Idescat. (2018). Enquesta sobre els usos lingüístics de la població. Disponible a: <https://www.idescat.cat/pub/?id=eulp>.

Idescat (2019). Enquesta territorial sobre TIC a les llars. Disponible a: <https://www.idescat.cat/pub/?id=tict>.

Iqbal (2022). YouTube Revenue and Usage Statistics (2022). Disponible a: <https://www.businessofapps.com/data/youtube-statistics/>

Iqbal (2021). TikTok Revenue and Usage Statistics (2021). Disponible a: <https://www.businessofapps.com/data/tik-tok-statistics/>.

Kelly-Holmes, Hellen. (2019). Multilingualism and Technology: A Review of Developments in Digital Communication from Monolingualism to Idiologism. *Annual Review of Applied Linguistics*, 39, 24-39. doi:10.1017/S0267190519000102

Lee, Carmen. (2017). *Multilingualism online*. Routledge.

McMonagle, Sarah; Cunliffe, Daniel; Jongbloed-Faber, Lysbeth; Jarvis, Paul. (2019). “What can hashtags tell us about minority languages on Twitter? A comparison of #cymraeg, #frysk and #gaeilge.” *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 40-1, 32-49. Disponible a: <https://doi.org/10.1080/01434632.2018.1465429>.

Melero Nogués, Maite. “El futur de les llengües en l'era digital: oportunitats i breixa lingüística”. *Llengua i Dret*, 70, 2018, 152-165. Disponible a <http://doi.org/10.2436/rld.i70.2018.3201>.

Melià, Joan; Vanrell, Maria del Mar. (2018). Enquesta d'usos lingüístics a les Illes Balears 2014. Anàlisi. Palma:

Conselleria de Cultura, Participació i Esports. Disponible a: <https://gresib.uib.es/digitalAssets/494/494915_EULIB2014_corregida_24_05.pdf>.

Milà-Garcia, Alba; Tudela-Isanta, Anna (2022). Lenguas minoritarias y redes sociales: la creación de #estiktokat para contenidos en catalán. *Cuadernos Europeos de Deusto*, n. 4, p. 173-202. <https://doi.org/10.18543/ced.2476>

Moreno, Asunción; Bel, Núria; García, Emilia; Vallverdú, Sisco; Revilla, Eva. (2012). *La Llengua catalana a l'era digital / The Catalan language in the digital age*. Heidelberg, Nova York: Springer.

Moriarty, Mairead. (2015) *Globalizing language policy and planning: An Irish language perspective*. Londres: Palgrave Macmillan,. Disponible a: <<https://doi.org/10.1057/9781137005618>>.

Mukhongo, Lynete Lusike. (2020). «Participatory Media Cultures: Virality, Humour, and Online Political Contestations in Kenya». *Africa Spectrum* 55(2):148-169.

Nacher, Anna (2021). «#BlackProtest from the web to the streets and back: Feminist digital activism in Poland and narrative potential of the hashtag», *European Journal of Women's Studies* 28, n. 2: 260-273, doi:10.1177/1350506820976900Petersen i Gerken, 2021

Porce-Martín, Santiago; Martínez-Cortés, Juan Pablo. (2010). “Nuevas vías de revitalización para lenguas minorizadas: La repercusión de internet en el caso del aragonés”. En: *Digithum*, 12.

Riera Irigoyen, Marc; Ivars Ribes, Xavier; Orga Esteve, Pere; Montané Camacho, Joan; Mas Hernández, Jordi; Vicedo Cremades, Artur. (2020). Softcatalà: nous reptes per garantir la vitalitat del català a les tecnologies. *Revista de Llengua i Dret*.

Rodrigo, Victor. (2021). “El català, una llengua a la recerca urgent d'«influencers””. *Nació digital*. Disponible a: <<https://www.naciodigital.cat/noticia/226610/catala-llengua-recerca-urgent-influencers>>.

Schellewald, Andreas (2021). «Communicative Forms on TikTok: Perspectives From Digital Ethnography» *International Journal of Communication* 15 (2021): 1437-1457.

Secretaria de Política Lingüística. (2017) *Món digital. Llengua catalana*. Generalitat de Catalunya. Disponible a: <https://llengua.gencat.cat/ca/serveis/dades_i_estudis/sil/mitjans/mon-digital/>.

Shepherd, Jack (2023). 22 Essential Twitter Statistics You Need to Know in 2023. Disponible a <<https://thesocialshepherd.com/blog/twitter-statistics>>

Statista (2021). Most popular content categories on TikTok worldwide as of July 2020, by number of hashtag views. Disponible a: <<https://www.statista.com/statistics/1130988/most-popular-categories-tiktok-worldwide-hashtag-views/>>.

Statista (2023). Most popular social networks worldwide as of January 2023, ranked by number of monthly active users. Disponible a: < <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> >

Sykora, Martin, Elayan, Suzanne; Jackson, Thomas W. (2020). «A Qualitative Analysis of Sarcasm, Irony and Related #hashtags on Twitter». *Big Data & Society*. doi:10.1177/2053951720972735.

Tölke, Vanessa. “L'ús de les llengües minoritàries en les xarxes socials: el valencià en Twitter”. *Zeitschrift für Katalanistik*, 28, 2015, 95-115.

Tudela-Isanta, Anna; Milà-Garcia, Alba (2022). La presencia del catalán en plataformas digitales: el caso de Twitch y TikTok. *Caracol*.

Vincze, László; Moring, Tom. (2018). “Trilingual Internet Use, Identity, and Acculturation among Young